

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

KEMAL TAHİR'İN SOSYALİZM ANLAYIŞINDA DEVLET

MEHTAP GÜMÜŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. MAHMUT HAKKI AKIN**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehtap GÜMÜŞ		
	Numarası	158103011007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Ana Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tezin Adı	Kemal Tahir'in Sosyalizm Anlayışında Devlet		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

Mehtap GÜMÜŞ

İmzası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehtap GÜMÜŞ
	Numarası	158103 011007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Yüksek Lisans X
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN
	Tezin Adı	Kemal Tahir'in Sosyalizm Anlayışında Devlet

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Kemal Tahir'in Sosyalizm Anlayışında Devlet başlıklı bu çalışma 19/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın		
2	Dr. Öğr. Üyesi	Hüseyin GİL	
3	Doç. Dr.	Abdullah Harmaner	

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehtap GÜMÜŞ		
	Numarası	158103011007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Ana Bilim Dalı/Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN		
Tezin Adı	Kemal Tahir'in Sosyalizm Anlayışından Devlet			

Marksizm’de devlet, toplumların sınıflara bölünmesiyle birlikte ortaya çıkan ve sınıflar kendisini ortadan kaldırdıktan sonra aşamalı biçimde varlığını gereksiz kılacak geçici bir mekanizma olarak ele alınmıştır. Kemal Tahir, Marksist bir yazar olarak devletin Doğu toplumlarındaki yapısı ve geleceği hakkında bu çerçevenin oldukça dışında bir yorum geliştirmiş ve bu toplumlar için devletin vazgeçilmez bir dayanak olduğunu ileri sürmüştür. Bu yorumu Osmanlı toplum yapısını üzerine yaptığı araştırmalar üzerine temellendirmiştir. Marksist bir yazar olarak devletin toplum için vazgeçilmez olduğunu ileri sürmesi Türkiye’deki çeşitli kesimlerin Kemal Tahir’e yaklaşımında bir ölçüt niteliğini almış, kimileri devlet düşüncesini dikkate alırken Marksistliğini kimileri de Marksist oluşunu dikkate alırken devlet hakkındaki düşüncelerini görmezden gelmiştir. Bu araştırma, Kemal Tahir’in sosyalist yorumunda devletin nasıl açıklandığını konu edinerek bu yapı hakkında ortaya koyduğu yorumları, kendi düşünsel kaynağı içerisinde aramayı hedeflemiş ve buradan bütünsel bir devlet yorumu çıkıp çıkmayacağını sorgulamıştır. Burada yazarın devlet hakkında fikirlerini ortaya koyarken, Marksizm’le ilişkisi (teorik ve pratik anlamda) çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Ve bu ilişkide iki noktaya özellikle dikkat edilmiştir: Bunlardan birincisi; Türkiye’de devlet hakkında ortaya koyduğu temel farklılıkların teori ile nasıl temellendirildiğidir. İkincisi ise –birinci ile bağlantılı olarak- bu temellendirmenin ele aldığı tarihsel malzeme ile ilişkisidir. Bu malzeme ile ilişkide ise iki önemli düşünsel dönüşüm yaşayan yazarın bu dönüşümü dikkate alınarak çalışma yürütülmüştür. Böylelikle yazarın devlet hakkındaki düşünceleri ortaya konulurken tarihsel malzeme ve sistem arasında kurduğu bütünlüğün ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler; Marksist teori, devlet, Kemal Tahir

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mehtap GÜMÜŞ		
	Student Number	158103011007		
	Department	Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN		
	Title of the Thesis/Dissertation	The State in Kemal Tahir's Socialism Perspective		

State in Marxist theory, was dealt as a temporary mechanism that arose within the division of societies into classes and eliminated itself after the classes perished. Kemal Tahir, as a Marxist writer, developed a highly unusual understanding outside of this circle about the structure and the future of Eastern societies, and argued that the state was an indispensable basis for these societies. This interpretation is based on his research on the Ottoman social structure. As a Marxist writer, the fact that he claims the state is indispensable for the society made a criterion on how to approach Kemal Tahir for various communities in Turkey. This research aims to examine his comments on this structure by explaining how the state is explained in his socialist interpretation and to question whether a holistic state understanding will emerge from here. The author's ideas about the state and his relationship with Marxism (theoretical and practical sense) is the focus of our study. There are two important points in this relationship: the first of these is how he based his state ideals in Turkey different from the theory, the second one – in connection with the first- is the relation with the historical material this basing is addressed. In relation to this material the study was carried out considering his two important intellectual transformations. Thus, we aimed to reveal the integrity of the author between the historical material and the system while revealing his thoughts about the state.

Keywords; Marxist theory, state, Kemal Tahir

İÇİNDEKİLER

Özet.....	i
Abstract.....	ii
İçindekiler.....	iii
Kısaltmalar Dizini.....	v
Önsöz.....	vi
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM MARKSİZMDE DEVLET

1.1. Marksizm’de Devletin Doğası ve Yapısı.....	8
1.2. Marksizm’in Tarihsel Maddeci Dünya Görüşüne Göre Devlet-Toplum İlişkisi... ..	10
1.3. Marksizm’e Göre Tarihte Devletin Kökeni:.....	13
1.4. Marksizm’e Göre Devletin Görünümlerinden Önceki Bir Aşama Olarak İlkel Komünal Topluluklar	15
1.5. Marksizm’e Göre Doğu’da Devletin Görünümü.....	17
1.6. Marksizm’e Göre Batı’da Devletin Görünümü.....	19
1.7. Marksizm’e Göre Tarihte Devletin Geleceği.....	22

İKİNCİ BÖLÜM KEMAL TAHİR’İN SOSYALİZM ANLAYIŞINDA DEVLET

2.1.Kemal Tahir’in Devlet Yorumundaki Dönemsel Farklılığın Taşıdığı İçsel Bütünlük.....	28
2.2. Kemal Tahir’de Doğu-Batı Farklılığı ve Devlet	31
2.2.1. Kemal Tahir’de Sosyalizmin Yorumlanma Biçimi	33
2.2.2. Türkiye’nin Tarihsel Gelişiminde (Osmanlılıktan Cumhuriyet’e Geçişte) Devletin Konumu.....	34
2.2.3. Birinci Dönem Osmanlı Ekonomi-Politliğini Değerlendirme Biçiminin Devlet Yorumuna Yansıması.....	39
2.2.3.1. Osmanlılığın Tarih Sahnesine Çıkışı.....	40
2.2.3.2. Talan Ekonomisi.....	42
2.2.3.3. Kapıkulu-Memur Devleti.....	44
2.2.4. Kemal Tahir’in Sosyalizm Anlayışı: “Geri Kalmışlık” Çizgisinin Aşılması ve Osmanlılık Düzeninin Tasfiyesi.....	47
2.2.4.1. Sosyalizm’e Geçişte Kadro Meselesi.....	51
2.3. Kemal Tahir’de Doğu-Batı Çatışması ve Devlet.....	56
2.3.1. Kemal Tahir’in Devlet Düşüncesinde ATÜT Durağı.....	59
2.3.2. Kemal Tahir’in ATÜT Yorumu ve Sınıf Meselesi.....	63
2.3.3. Osmanlı Mülkiyet Sisteminde Devletin Konumu ve Devlet-Halk İlişkisi.....	66

2.3.4. Anadolu’da Devleti Ortaya Çıkaran Nedenler.....	68
2.3.4.1. Devletin Kuruluşunda Doğal ve Tarihsel Şartların Ürettiği İnsani Birikim.....	69
2.3.4.2. Kerim Devlet ya da Doğuya Özgü Sosyalist Düzen.....	72
2.3.4.3. Kemal Tahir’e Göre Doğu Reformu Olarak Kerim Devlet Modeli.....	78
Sonuç.....	81
Kaynakça.....	86

KISALTMALAR

ATÜT : Asya Tipi Üretim Tarzı

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

Ed. : Editör

S. : Sayı

Yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

Kemal Tahir, Türk toplum tarihinde önemli siyasal, ekonomik ve sosyal krizlerin ortaya çıkardığı sorunlara, bir aydın sorumluluğuyla yanıtlar arayan önemli bir sanatçı ve fikir adamıdır. Kendisine önemli bir düşün adamı kimliği kazandıransa bu arayışı, temel bir soru etrafında, belirli bir kapsam ve sınırlılık içerisinde, sistematik bir düşünsel bütünlük dâhilinde sürdürmüş olmasıdır. Devlet hakkında ileri sürdüğü fikirler bu arayış ve sistemli düşünüşün bir sonucudur.

Kemal Tahir gibi ömrünü Türkiye’yi anlamaya vakfetmiş ve düşünsel arayışı esnasında hiçbir hesaplaşmadan kaçınmamış bir entelektüeli, üstelik Türk fikir hayatında oldukça tartışmalı hale getiren düşünceleriyle birlikte ele almaya çalışmak kolay olmadı. Özellikle sosyalist bir yazar olarak devlet hakkında ileri sürdüğü fikirleri kendi düşünsel kaynakları içinde takip etmeye ve meselenin ideolojik boyutlarından sosyolojik çerçevesine doğru iz sürmeye çalışmak zorlu bir süreçti. Dolayısıyla bu çalışmayı, destekleriyle hafifleten çok kıymetli hocam Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın gibi bir danışmanla yürüttüğüm için kendimi şanslı hissediyorum. Kendisine yalnız tez sürecindeki zorlukları aşmama yardımcı olan destekleri adına değil, sosyoloji eğitim hayatım süresince verdiği emek, gösterdiği büyük bir sabır ve özveri adına da, hakkını teslim etmekte yetersiz kaldığım bir minnettarlıkla teşekkür ederim.

Bu süreçte verdiği tavsiyelerle ufkumu açan, yaşadığım tikanıklıkları aşmamda yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı’ya hassaten teşekkür ederim.

Her bunaldığım da beni sabırla dinleyen, teknik konularda desteğini esirgemeyen sevgili Hatice Arabacı’ya, Zeynep Ürün’e, Gökçe Aliefendioğlu’na ve en önemlisi bu süreçte maddi manevi hiçbir yardımını esirgemeyen aileme, özellikle sevgili annem Nurhan Gümüş’e en derin şükranlarımı sunarım.

Mehtap GÜMÜŞ

Temmuz-2019

GİRİŞ

Türk toplum yapısında devletin konumu, özellikle Batılılaşma hareketleriyle birlikte tartışma konusu olmuş ve hala olmaya devam etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi dünyada kapitalizmle birlikte toplumlar arası değişen güç ilişkileridir. Bu güç ilişkilerinin toplumda kendisini yeniden nasıl ürettiği siyasal bağımlılığın yeniden tanımlanmasını gerektirmiş ve bu ilişkilerin en soyut görünümü olan devlet, doğası, toplumdaki işlevi ve gelecekte alabileceği görüntü ile yeniden tartışılması gereken bir mekanizma olmuştur. Marksizm'in ana odak noktasını oluşturan bu tartışma, kapitalizmin ürettiği eşitsizlik ve beraberindeki bunalımı hisseden toplumların aydınları tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Kemal Tahir, sosyalist bir aydın olarak Türkiye'de Batılılaşma hareketi olarak ele alınan bu dönüşümü dünyadaki bu güç ilişkileri ile birlikte düşünmüş, imparatorluk mirasına sahip olmanın bu güç ilişkilerinde Türkiye'ye nasıl bir konum kazandırdığı üzerinde durmuştur. Böylelikle Cumhuriyet'le birlikte rejim değiştiren devletin, bu rejim değişikliğini toplumsal birikimden gelen bir zorunluluk olarak değil dünyada değişen bu güç dengelerinde kendisine bir konum bulma zorunluluğu olarak değerlendirmiştir. Kemal Tahir'in esas meselesi de ülkenin bu konumunu bağımsızlığını koruyarak tayin edebilmesidir. Bu beceriyi de ancak toplumun kendi gücünden gelen kaynakların belirlenmesiyle kazanılabileceğini düşünmüş ve bu nedenle döneminin düşünsel ortamında, erken denilebilecek bir zamanda tarih ve toplum araştırmalarına başlamıştır. Böylelikle 1960'lı yıllardan itibaren temel düşüncelerini geliştirmeye başlamış (Kayalı, 2010a: 61) Türk toplum yapısı konusunda yerli ve yabancı birçok kaynakları incelemiş; buna karşılık Batı toplumlarının yapılarını da öğrenerek bu iki yapı arasındaki temel farklılıkları Marksist diyalektikle ortaya koymaya çalışmıştır. Ve belirlediği bu farklılıkları devlet yapısı etrafında tartışmıştır. Ve konu hakkındaki düşünceleriyle özellikle sol çevrede ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Kemal Tahir'in Marksist bir yazar olarak devlet hakkında öne sürdüğü fikirler, deyim yerindeyse çeşitli ideolojik çevrelerde yazarın kabul görülüp görülmemesi konusunda bir ölçüt niteliği taşımaktadır. Marksist kimliğini ön plana

çıkarımlar devlet hakkındaki düşüncelerini “yanlış ve çarpık” (Ağaoğlu, 1974: 52) devlet hakkındaki düşüncelerini ön plana çıkaranlar ise sözcüleri Marksistliğini “Türk Milliyetçiliğin renkli bir izdüşümü” sayacak ölçüde görmezden gelme eğiliminde olmuşlardır (Taşdiken, 1973: 30). Yazarın hiçbir biçimde Marksist çizgide kabul edilemeyeceğini öne sürenler ise, yine çoğunlukla yazarın devlet hakkındaki fikirlerine göndermede bulunmuşlardır (Belge, 2009, 1998; Küçük, 1985).

Bu konu ile ilgili Murat Belge ve Hilmi Yavuz arasında gerçekleşen polemik ilgi çekicidir. Murat Belge Kemal Tahir’in özellikle “kerim devlet” düşüncesiyle birlikte Marksizm’den tamamen ayrıldığını ve “fiilen sağa geçtiğini” iddia ederken, (Belge, 1998: 193) Hilmi Yavuz aksine böyle bir şeyin söz konusu olmadığını, tam tersi bu kavramla Marksizm’i Türkiye şartlarına göre yeniden yorumladığı için, deyim yerindeyse pek çok Marksist’ten daha “Marksist” olduğunu savunmaktadır (Yavuz, 2016). Kemal Tahir’in Marksist kimliğini öne çıkaranlarınsa, esas olarak teoriyi niteliksel bir dönüşüme uğratmadığı, en fazla Kurtuluş Kayalı’nın ifadesiyle “derece farkı” (Kayalı, 2012: 326) olabileceğini öne sürme eğiliminde oldukları göze çarpmaktadır. Burada niteliksel dönüşüm, sınıf meselesine gönderme yapmakta ve Kemal Tahir’in devlet düşüncesinde sınıfsız bir tahlil bulmanın güç olduğu iddia edilmektedir. Hilmi Yavuz (Yavuz, 1977: 69) ve Selahattin Hilav’ın (Hilav, 1974: 15; 1968: 8) değerlendirmeleri bu konuda benzerlik taşımaktadır.

Kemal Tahir’in Marksist bir yazar olarak devlet hakkında ileri sürdüğü fikirlerin bu kadar tartışmalı olmasının belirli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yazarın hayatı boyunca konu ile ilgili fikirlerini teorik bir bütünlük içinde yazılı bir metinde ortaya koymamasıdır. Meseleyi daha çok romanlarında, dergi, gazete ve açikoturumlarda bütünsel değil konunun gerektirdiği ölçüde tartışmıştır. Bir diğeri yazarın hayatında Marksist analizlerinde ele aldığı Türkiye pratiğine getirdiği önemli yorum farklarının bulunmasıdır. Bir diğere nedeni ise yazarın hayattayken hiçbir siyasal grup, örgüt, dernek veya sendika içinde bulunmamış, bunların yayın organlarında yazmamış olmasıdır (Kayalı, 2012: 324). Bu nedenle her kesim yazarı, kendi ideolojisine bir şekilde yaklaştırabilmektedir. Belki de bu nedenle yazar hayattayken düşüncelerinden etkilenen isimler, onun düşün adamı kimliğini ön plana çıkarmak istemiş; kimi arkadaş çevrelerindeki sohbetlerini

kaydederek (Bozdağ, 2003) kimi çeşitli yerlerde yazdığı düşüncelerini derleyerek (Dosdoğru, 1974) bu sorunu aşmaya çalışmıştır. Yazarın ölümünden on altı yıl sonra yayınlanan notları da yine aynı sorunu aşma ve yazarı düşünsel olarak doğru bir konuma yerleştirme kaygısıyla Kemal Tahir'in yakın arkadaşı Cengiz Yazoğlu tarafından tasnif edilerek basılmıştır. Ve yazarın toplumsal ve siyasal düşüncelerinin değerlendirilmesinde bu notlar, yeri doldurulamaz bir öneme sahiptir (Kayalı, 2010: 138, 2010: 63, Sezer, 1992).

Bütün bu tartışmalar, Kemal Tahir'in devlet konusunda öne sürdüğü fikirler hakkında bütünsel bir değerlendirme sunmayı zorlaştırmaktadır. Kemal Tahir'in devlet düşüncesinde Marksist teori ile olan ilişkisi önemli bir konudur. Hayatı boyunca sistem dâhilinde düşündüğü ve ulaştığı sonuçların bir tesadüf değil sistemli düşünüşün ürünü olduğunu söyleyen yazarın (Cem'den aktaran Refiğ, 2000: 255) devlet konusunda ortaya koyduğu fikirleri bu sistem dışında doğru değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Fakat yazarı salt Marksist teorinin sınırlarına hapsetmek de yanlıştır. Ki devlet konusunda ileri sürdüğü fikirler, yazarı teorinin sınırları içinde tutmayı imkânsız kılmaktadır. Kemal Tahir'in sosyalist yorumunda devleti nasıl ele aldığını konu edinen bu araştırma, yazarın devlet yorumu geliştirirken Marksist teori ile ne tür bir ilişki kurduğunu sorgulamaktadır. Bu amaçla çalışmanın ana sorusu şu şekilde belirlenmiştir: Kemal Tahir devlet hakkında ileri sürdüğü fikirler ile Marksizm'e belirli ölçüde bir yorum farklılığı mı yoksa niteliksel bir dönüşüm mü getirmiştir? Niteliksel bir dönüşüm getirdiyse hangi varsayımdan hareket etmiştir? Böylelikle bu çalışma, literatürde oldukça sorunlu bir konu olan yazarın devlet yorumunu, belirli ölçüde de olsa, ideolojik tartışmalar dışında kendi düşünsel kaynağında takip etmeyi amaçlamaktadır.

Kemal Tahir'in devlet yorumunu kendi düşünsel kaynağı içerisinde, bütünsel olarak ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada karşılaşılan en önemli güçlük ise yazarın geçirdiği fikrîsel dönüşümdür. Yukarıda da söz edildiği gibi Kemal Tahir'in bu konuda bütünsel bir değerlendirmeyi mümkün kılacak teorik metinleri bulunmadığı gibi, çalışmamız için ana kaynak olma özelliği taşıyan Notlar'da düzenli bir tarihlendirmenin olmaması, eldeki verileri değerlendirmede belirli bir kafa karışıklığı yaratmakta, hatta araştırmacıyı yanıltabilmektedir. Bu sorunların

aşılabilmesi için çalışmamızda bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu sınıflandırmada ölçüt olarak Kemal Tahir'in teori ile kurduğu ilişkiyi ve bu ilişki ile paralel tarihsel malzemeyi değerlendirme biçimi ele alınmıştır. Böylelikle Birinci Dönem başlığı altında ele aldığımız kısmı; “Doğu-Batı Farklılığından Devlete Bakışı” olarak; İkinci Dönem başlığı altında ele aldığımız kısmı ise “Doğu-Batı Çatışmasından Devlete Bakışı” olarak adlandırarak Kemal Tahir'in bu ilişkideki metodolojik yaklaşımına göndermede bulunulmuştur. Bu başlıklar belirlenirken Cengiz Yazoğlu'nun Kemal Tahir'in “Osmanlılık-Bizans” başlıklı Notlar'ında dipnot hâlinde belirlediği ayırmadan ilham alınmıştır (Yazoğlu, 1992a: 610).

Bu şekilde bir ayırım özellikle çalışmamızın temel kaynağı için de zaruri görülmüştür. Yazarın ölümünden on altı yıl sonra 15 cilt halinde yayınlanan ve bu araştırma için veri olarak kullanılan bu kaynak hakkında birkaç hususun belirtilmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi bu notlar, yazar tarafından yayınlama amacıyla tutulan, iç bütünlük ve düzenliliğe sahip değildir. Çeşitli dönemlerde, belirli konularda dağınık olarak tutulmuş; kimileri roman çalışmaları için ön çalışma kimi dergilerde katıldığı soruşturma yanıtları, kimileriye belirli bir sunum taslağıdır. Bir diğeri ve en önemlisi notların genelinde bir tarihlendirmenin bulunmamasıdır. Bu nedenle farklı dönemlerde aynı konular etrafında tutulan notlar, pek çok çelişkili fikri bir arada bulundurmakta bu da araştırmayı zorlaştırmaktadır. Ve bu haliyle bir araştırma için mutlaka ön çalışma gerektiren bir veri özelliği taşımaktadır. Belirtilen bu zorlukları aşabilmek için tarihsel olarak yapamadığımız sınıflandırmayı, düşünsel seyrine göre yapmak durumunda kaldık. Düşünsel seyrini bütünlük içinde takip edebilmemiz içinse konunun sınırları içerisinde öncelikle birincil kaynakları (yazarın hayattayken yayınlanan tüm eserlerini, yazdığı/katıldığı dergi, açıkoturum, mülakat, gazete yazıları vs) inceledik. Daha sonra ikincil kaynakları kendi içinde ikiye ayırdık. Önce yazarın düşünsel seyrine dair yakın çevresinin tanıklıkları, aktardıklarını, daha sonra konuya direkt olmasa da gerektiği ölçüde değinen kaynaklardaki bilgileri derledik. (Bu kaynaklar içerisinde özellikle Yüksel Yıldırım'ın “Kemal Tahir'in Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları” isimli makalesi, yazarın Osmanlı tarihine yaklaşımında düşünsel dönemini dikkate alan bir araştırma olduğu için çalışmamız için ufuk açıcı olmuştur.) Tüm bu kaynaklardan

elde ettiğimiz bulgularla kabaca çerçevesini belirlediğimiz düşünsel haritasını, Kemal Tahir'in notlarında tarihsel malzeme ile kurduğu ilişki ile karşılaştırdık. Ve konunun sınırları dâhilinde düşünsel ayrımı belirlerken kıstas olarak Osmanlılığı bakış biçimindeki dönüşümün ele alınması gerektiği sonucuna ulaştık. Ve notları incelerken “Doğu-Batı Çatışması” ve “Doğu-Batı Farklılığı” biçiminde belirlediğimiz iki farklı dosyada devlet hakkındaki fikirlerini sınıflandırdık. Böylelikle elimizde teorik bir bütünlük içerisinde değerlendirebileceğimiz, düşünsel dönemlere ayrılmış verilerden yola çıkarak, araştırma sorunumuz çerçevesinde ulaştığımız sonuçları paylaşıp çalışmamızı tamamladık.

Literatürde Kemal Tahir'in devlet hakkındaki düşünceleri ile ilgili 2000 yılında Muhammet Tahsin Şahin tarafından “Kemal Tahir'in Devlet Anlayışı ve Karakteristik Özellikleri” başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Fakat bu çalışma, yazarın devlet hakkındaki düşüncelerini doğrudan teorik bir bütünlük içerisinde değil, farklı düşünsel yaklaşımlardan ayrıldığı, birleştiği noktaları kıyaslama usulüyle ilerlemiş ve bu yolla yazarın devlet yorumundaki farklılık ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamız, yazarın devlet konusundaki yorum farkını farklı düşünsel yaklaşımlarda değil Marksist dünya görüşü içerisinde ve düşünsel gelişimi dikkate alınarak aramasıyla mezkûr çalışmadan ayrılmaktadır. Yine Kemal Tahir'in doğrudan devlet konusundaki düşünceleri olmasa da siyasal düşünceleri başlığı altındaki doktora çalışmasıyla konuya yer veren Nevzat Yavuz, (Yavuz, 2000) yazarın Marksist teori içerisinden geliştirdiği devlet fikrine temas etse de, bu fikirdeki düşünsel dönüşümüne dikkat etmemiştir. Bu da araştırmacıyı yer yer çelişkiye düşürmüştür. Sözelimi Kemal Tahir, düşüncesinin bir döneminde Türkiye'deki sorunların çözümünde birikimin ters etki yarattığını ve ancak sosyalist kadrolardan oluşacak bir devletin bu soruna çözüm olabileceğini ileri sürerken, diğer döneminde ise bu birikimin sosyalist düzene yakın olduğu ve devletin Batılaşma ile buna ters düştüğünü ileri sürecektir. Nevzat Yavuz bu düşünsel farklılığı dikkate almadığından bir taraftan yazarın -birinci dönem- bu birikime karşı bir üst müdahale sayılabilecek devlet sosyalizmine dikkat çekerken, (Yavuz, 2000: 236-237) öte taraftan bu birikimin Doğuda olduğunu ve Batının sosyalizme geçerken bir bakıma “Doğulaşacağına” –ikinci dönem- dikkat çekmiştir (Yavuz, 200: 210). Böylelikle

Kemal Tahir'in ortaya koyduğu fikirler birbirini tutmamakta ve iki farklı değerlendirme aynı dönemde verilerek kendi içinde bir tür çelişki oluşturmaktadır. Çalışmamız bu ayrımı dikkate alarak bu sorunları çözme denemesi sayılabilir ve bu haliyle diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Araştırmamızın sınırlılıklarına gelince, bu çalışma her şeyden önce Kemal Tahir'in düşünsel tarafına ağırlık vermiş ve bu ağırlıkta olan metinlerini incelemiştir. Dolayısıyla Kemal Tahir'in romancılığı ve romanları bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Yine Kemal Tahir devlet düşüncesini geliştirirken daha çok klasik Marksist görüşe, başka bir deyişle Marksizm'in kurucularına atıfta bulunduğu için, çalışmamızın birinci bölümündeki devlet tartışması da yalnızca Marks ve Engels'in metinleriyle sınırlandırılmış, bu temel üzerine yapılan katkılar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ve yine Kemal Tahir'in sosyalist olarak devlet yorumunun farklılığını ortaya koyan bir çalışma, Türkiye'deki diğer sosyalist yorumlarla kıyaslanabilirdi. Fakat böyle bir çalışma hem zaman hem de imkân kısıtlılığından ötürü çalışmaya dâhil edilememiş ve yazarın devlet yorumu yalnızca Marksizm'in kurucularının fikirleriyle kıyaslanarak sınırlandırılmıştır.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Marksizm'de kurucuların devlet tartışmasına nasıl ve hangi açıdan girdikleri, buna karşılık ürettikleri tarihsel maddeci kavrayışla devletin kökeni, Doğu ve Batı'daki görünümü ve bu görünümle bağlantılı olarak gelecekteki alacağı biçim hakkında ortaya koydukları fikirler tartışılmaktadır. Bu bölümün hedefi, Kemal Tahir'in düşünsel kaynağının tanınması ve bu düşünceye kattığı yorum farkının daha iyi anlaşılmasının sağlanmasıdır.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Burada yazarın yukarıda kısaca özetlendiği gibi devlet düşüncesindeki dönüşüme işaret eden düşünsel kırılmalar dikkate alınmıştır. İlk kısım "Doğu-Batı Farklılığından Devlete Bakışı" başlığında 1960-1965 yılları arasındaki düşüncelerini ele almıştır. Bu kısımda Kemal Tahir'in, Batılılaşma ile yaratılmaya çalışılan modern hukuk devletinin neden Türkiye'de ortaya çıkamayacağı sorusu kapsamında Osmanlılıktaki birikimi değerlendirme biçimine yer verilmiştir. Dolayısıyla bölüm, Osmanlılıktaki

ekonomik, sosyal bünyenin yazar tarafından Marksist çerçevede nasıl değerlendirildiğini ve bu değerlendirmeye gelecekteki sosyalist düzende devletin konumunu nasıl belirlediğini açıklamaktadır.

İkinci kısım ise “Doğu-Batı Çatışmasından Devlete Bakışı” başlığında Kemal Tahir’in 1965’ten ölümüne kadarki düşüncelerini ele almıştır. İlk dönem “modern hukuk devletinin Türkiye’de neden ortaya çıkmadığı” sorusundan hareketle Osmanlılıkta belirlediği temel farklılıkları, Marks’ın Doğu toplumlarını açıklamak için kullandığı Asya Tipi Üretim Tarzı kavramıyla nasıl açıkladığına yer vermiştir. Kavramın yazar tarafından ilk dönem belirlediği farklılıklarla uğrattığı dönüşümü ve bu dönüşümle uyumlu sosyalist birikimde devletin bulunduğu konum açıklanmaya çalışılmış ve böylelikle bölüm tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MARKSİZMDE DEVLET

1.1.Marksizm’de Devletin Doğası ve Yapısı

Modernizme bağlı olarak Avrupa’da 17. yüzyıldan itibaren yaşanan büyük toplumsal değişimle birlikte devletin doğası ve yapısının sorunsallaşması, toplumun doğası ve yapısının sorunsallaştırılması ile yakından ilgilidir. Burada Gülnur Acar Savran’ın da dikkat çektiği üzere, toplum üzerinde herhangi bir söylemin eleştirelliği göz önüne alındığında filozof ya da teorisyenin “doğa” kavramı özel bir önem taşımakta ve bu “doğa” durumuna verilen anlama göre filozof ya da teorisyenin toplumun yapısına dair neyi eleştiriye açıp neyi açmadığı konusu aydınlanmaktadır (Savran, 2013: 32). Buradan hareketle Batı siyaset felsefesi göz önüne alındığında, devletin doğası hakkında verilen yanıtlar, bu mekanizmanın gücü, sınırları ve en önemlisi meşruiyetinin çerçevesini tanımlamaktadır. Bu anlamda filozof veya teorisyenin toplumdaki birçok farklı unsurları tek bir çatı altında toplayan bir üst irade olarak devlete yüklediği kurucu misyon, toplumu, onu meydana getiren insanların doğa durumlarını nasıl tasarladığını ortaya koymaktadır. Hobbes, Rousseau ve Hegel gibi Batılı filozofların devlet kurgularına bakıldığında, devlet öncesi toplumların birbirine karşıt çıkarlardan ötürü tam bir savaşım halinde olduğu görülmektedir. Devlet bu anlamda, bu düzensizliği daha üst bir irade etrafında düzene koyan ve farklılıkları bir arada tutmayı beceren doğal bir harç görevi üstlenmektedir (Çaha, 2012: 27-36).

Çaha, Rousseau, Hobbes ve Hegel gibi Batılı filozofların kurguladıkları devlet anlayışını “aşkın devlet” olarak tanımlamakta ve bu devlet anlayışında “devletin gücünü ve toplum üzerindeki yönetim hakkını hukuktan (yani halktan) değil, doğrudan doğruya “zor”dan ve kendi aşkın “kudret”inden aldığını” söylemektedir (Çaha, 2012: 33). Devlet, siyasal bir yapı olarak yöneten-yönetilen ilişkisi olduğuna göre, burada –Çaha’nın belirttiği anlamda- yönetim gücünü toplumun kendisinden mi yoksa kendi varlığından mı alacağı sorusu Marksizm’in Hegel ve Batı felsefesiyle girdiği temel polemğin de başlangıcını oluşturmaktadır. Bu anlamda Marks’ın gençlik dönemi sayılan Hegel’in Hukuk Felsefesi’nin

eleştirisi, “devletin ve toplumun doğası ve bunların birbirleriyle ilişki sorununu çözme girişimidir” (Corne, 2009: 210). Hegel’e göre toplumsal bütünlük ancak toplumun genel çıkarının cisimleşmiş hali olan devletle sağlanmaktadır (Marks, 2009: 29). Aile ve sivil toplum, -özel çıkar alanını yansıttığından- varlıklarını tarihsel uğraktaki mutlak gücün (ideanın) ulaştığı son noktayı temsil eden devlete borçlu olmaktadır. Bu konuya Marks şu itirazı sunmaktadır: “Doğal aile temeli olmadan siyasal devlet olamaz, onlar onun için olmazsa olmaz koşuldurlar” (Marks, 2009: 17).

Marks’a göre Hegel’de “mantığın devleti tanıtlamaya değil, devletin mantığı tanıtlamasına neden olan” şey, toplumun üzerinde bir güç olarak kurgulanan bu mekanizmanın sahip olduğu kudretin kaynağını aşkın bir güçten değil insanların karşılıklı girdikleri maddi ilişkilerden almasındandır. Şöyle ki; Marks’ın aktardığına göre Hegel, toplumda biri özel çıkar alanını “burjuva sivil toplum”; diğeri genel çıkar alanını oluşturan “devlet” arasındaki karşıtlığı çözebilecek bir “orta terim” olarak meclisleri koymakta, bu meclislerde halkı temsil hakkını ise özel mülk sahibi (meşruta sahibi) köylülere vermektedir (Marks, 2009: 135). Böylelikle Marks’a göre devlete Hegel’de aşkın karakterini ve ona toplum üzerindeki ayrıcalıklı konumunu kazandıran, bünyesinde ne “ahlak fikrinin gerçekliği”ni taşıması (Engels, 2015: 198) ne de tarihte “ideanın gerçekleş”tiği uğrak olmasındandır (Marks ve Engels, 2013: 130). Marks’a göre ona bu konumu sağlayan özel mülk sahipliğidir (Marks, 2009: 156-157).

Hegel başta olmak üzere Avrupa’da erken modern dönemde tartışılan siyaset felsefesinin bu genel görünümüne bakıldığında devletin doğası ve yapısı hakkında yapılan tartışmaların, Batıda gittikçe büyüyen sanayi gücüne karşılık artan toplumsal eşitsizlik ve karmaşa karşısında, giderek tehlikeye düşen toplumsal birliğin bir tür garantörü olması etrafında döndüğü görülmektedir. Marksizm’e göre bu tartışmalar devlet gücüne sahip sınıfın varlığına bir tür meşruiyet bulma çabasından başka bir şey olmamaktadır. O halde asıl mesele devleti var eden toplumsal ilişkilerin neler olduğunun saptanmasıdır. Devlet bu tartışmalarda varlığını kendine borçlu olan ve insanı aşan bir kategoriye dâhil edilmekte böylelikle insan müdahalesinin dışında tutulmaktadır. Marks ve Engels bu düşüncenin bir antitezini sunmak için giriştikleri

tarihsel materyalizm kurgusunda, tam da bu “ters çevirme”nin öyküsünü anlatmakta ve devleti yeniden insani ilişkiler alanına sokarak, varlığı veya devamlılığını bu ilişkiler alanında kurgulamaktadırlar.

1.2.Marksizm’in Tarihsel Maddeci Dünya Görüşüne Göre Devlet-Toplum İlişkisi:

Hegel’e göre toplumun varlığını kendisine borçlu olduğu devlet, Marksizm’de insanların zorunlu olarak bir araya gelmeleriyle oluşturdukları toplumsal bir biçimdir. Marksizm’de bu toplumsal biçimi oluşturan ön kabul kısaca şöyledir:

Marks ve Engels’e göre tarihin ilk öncülü “insan bireylerinin varlığı ve bu bireylerin eylemleri ve maddi yaşam koşulları” dır (Marks ve Engels, 2015: 39). Yani Marks ve Engels, toplum kurgusunu insan bireylerinin birbirleriyle girdiği maddi ilişkiler üzerine kurgulamaktadırlar. Buna göre, insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için temel ihtiyaçlarını hayvanlar gibi doğada hazır verili olarak bulamazlar. Bunun için kendi geçim araçlarını üretmek zorundadırlar. Bu da “fiziksel bir örgütleniş sonucunu veren ileri bir adımdır.” Böylelikle insanlar, “kendi geçim araçlarını üretirken, dolaylı olarak maddi yaşamlarını da üretmiş olurlar.” Bu şekilde “insanların kendi geçim araçlarını üretim tarzı, bu bireylerin belirli bir yaşam tarzını (da) temsil” etmektedir (Marks ve Engels, 2015: 39).

Kısacası Marksizm’de insanların bir araya gelerek oluşturdukları ilişkiselliği –dolayısıyla toplum oluşlarını- mümkün kılan, üretimdir. Bu, Marksizm’e göre çifte bir ilişki içinde sürdürülür; “kendi öz yaşamı olduğu kadar, döl vererek başkasının yaşamını üretmek” ¹ anlamında doğal bir ilişki, “birçok bireyin hangi tarz ve koşul olduğu fark etmeksizin bir araya gelerek oluşturdukları “elbirliği” anlamında toplumsal bir ilişkidir” (Marks ve Engels, 2015: 53). Bireyler bu “elbirliği” sayesinde toplumsal ilişkiler kurmakta ve elbirliğinin kendisi olan üretici güçler geliştikçe ona bağlı toplumsal ilişkiler de –dolayısıyla toplumsal biçim olan devlet de- gelişmekte ve değişmektedir. Görüldüğü gibi Marks ve Engels toplumun varoluş koşulu olarak

¹ Burada anlatılan doğal ilişki Marks ve Engels’in belirttikleri gibi “kadınla erkek; ana, baba ve çocuk arasındaki ilişkidir; yani ailedir” (Marks ve Engels, 2013: 52).

varsayıldıkları ilişkiselliği, bu çifte ilişki üzerinden tanımlamaktadırlar. Bu temel; aile ve sivil toplumdur. Yukarıda Marks'ın Hegel'i eleştirdiği nokta ile burayı karşılaştırdığımızda konu burada daha açık hale gelmektedir. Hegel'de aile ve sivil toplum, bahsettiğimiz gibi varoluşlarını “tarihsel ruhun/ tinin”² kendisini gerçekleştirebilecek tek uğrak olan devlete borçludur. Tarihsel materyalizmi tamamıyla bu itiraz çerçevesinde okumak mümkündür. Marks ve Engels bu konuyu açıkça şöyle ifade etmektedirler:

“İçinde bulunduğumuz aşamadan önceki bütün tarihsel aşamalarda mevcut üretici güçlerin koşullandığı ve buna karşılık kendisi de bu güçleri koşullandıran karşılıklı ilişki biçimi sivil toplumdur. (...) Sivil toplumun öncülü ve esas temeli ailedir. (...) Bu sivil toplum, bütün tarihin gerçek ocağı, gerçek sahnesidir. Bugüne kadarki tarih anlayışının, nasıl gerçek ilişkileri ihmal edip kendisini yalnızca gürültülü devlet öyküleriyle sınırlayan büyük bir saçmalık olduğu böylece görülmüyor” (Marks ve Engels, 2015: 61).

Marksizm'in bu en temel kabulünden yola çıktığımızda görülüyor ki, Marks ve Engels, yukarıda da bahsettiğimiz gibi insan doğasını, ilişkiler (doğa ve toplumla olan ilişkiler) alanında tasarlamakta ve tarihsel gelişimi bu ilişkiler ile açıklamaktadırlar. Marks'ın ve daha sonra Engels'in özelde Hegel'e ve genelde Alman tarih yazımına yapmış oldukları eleştirinin temelinde, insan doğasını tarihteki ilk insandan itibaren var olan doğa ve birbirleriyle olan ilişkisellik üzerinden değil, bu ilişkisellik üzerinden edinilen fikirlerden yola çıkarak açıklamalarıdır. Böylelikle devlet, Marksizm'de diğer toplumsal yapılar gibi insanların üretim için bir araya geldiklerinde bu faaliyetin koşullandığı ilişkiler alanında ortaya çıkmakta ve varlığı, ya da devamlılığı bu ilişkiler üzerinden tanımlanmaktadır.

Hegel ve Batı felsefesine yapılmış bir reddiye olan tarihsel materyalizmde bu itiraz, görüldüğü gibi idealist felsefenin, dolayısıyla devlet ve toplum ilişkisinin konumlandırıldığı noktadır. Tarihsel materyalizmde idealist felsefenin aksine öncelenen; insanın hem kendi türü ile hem de doğa ile girmiş olduğu ilişkiselliktir. Tarih, bu ilişkisellik³ üzerinden bir bütün halinde okunmaktadır. Bu kurguya göre insanların yaşamlarını sürdürebilmek için zorunlu olarak doğa ve birbirleriyle girmiş

² Ömer Çaha tını “tarihsel ruh” olarak açıklamakta ve bize göre konuyu daha anlaşılır hale getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Ömer Çaha, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Orion Yayınları, Ankara, 2012.

³ Bu ilişkisellik diyalektiktir.

oldukları bu maddi ilişkiler, onları yine zorunlu olarak çeşitli fiziki örgütlenmelere götürmekte ve bu şekilde toplumsal biçimler – dolayısıyla devlet- oluşmaktadır. Bu biçimlerin oluşması, insanın doğa ve kendi türü ile ilişkisi sürdüğü sürece⁴ daha da gelişmekte ve zamanla insanı aşan bir gerçeklik haline dönüşmeye başlamaktadır. Bu, Marksizm’e göre tarihin, bir sonrakinin bir öncekinden daha olgunlaşmış biçimiyle ilerlerken, aynı ilerlemenin bir tür yozlaşmayı da bünyesinde taşıdığı anlamına gelmektedir. Marks’ın “yabancılaşma” olarak adlandırdığı bu sürecin çözümü, Marksizm’e göre yine sürecin kendi çelişkileri tarafından çözümlenecektir. Devlet de Engels’in dediği gibi “ toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bir güç” (Engels, 2015: 199) olduğuna göre, bu kurguya göre tarihin ilerleyen dönemlerinde çözülmesi gereken bir tür yabancılaşma yaratmaktadır.

Marks ve Engels’in devlet-toplum ilişkisinin tarihteki görünümü kabaca bu şekildedir. Devleti, maddi ilişkiler alanında meydana çıkan toplumsal bir yapı olarak kurgulayan Marksizm, tarihsel değişimi bu maddi ilişkiler üzerinden kurguladığından, dolayısıyla devletin tarih içinde ve sonrasında aldığı ve alacağı görünümleri de açıklamış olmaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli konulardan biri Marks ve Engels’in başlangıç yazılarında tarihte devleti ortaya çıkaran şartları yalnız Batı odaklı bir biçimde okuduklarıdır. Toplumların tarihsel evrim şemasında devlet ve toplum tipini oluşturan tarihsel şartlar, 1845 yılında ilk kez Alman İdeolojisi’nde verilmektedir. Marks daha sonra burada bahsedilen tarihsel evrimin sadece Batı toplumları için geçerli olduğunu söyleyecek (Marks ve Engels, 2015: 117) ve 1853 yılında Marks, “Asya üretim tarzı” kavramını ortaya koyarak, burada Batıdan çok farklı bir devlet ve toplum tipi olduğunu söyleyecektir. 1853 yılından itibaren Marks tarafından işlenmeye başlanan bu kavram, tarihsel evrim şeması içinde ilk kez Ekonomi Politığın Eleştirisi’ne Katkı’nın Önsöz’ünde gözükmektedir: “Geniş çizgileriyle Asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları toplumsal ekonomik şekillenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak nitelendirilebilirler” (Marks-Engels, 2009: 165).

⁴ Yani yaşam olduğu sürece

Görüldüğü gibi tarihsel materyalizme göre toplum, “maddi üretim içinde bulunan insanların ilişkilerinin bir ürünüdür. Bu nedenle bu kurguya göre toplumları birbirinden ayıracak olan bu maddi yaşamı oluşturan güçler ve bu güçler arasındaki ilişkilerin belirli şekillenışı” olmaktadır (Bottomore, 2012: 604). Marksizm’de özellikle Kapital ve Grundrisse’de geliştirilecek olan bu düşünce, kurucuları tarafından tespit edilen bu güç ve ilişkilerin onları tarihte temelden koşullandırdığı iki tür toplum ve devlet biçimi yarattığı sonucuna ulaştıracaktır.

1.3. Marksizm’e Göre Tarihte Devletin Kökeni:

Marks ve Engels’e göre üretim için örgütlenen toplumların, varlıklarını devam ettirebilmek için sahip oldukları üretim koşullarını koruma ve sürdürebilme çabası siyasal örgütlenmenin ilk görünüm kazandığı yerdir. Temelde kabaca bu sav üzerine bina edilen devletin kökeni Marks ve Engels’e göre kısaca şudur; Topluluk “başlangıçta basit işbölümü yoluyla kendi çıkarlarını gözetmesi için kendi organlarını yarat”mıştır (Marks ve Engels, 2013: 128). Fakat tüm grubun ortak çıkarlarını temsil eden bu organlar, zamanla toplulukta maddi üretimin gelişmesiyle birlikte “ya her şeyin doğaya göre olup bittiği bir dünyada basit bir görev kalıtımı şeklinde, ya da öteki gruplarla çatışmanın artması ölçüsünde zamanla özerklik kazanmaktadırlar.” Bu özerklikle birlikte bu “ilkel hizmetkâr yavaş yavaş efendi durumuna dönüşmekte, bu efendi koşullara göre doğuda despot, batıda hanedan, Kelt klan başkanı, vs. görünümü almaktadır” (Engels, 2010: 249).

Görüldüğü gibi Marksizm’e göre devlet erkliğinin öncülleri topluluğun ortak çıkarlarının gözetilmesidir. Bu nedenle Engels, “her siyasal egemenliğin temelinde toplumsal bir işlev bulunduğu ve bu siyasal egemenliğin ancak kendisine verilen toplumsal işlevi yerine getirdiği sürece varlığını sürdürdüğü”nden bahsetmektedir (Engels, 2010: 249). Marksizm’de devletin kendisini siyasal bir güç olarak görünür kıldığı yer, toplumda üretici faaliyetlere el koyan bir topluluğun ortaya çıkmasıyla birlikte açıklanmaktadır. Buna göre tarihsel materyalizmde devletin, toplumdaki üretim şartlarına göre iki farklı görünümü ortaya çıkmaktadır. Toplumda üretici faaliyetlerin temel şartlarını oluşturan araçlar (örneğin; toprak) Batı’da tarihsel

gelişmenin özel mülkiyetle sonuçlanmasıyla, özel mülk sahiplerinin eline geçmekte ve buna bağlı olarak devlet siyasal bir güç olarak ortaya çıkmakta, Doğu’da ise fiziksel koşullardan ötürü özel mülkiyetin gelişmemesiyle, bu araçlar topluluğu bir “üst cemaat” –yani devlet- etrafında örgütlenmekte ve buradaki üretim koşulları devletin varlığıyla dolayım lanmaktadır. Üretimin devamlılığı ile topluluğun devamlılığı arasında doğrudan bir ilişki kuran Marksizm, böylelikle bu devamlılığı sağlayacak üretim şartlarına müdahale edebilme gücünü aynı zamanda siyasal bir güç olarak kurgulamaktadır. Ve burada Marksizm, tarihsel gelişme içinde toplumun ortak çıkarları ile toplumun üretici güçleri arasında diyalektik bir ilişkiye bağlı olarak devlet erkliğinin öncüllerini saptamaktadır.

Görüldüğü gibi Marksizm’e göre siyasal örgütlenmenin bu en ilkel görünümü, topluluğun varoluş ve devamlılığını mümkün kılan üretici güçlerin koşullandığı üretim ilişkilerinde görünür olmaktadır. Bu kurguya göre tarihte topluluğun komünal varlığına son verecek şartlar özel mülkiyetle sonuçlandığında üretici güçler yavaş yavaş özel mülkiyet sahiplerinin eline geçmekte ve özel mülk sahiplerinin çıkarları topluluğun çıkarlarının karşısına dikilmektedir. Böylelikle topluluğun ortak çıkarlarını gözetmesi için geliştirdikleri organlar, bu ortak çıkarlara karşıt bireysel çıkarları koruma görevi üstlenmekte ve “devlet” denilen mekanizma ortaya çıkmaktadır. Bu durumda devlet toplumun değil, özel çıkar sahiplerinin, yani sınıfın devleti olmaktadır. Böylelikle özel mülkiyetin geliştiği toplumlarda devletin ortaya çıkması Marksizm’e göre “ toplumun önlemekte yetersiz bulduğu uzlaşmaz karşıtlıklar biçiminde bölündüğü, kendi kendisiyle çözülmez çelişki içine girdiğinin itirafı” olmaktadır (Engels, 2015: 199).

Görüldüğü gibi Marksizm’de tarihte özel mülkiyetin gelişmesine bağlı olarak iki farklı devlet ve toplum tipi ortaya çıkmaktadır. Burada toplumları özel mülkiyetin varlığına götüren şartların incelenmesi, tarihte devletin ortaya çıkış koşullarının iki farklı biçimini doğrudan yansıttığından, özel mülkiyetin olmadığı ilkel komünal toplulukların hangi koşullardan itibaren bu niteliklerini yitirdikleri veya sürdürdüklerine bakılarak Marksizm’de devletin iki farklı görünümü konusuna burada açıklık kazandıracağız.

1.4.Marksizm’e Göre Devletin Görünümlerinden Önceki Bir Aşama Olarak İlkel Komünal Topluluklar:

Marks’ın Grundrisse’de belirttiğine göre ilkel komünal toplulukların kökeni; ilk olarak ailedir. Bu ailelerin birleşmeleri klanları, klanların birleşmeleri ise doğal kökenli cemaati oluşturmuştur. Bu topluluklar göçebe olarak, “yani bir yere yerleşmeyerek bulduğunu otlandığı yaşam tarzında” yaşamaktadırlar (Marks, 1979: 525). Yerleşik düzene geçmeden önce topluluklar üretimlerini daha çok avcılık ve hayvancılıkla sürdürmektedirler. Marks ve Engels, toplulukların yerleşik düzene geçmemiş ve henüz toprakla bir mülkiyet ilişkisine girmemiş oldukları bu dönemi “yabanıl” olarak adlandırırlar. Bu topluluklar hayvanları evcilleştirip, bitki ekimine başladıklarında “barbarlık” dönemine geçmektedirler. Ve insanlığın doğayı yavaş yavaş dönüştürmeye başladıkları bu aşamadan sonra takip edilecek tarihsel seyir, “halkların bulundukları coğrafyanın fiziksel şartlarına bağlı olarak kendilerine özgü tarihsel bir gelişme izleyecektir” (Engels, 2015: 32).

Marksizm’e göre ilkel komünal topluluklar, yukarıda da görüldüğü gibi kan bağı üzerine kurulmaktadır. Ve topluluğun varlığı “ toprağı ortaklaşa kullanılması ve mülk edinilmesinin bir ön varsayımı” olarak gözükmektedir⁵ (Marks, 1979: 525). Yani yaşamın ve yaşam faaliyetinin mülk edinilmesinin ön şartı bu kurguda topluluktur. Bu nedenle toprak tüm topluluğa aittir ve topluluğun üyeleri toprakla mülkiyet ilişkisine ancak o topluluğun bir üyesi olma sıfatıyla girebilmektedir. Henüz üretici güçlerin gelişmesi topluluğun gelişmesi ile sınırlı olduğundan, bireylerin bu topluluğa üye olmaları ise ancak doğal yollarla (kan bağı) mümkün olduğundan, bu aşamada ” kan bağının ağır basan etkisi toplumsal düzen üzerinde belirleyici” rol oynamaktadır (Engels, 2015: 12).

Marks, bu ilkel komünal toplulukların yerleşik düzene geçmelerinden itibaren ilkel topluluk olarak niteliklerini ne ölçüde değiştirdiklerini, “çeşitli dışsal, fiziksel, vs. koşullara ve topluluğun özgül yapısına bağlı” olduğunun altını çizmektedir

⁵ Buraya kadar anlattıklarımızla bu cümleyi karşılaştırdığımızda, şöyle bir yorumda bulunabiliriz: Marksizm’de insanın doğa durumu, onun kendi türü ve doğa ile kurduğu ilişkiselliktir. Toprağın mülk edinilmesinin ön şartı topluluk olduğuna göre, toprağın özel mülkiyeti, ancak bu topluluk arasında gelişen ilişkiler bütünü bir sonucu ortaya çıkan bir görüngüdür. Yani “yapay”dır, değiştirilebilir. Doğal olan, dolayısıyla kalıcı olan topluluktur.

(Marks, 1979: 526). Buna göre tarihte üç ilkel mülkiyet tipi belirlemektedir; Bunlar; “bireyin sadece toprağın zilyetliğine sahip olabileceği ve özel mülkiyetin bulunmadığı böylelikle kolektif mülkiyet tipini koruyan Asya Tipi Mülkiyet; “Mülkiyetin ortak ve özel olarak aynı anda ve yan yana iki şekilde belirlediği”, fakat özel mülkiyet sahibi olmanın topluluğun üyesi olma koşulu taşıdığı Antik Tipi Mülkiyet ve “komünal mülkün sadece özel mülkiyetin bir tamamlayıcısı olarak gözüktüğü ve cemaat üyelerinin yalnızca ortak işler için bir araya gelmeleri dışında kendi başına bir varlığa sahip olmadığı” Cermen Tipi Mülkiyet (Marks, 1979: 542-543).

Görüldüğü gibi bu kurguda tüm toplumların toprakla mülkiyet ilişkilerine geçtikleri bu aşamada mülkiyet ilişkilerini belirleyen üretim aracı topraktır ve Marks’ın Grundrisse’de belirttiğine göre “toprağın egemen olduğu tüm toplum biçimlerinde doğa ile ilişkinin önem ve önceliği” bulunmaktadır (Marks, 1979: 40-41). Buna göre toprağı mülk edinme koşulları, toplulukta gelişmeye başlayan işbölümüne ve bölgenin fiziksel şartlarına göre değişmektedir. Marksizm’e göre tüm toplumların gelişim aşamasında en önemli üretim aracı olan toprağın işlenme koşulları (geniş ve çorak arazilerin varlığı) Doğu’da bireysel veya aile gücünü aşan bir üretim faaliyeti gerektirdiğinden, burada toprakta özel mülkiyet gelişmemekte ve topluluklar daha merkezi bir ekonomik birim oluşturmak zorunda kalmaktadırlar. Fiziksel ve toplumsal örgütlenmenin getirdiği koşullar, burada emeğin nesnel koşulunu toprak, yani verili doğaya bağımlı kılmaktadır. Böylelikle burada bireyin var olma savaşı daha çok doğal şartlar tarafından belirlendiğinden, bu doğal şartları kontrol gücünü elinde bulunduran devlet despotik bir görünüm kazanmaktadır. Fakat fiziksel ve toplumsal örgütlenmenin bunun tam tersi şeklinde oluşan Batı’da özel mülkiyet geliştiğinden, emeğin nesnel koşulu zamanla yine emeğin kendisiyle (sermaye) ile dolayım lanma fırsatı bulmakta ve bireyin varoluş koşulu kendi yarattığı şartlar tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle üretim şartları doğal koşullarından sıyrılıp, bireyin müdahalesine açık hale gelmeye başladıkça burada ortaya çıkan devletse demokratik bir görünüm kazanmaktadır. Sonuç olarak burada Marksizm topluluktaki devlet görünümünün yapısını topluluğun üretim koşullarına bağlı olarak açıklamaktadır.

Bu kısmı toparlayacak olursak; üç mülkiyet tiplerinden Asya Tipi Mülkiyet'in dışındakiler, sonu özel mülkiyetin oluşumuna varan bir tarihsel seyir izlemekte ve Batı'daki kapitalist toplumun ve demokratik devletin nüvesini oluşturmakta; Asya Tipi Mülkiyet'te ise toprağın kolektif kullanımını sürmekle birlikte, fiziksel şartlardan ötürü bu kolektif kullanım bir "üst cemaatin" (yani devletin) varlığıyla dolayım lanmakta ve bu üretim biçimi de Doğu toplumunun ve despotik devletin nüvesini oluşturmaktadır. Şimdi Marksizm'deki mülkiyet ilişkilerine göre tespit edilen bu iki farklı devlet yapısını inceleyerek devletin bu kurguda gelecekte alacağı şekli nasıl açıkladığına yer verelim.

1.5.Marksizm'e Göre Doğu'da Devlet'in Görünümü:

Marksizm'e göre Doğu'da devlet, üretimde toplulukların Asya tipi örgütlenmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu örgütlenme, ilkel göçebe toplulukların yerleşik hayata geçtikten sonra toprakla mülkiyet ilişkisine geçmesiyle birlikte, üretimin düzenli bir artık sağlayacak derecede gelişmesiyle mümkün olmaktadır (Godelier, 1966: 16). Asya tipi örgütlenmeyi, bu aşamadan başlatmasının sebebi Marksizm'in üretimde belli bir artık ürünün sağlanmasının üretimin o toplumda belli bir düzenliliğe sahip olduğu, toplumsal yapılanmalarına bu düzenliliğe göre şekillendiği ön kabulünden kaynaklanmaktadır. Marksizm'e göre bu üretim tipinde - üretimin düzenliliğinin bir göstergesi olan- artık ürünün ortaya çıkma koşulları, gelişmiş bir işbölümüne bağlı olmaktadır. Bu topluluklarda bu işbölümü tarımla zanaatın ayrışması şeklindedir ve ortaya çıkan bu işbölümü toplulukların "kendi kendini geçindirme karakterini sağlamlaştırmakta" dır (Godelier, 1966: 17). Tarım ve zanaatın bütünleşerek kendine yeterli birer küçük ekonomik birim haline geldiğini aktaran Marks, bu toplulukların birliğini "bütün toplulukların babası sıfatıyla despot(un) temsil etmekte" (Marks, 1979: 526) olduğunu söylemektedir. Böylelikle Marksizm'e göre Doğuda devletin ortaya çıkma koşulları, ilkel komünal topluluklardan belirli bir işbölümünün gelişmesiyle ayrılmış, üretimde artık ürün sağlayacak ve kendine yeterli bir ekonomik sistem oluşturacak düzeye gelmiş toplulukların örgütlenmesiyle açıklanmaktadır.

Marksizm’e göre Doğu despotizminin ilk temsilcisi olan bu toplayıcı birliğin, “topluluktaki artık ürünün bir kısmını kendisine mal ederek, topluluğun geri kalanını bu şekilde sömüren bir azınlığa dönüşmesi” (Godelier, 1966: 17) üretici güçlerin büyümesiyle koşut olarak ilerlemektedir. Bu üretici güçlerin yarattığı işbölümü, başlangıçta toplumsal hizmetler için yaratılan bu organların özerkleşerek toplum üzerinde egemenliğe yükselmesine neden olmaktadır (Engels, 2010: 249). Devlet erklığının öncüllerini toplumsal işlevleri yerine getirme amacına bağlayan Marksizm, Doğu’daki devletin kökenini de üretim için gerekli temel kamusal hizmetleri yerine getirme zorunluluğuna dayandırmaktadır. Marksizm’e göre buradaki en önemli kamusal hizmet, geniş ve kurak alanlara sahip Doğu toplumlarının temel üretim aracı olan tarım için merkezi sulama sistemleri yaptırma zorunluluğudur (Marks ve Engels, 1976: 592).

Marksizm’de bu toplumsal hizmeti karşılayanların zamanla bir sınıf haline nasıl dönüştüğü şöyle açıklanmaktadır: Üretim için gerekli tüm şartlar fiziksel koşullardan ötürü bu topluluğun kontrolünde toplandığından, üretimden yaratılan artık ürün de bu topluluğun eline geçmekte ve böylelikle zamanla toplumun ortak çıkarları için oluşturulan bu organlar toplumdan özerkleşerek birer sömürü mekanizmasına dönüşmektedir. Fakat Marksizm’e göre bu topluluk, ya da sınıf hiçbir zaman Batı’daki gibi -özel mülkiyetin gelişmemesinden ötürü- salt azınlığın çoğunluğu sadece sömürdüğü bir sınıf mekanizması olmamaktadır. Godelier’in da bahsettiği gibi “kökeninde ekonomik, siyasi ortak yarar fonksiyonlarından doğan bu iktidar zamanla sömürme iktidarı olsa da aynı zamanda bir fonksiyon iktidarı olmayı her zaman sürdürmektedir” (Godelier, 1966: 55). Bunun bir sebebi de, bireyin toprağın sadece zilyetlik hakkına sahip olsa bile mülkiyetin gerçek sahibinin her zaman topluluğun kendisi olmasıdır (Marks, 1979: 526).

Marksizm’in saptadığı Doğudaki bu üretim tarzının ortaya koyduğu şartlara bağlı olarak toplumdaki tüm üretim güçlerine doğrudan devletin ve hâkim sınıfın müdahale etme olgusu, Doğu toplumlarının “durağan” görünümünün esas sebebinin oluşturmaktadır. Bu açıklamaya göre üretici güçlerin belirli bir merkezde toplanması üretim ilişkilerine istikrar kazandırmakta ve burada oluşan toplumsal yapılar çok uzun süre aynı biçimlerini korumaktadırlar. Böylelikle üretim güçleri ile üretim

ilişkileri arasında merkezi gücün müdahalesinden ötürü bir uygunluk olduğunu saptayan Marks, bu durumun Batıdaki gibi dinamik bir ekonominin ve buna bağlı olarak değişen toplumsal biçimlerin önünü kesmekte olduğunu ve bunun da Asya topluluklarının asırlarca aynı ekonomik ve toplumsal düzen içinde kalmasına neden olduğunu söylemektedir (Godelier, 1966: 57). Sonuç olarak Marksizm’e göre Asya toplumlarına bu durağanlığı kazandıran en önemli güç, üretim güçlerinin işleyebilmesi için bir devlet mekanizmasına duyulan ihtiyaçtır. Bu nedenle devlet, toplumun tüm üretici güçlerine müdahale etmekte ve buna bağlı olarak despotik bir görünüm kazanmaktadır.

1.6.Marksizm’e Göre Batı’da Devlet’in Görünümü:

Marksizm’e göre Batıdaki toplumların tarihsel evrimi özel mülkiyetle tamamlandığı için burada gelişen işbölümüyle birlikte elde edilen artık ürün özel mülk sahiplerine ait olmakta ve bu şekilde ortaya çıkan sömürü düzenine koşut olarak devlet ortaya çıkmaktadır. Marks, Grundrisse’de Batı’nın özel mülkiyete ulaşan bu tarihsel evriminin Antik (Roma ve Yunan) ve Alman (Germen) komünlerinde ortaya çıktığından söz etmektedir. Öncelikle bu toplulukların yapısını kısaca açıkladıktan sonra sınıflı ve devletli bir yapıya nasıl geçtiklerini bu bilgilerden yola çıkarak açıklayacağız.

Batı’nın evrimsel tarihine Antik komünlerle giriş yapan Marks, bu toplulukların Asya’daki komünler gibi doğal bir cemaat şeklinde değil, daha çok “birçok aşiretin sözleşme veya fetih yoluyla bir kent etrafında birleşmeleriyle ortaya çıkmakta” olduğundan söz etmektedir (Marks ve Engels, 2015: 40). Marks’a göre burada Asya’daki gibi artık ürüne el koyacak bir birliği ortaya çıkaracak doğal şartlar bulunmamaktadır. O nedenle burada toprağın kolektif mülkiyeti olmakla birlikte topluluğun üyesi olma koşuluyla dolayımlanan toprağın özel mülkiyeti de bulunmaktadır. Burada Marks’a göre fiziksel koşulların uygun olmasından ötürü üretimde topluluğun karşılaşılabileceği tek zorluk toprakların işgal edilmesi olduğundan “bu topluluklarda savaş, topluluğun ortak çıkarını koruma anlamında komünal bir çaba haline dönüşmektedir” (Marks, 1979: 529). Aynı zamanda bu

savaşlar, komünal toplulukların klan sistemini, savaşta yenilen klanlarla karışmasıyla birlikte soyların ayrışmasına yol açmakta ve topluluğun komünal karakterinin daha hızlı çözülmesine neden olmaktadır (Marks, 1979: 530).

Üretim araçlarının kontrolü burada her ne kadar Doğu'daki gibi bir üst cemaatin elinde olmasa da birey, bu üretim aracının özel mülkiyetine ancak o topluluğun bir üyesi olma koşuluyla sahip olabilmektedir. Bu nedenle topluluğun bir "ager publicus" olarak varlığının yanında özel mülk sahibi bireylerin birbirlerine karşı bağımsızlıkları, topluluğun ortak ihtiyaçlarını karşılamakla mümkün olmaktadır (Marks, 1979: 530). Burada cemaatin artık ürün elde etme ve "yeniden üretme tarzı servet biriktirme değil, komünal çıkarları korumak ve iç ve dış tehlikelere karşı birliği ayakta tutma çabası olmaktadır. Mülkiyet topluluğun mülkiyetidir, bir kimse ancak o topluluğun üyesi olma koşuluyla toprağın özel mülkiyet hakkına sahip olabilmektedir" (Marks, 1979: 532-533).

Marks, Batı'nın gelişim çizgisinde bulunan bir diğer komünal topluluk olarak Alman (Germen) komünlerini göstermektedir. Nişanyan'ın bildirdiğine göre, "Avrupa feodalizminin kökenini oluşturan bu topluluklar, Roma'nın çöküşüyle, bu toprakları savaş yoluyla istila etmiş asker şeflerinin elde ettikleri toprağı ve üzerindeki köylüleri serfleştirmesiyle -üzerine burjuva devriminin yükseleceği-feodal toplum biçimini oluşturacaklardır" (Marks, 1979: 537).

Marks'a göre Cermen komünlerinde topluluk, bir cemaat olarak dışsal varlığına yalnızca savaş, ibadet, yargılama gibi kamusal işlerin görüşülmesi için belli zamanlarda toplanan kurultaylar aracılığıyla sahip olmaktadır (Marks, 1979: 540). Burada birbirinden bağımsız ve yalıtık her bir hane kendine yeten küçük ekonomik bir birimdir ve o hane sahibi işlediği toprağın da sahibi olmaktadır. Kentte oturmadıkları için topluluk (cemaat) olarak varlıkları yalnızca kurultaylarda görünür olmaktadır. Topluluğun av, hayvan otlatma gibi sebeplerle ortak kullandığı topraklarda, toprağın komünal kullanımını bireyler, antik biçimdeki gibi topluluğun bir üyesi olma veya Asya biçimindeki gibi toprağın zilyedi olma koşuluyla değil, özel mülk sahibi birey olma durumlarıyla hak kazanmaktadırlar (Marks, 1979: 540-541).

Marks'ın ortaya koyduğu kısaca verdiğimiz bilgilere göre, Batının tarihsel gelişim çizgisinde bulunan bu topluluklarda devletin ortaya çıkış şartları görüldüğü gibi özel mülkiyet sahibi bireylerin sahip oldukları artık ürüne, topluluğun kamusal hizmetlerini karşılamanın yanında el koyabilme imkânına sahip olmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Marks'a göre bu topluluklarda sınıflar; Antik komünlerde özellikle savaşlar yoluyla esir düşen yenik klan üyelerinin üretimde yeni emek gücü olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmakta; Cermen komünlerinde ise topraklarının güvenliklerini giderek kaybeden köylülerin, kendilerini ve mülklerini koruma karşılığında artık ürünü asker şeflerine vererek giderek serf durumuna düşmeleriyle ortaya çıkmaktadır (Engels, 2015: 181). Üretimde elde edilen artık ürünün toplulukta bir sınıfın eline geçmesiyle birlikte bireyler arasındaki servet farkı giderek artmakta ve böylelikle topluluk efendi-köle, soylu-serf şeklinde iki karşıt kutba bölünmektedir. Ve devlet Marksizm'e göre tam da bu bölünmeyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Engels bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“(...) iktisadi varlık koşulları bütünü gereğince, özgür insanlar ve köleler, zengin sömürücüler ve yoksul sömürülenler biçiminde bölünmek zorunda kalan bir toplum doğmuştu: bir toplum ki bu uzlaşmaz karşıtlıkları artık yeni baştan uzlaştıramamakla kalmıyor, tersine onları sonuna kadar geliştirmek zorunda bulunuyordu. Böyle bir toplum, ancak, ya bu sınıfların kendi aralarındaki sürekli açık bir savaşım içinde, ya da görünüşte uzlaşmaz karşıt sınıfların üstünde yer alan, onların açık çatışmasını önleyen ve sınıflar savaşımına olsa olsa iktisadi alanda, yasal denilen bir biçim altında izin veren bir üçüncü gücün egemenliği altında varlığını sürdürebilirdi: gentilice örgütlenmesinin ömrü dolmuştu. Gentilice örgütlenme, işbölümü ve bunun sonucu toplumun sınıflara bölünmesi ile paramparça olmuştu. Yerine devlet geçti” (Engels, 2015: 197-198).

Sevan Nişanyan Batı'da devletin ortaya çıkış şartlarını, özel mülkiyetle birlikte topluluğun komünal varlığının çözülmesiyle koşut olarak şöyle açıklamaktadır; Toprağın özel mülkiyetinin olmasıyla birlikte buradaki toplulukların üyesi olan özel mülk sahibi bireylerin varlığı toplulukta şöyle bir karşıtlık doğurmaktadır: “bir taraftan özel mülkiyet sahibi bireyler ve onların mülkiyeti, öbür yanda bireylerin “kamusal” varlığı olan cemaat ve onun mülkü (ager publicus)” (Marks, 1979: 530). Marksizm'e göre toplumda üretici güçlerin gelişmesine özel mülkiyetin varlığı eşlik ettiğinde, buna koşut olarak gelişen üretim ilişkileri köklü bir değişikliğe uğramaktadır. Topluluğun komünal varlığının çözen bu gelişme, temeline

tarihsel süreç içinde gittikçe artan ve çözülmesi gereken bir çelişki koymaktadır. Giderek artan servete bağlı olarak servet sahiplerinin toplumda azınlık durumuna düşmesi, bu duruma bağlı olarak yoksullaşan geniş kitlelerin varlığını gerektirmektedir. Toplumda oluşan bu uzlaşmaz karşıtlıkların çözülmesi iki türlü mümkün görünmektedir; ya servet sahipleri elde ettikleri bu güçten vazgeçerek toplumda oluşan bu eşitsizliğin getireceği sürekli bir savaşım haline engel olmalı; ya da Engels'in yukarıda vermiş olduğumuz alıntıda söylediği gibi, bu gücü koruyacak ve toplumun sürekli savaşım haline dönmesine de engel olarak karşıt sınıfların üzerinde, ortak çıkarları gözetiyor görünen bir örgütlenme ortaya çıkmalıdır. Ve işte Marksizm'e göre Batı'da devlet, tam olarak bu amaca hizmet etmek için ortaya çıkmaktadır.

1.7.Marksizm'e Göre Tarihte Devletin Geleceği:

Marksizm'e göre Batı'da devlet bir kurum olarak, topluluğun yeniden üretim mekanizmalarının çözüldüğü (klan mülkiyeti ve klan üyesi olma), en önemli üretici güç olan emek gücünün, topluluğun (toprak, çift öküzü gibi) üretim koşulu haline geldiği şartlar altında görünür olmaya başlamaktadır. Tüm bu şartların getirdiği bir nokta olarak üretim araçlarının kontrolünün bir azınlığın eline geçmesi topluluğun geri kalanının geçim araçlarından yoksun bırakmakta ve böylelikle o azınlığa bağımlı kılmaktadır. Ve tarih bundan sonra kendisini Marksizm'de öngörülen sona doğru (sosyalizme doğru) devindirecek asıl dinamik güce, "sınıf savaşımı"na sahip olabilmektedir. Doğu'da bu dinamik gücün oluşumu, Marksizm'e göre topluluğu - fiziksel şartlardan ötürü- etrafında toplanmak zorunda bırakan merkezi güç tarafından engellenmektedir. Burada artık ürüne sahip olan hâkim sınıf devlet yöneticileridir. Üretici güçlerin tüm kontrolü devletin elinde olduğundan, ona bağlı üretim ilişkileri de belirli bir istikrar kazanmakta ve kendine yeterli ve düzenli bu ekonomik yapısından ötürü Doğu toplumlarındaki tüm sosyal yapılanmalar da belirli bir durağanlık kazanmaktadır (Godelier, 1966: 57). Topluları tarihte "ileri"ye taşıyacak olan sınıf savaşımı ancak dinamik bir ekonomiye sahip Batı toplumlarında mümkün olduğundan, Marksizm'e göre tarihi varış noktasına

(sosyalizme) taşıyacak olan yine Batı toplumları olacaktır. Bu nedenle sınıflarla birlikte ortaya çıkan devlet mekanizmasının sınıfların yok olmasıyla birlikte kendini yok edeceği şartlara yalnızca Batı toplumları sahip olmaktadır.

Devletin varlığının bir yöneten-yönetilen (egemenlik-bağımlılık) ilişkisini zorunlu kıldığı düşünülecek olursa, Marksizm’de bu ilişkinin üretim ilişkileriyle açıklandığı görülmektedir. Marksizm’de toplumda üretim koşullarını koruma ve sürdürebilme çabasının siyasal örgütlenmenin ilk görünüm kazandığı yer olduğunu tekrar hatırlatırsak, toplumda bu üretim koşullarına sahip olan bir sınıfın doğması, o toplumda siyasal örgütlenmenin kendisini sınıfsal bir örgütlenmeyle yeniden biçimlendirdiği anlamına gelmektedir. Devlet biçiminin en gizli temelini açığa vurduğu yer Marks’a göre tam olarak burasıdır. Konuyla ilgili Marks Kapital’de şunları yazmaktadır: “Tüm toplumsal yapının ve onunla birlikte egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasal biçiminin, kısacası, buna uygun düşen özel devlet biçiminin, en içteki sırrını, gizli temelini açığa vuran şey, her zaman, üretim koşullarına sahip olanlar ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkidir”(Marks, 1997: 695).

Buradan çıkan sonuca göre toplumun sınıflara bölünmesiyle oluşan egemenlik-bağımlılık ilişkilerinde devlet, egemen sınıfın bağımlı sınıfı sürekli kontrol altında tutmak için ortaya çıktığından; sınıfların ortadan kalkmasıyla değişecek olan bu ilişkiyle birlikte, bu ilişkinin görünür olduğu araçlar da kendiliğinden yok olacaktır. Bu değişim için gerekli olan öncelikle üretici güçlerin toplumdaki sınıfların varlığını gereksiz kılacak derecede tüm tarihte eşi görülmemiş bir biçimde büyümesidir. Marks bu şartların yalnızca kapitalist üretimin bünyesinde bulunduğundan söz etmektedir. O halde kısaca bu şartları ve Marksizm’e göre devletin bu şartlar ışığında geleceği noktayı şöyle açıklayabiliriz:

Marks, tarihte toplumları sosyalizme götürecek şartların, özel mülkiyet sahibi bireylerin ürettikleri artık değeri herhangi merkezi bir kontrol gücü olmadan özgürce pazara sürebilecekleri ve böylelikle artan mübadele ile birlikte giderek yayılan ve genişleyen dinamik bir ekonomiye sahip toplumlarda ortaya çıkacağından söz etmektedir. Buna göre kapitalizm tam olarak bu koşullar altında ortaya çıkmakta ve

bu dinamizmi, kendisine ayak bağı olacak kadar büyütmede hatta bunu bir “üretim anarşisi” (Engels, 2010: 377) yaratan aşamaya doğru taşımaktadır. Üretim güçlerinin toplumdaki herkese yetebilecek miktarda üretecek kadar gelişmesi, (Marks ve Engels, 2016: 178) ve bu gelişmenin gün geçtikçe durmadan daha hızlı bir şekilde artması sonucu kapitalist üretim biçimi kendisine vurduğu zincirleri parçalamaktadır” (Engels, 2010: 376). Kapitalizmin serbest pazar ekonomisi, öncelikli olarak kendi sermaye sahiplerini tüketmekte ve toplumda biriken servet giderek “birçok kapitalistin birkaç kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi ile el ele gitmektedir. Üretim araçlarının giderek merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması” (Marks, 2011: 727) özel mülkiyeti bu üretici güçler için bir ayak bağı haline getirmekte ve böylelikle kaldırılması zorunlu hale gelmektedir (Marks ve Engels, 2016: 178).

Marks ve Engels’in çizmiş oldukları bu ekonomik yapının dinamizmi onlara göre toplumsal biçimleri de şekillendirmekte ve bir toplumsal biçim olan devlet de bu dinamizme bağlı olarak tüm toplumun katılımının sağlandığı demokratik bir görünüm kazanmaktadır. Bu demokratik devlet modeli, kapitalizmin özgür üreticileri gerekli kıldığı yapısı ile birebir uyumlu görünmektedir. Ayrıca Marksizm’e göre bu devlet modeli, toplumda oluşan uzlaşmaz karşıtlığın tarihte vardığı son noktayla birlikte toplumu sosyalizme taşıyacak yapıya ancak bu demokratik görünümü sayesinde ulaşacaktır. Çoğunluğun oy hakkıyla devlet yöneticilerini seçtiği bir sistem görünümünde olan bu model, yine çoğunluk tarafından kurulacak olan yeni bir topluma geçiş için gerekli araçları bu çoğunluğa sağlayacaktır.

O halde Marks ve Engels tarafından çizilen devleti oluşturan tüm bu tarihsel şartlar görüldüğü gibi kendi antagonizmini yarattığında, bu yapıların bünyelerinde taşıdığı kanunlar gereği devlet de kendisini ortadan kaldırmış olacaktır. Fakat burada önemle üzerinde durulması gereken nokta şudur; -Engels’in Antidühring’de ifade ettiği gibi- “kapitalist üretim biçimi kendisini yıkıma uğratacak maddesel koşulları yaratmış” olsa da (Engels, 2010: 193) Marks ve Engels, tarihin bu öngörülen sona ulaşması anlamında “her şeyin yapısal güçler tarafından belirlendiğine inanmamaktadır(lar)” (Newman, 2005: 44). Onlara göre tarihte sınıf savaşımalarını başlatan şartları sürdüren ve ilerleten siyasi bir mücadele –ki devletin varlığı, bu

mücadelenin örtük ifadesidir- hep bu yapısal şartlara eşlik etmiştir. Ve bundan sonra kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçerken de bu mücadele, devletin yerini alacak geçici bir örgütlenme oluşuncaya dek devam etmek zorundadır. Ve bu örgütlenme komünist topluma geçiş için toplumsal şartları tarihte görülmemiş bir biçimde değiştirecek bir geçiş aracı görevi üstlenecektir. Bu mücadelenin Marks ve Engels'e göre kendisinden önceki mücadelelerden farkı, ilk kez sömüren bir azınlık tarafından değil, sömürülen bir çoğunluk tarafından verilecek olmasındadır. Tüm bunlara ek olarak Avrupa'da 1848'den 1871 Paris Komünü'ne kadar yaşanan işçi ayaklanmalarının gösterdiği tarihsel tecrübe de, Marksizm'in kurucularının bu temel tezinin şekillenmesinde büyük bir etki yapmış, proletaryanın siyasal gücü tamamen ele geçirip burjuva egemenliğini yıkmadan toplumdaki bu karşıtlığın barış yoluyla yok edilemeyeceği tezini ortaya koymalarına neden olmuştur. Bu tezin ulaştığı sonuça bu çoğunluğun (proleterlerin) verilecek siyasal mücadele için gerekli olan tüm araçlara ulaşabilmeleri için sınıf bilinci kazanmalarının şart olduğudur. 1848'de yayımlanan Komünist Manifesto'da bu mücadelenin bilinçli bir eyleme dönüşmesi için acil olarak şu siyasal program önerilmektedir; "Proletaryanın sınıf olarak oluşması, burjuva egemenliğinin yıkılması ve siyasal iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi" (Marks ve Engels, 2016: 132).

Böylelikle Marksizm'e göre proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesiyle tarihte devleti oluşturan tüm şartları tersine çeviren yapısal ilerlemeye (kapitalizmin çelişkilerine) devrimci müdahale hız kazandıracaktır. Bu şekilde proletarya devlet erkliğini ele geçirerek üretim araçlarını önce devlet mülkiyetine dönüştürecek ve böyle yaparak bir sınıf olarak önce kendi kendisini ortadan kaldıracaktır. Marksizm'in kurgusunda sınıfların varlığı, toplumda sömürülen kesimin bu durumuna razı olması için devletin varlığını gerekli kılarken, proletarya diktatörlüğünün bir sınıf olarak önce kendi varlığını ve tüm sınıfları ortadan kaldırmasıyla devlet kendini gereksiz kılacaktır (Marks ve Engels, 2010: 375). Proletarya diktatörlüğü ele geçirdiği devlet erkliğiyle üretim araçlarını toplumsallaştırarak devlet, "toplumun tüm temsilcisi olarak görüldüğü ilk ve aynı zamanda son eylemini yerine getirecektir. Böylelikle devlet erkliğinin toplumsal

ilişkilere karışmasıyla varlığı gereksiz duruma gelecek ve sonra kendiliğinden uykuya dalacaktır” (Engels, 2010: 375).

Marks’ın proletaryanın tarihsel görevi olarak adlandırdığı devlet erkliğini ele geçirme sürecinin tarihsel boyutları ve kapsamı, Marksizm’de kapitalizmin tarihsel ve toplumsal yapısıyla birlikte düşünülmektedir. Buraya kadar açıkladıklarımızdan hareketle görülüyor ki Marksizm’e göre tüm dünyadaki topluluklar, kapitalizmin yayılmacı karakterinden hızla etkilenmekte ve “yeryüzündeki tüm sanayilerin ayakları altındaki ulusal temel çeki(li)p al(ın)maktadır.” Hızla gelişen mübadele ile giderek büyüyen dünya pazarı “artık ülke içi üretimle karşılanan eski gereksinimlerin yerini karşılanmaları uzak ülkelerin ürünlerini gerektiren yeni gereksinimlere bırakmaktadır” (Marks ve Engels, 2016: 121). Böylelikle “bir dünya pazarı yaratarak yeryüzündeki bütün halkları birbirine bağlayan, her halkın başına geleceklerin öteki halkları da etkileyeceği” (Marks ve Engels, 2016: 181) küresel bir ağ oluşturan kapitalizm, bu yapısal karakteriyle Marksizm’e göre bütün dünya halkları arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmakta ve bir dünya tarihi yaratmaktadır. Marks’a göre Grundrisse’de “ dünya tarihi hep var olmadı, tarihin dünya tarihi haline gelmesi bir sonuç” (Marks, 1979: 184) şeklinde söylemiş olduğu durum, kapitalist dönemde yaşanmaktadır. Bu, artık Doğu ve Batı toplumlarının ortak bir tarihi olduğu ve tarihte sömürüye; dolayısıyla sınıflı ve devletli toplum yapısına son verecek olan sınıfın bu sömürüden en fazla zarar gören sınıf olacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle proletaryanın tarihsel rolü yalnızca Batı’daki değil Doğu dâhil tüm dünyadaki sömürü düzenine son vermektir. Engels proletaryanın yapacağı bu devrimi şöyle tanımlamaktadır:

“Bu, dünya çapında bir devrimdir ve dolayısıyla kapsamı da dünya çapında olacaktır” (Marks ve Engels, 2016: 182). Marksizm’e göre üretici güçlerin bütün dünya tarihinde görülmemiş bir büyüklükte gelişmesi aynı zamanda dünya tarihinde görülmemiş bir sömürü ve ezilen sınıf yarattığı için, bu sömürüye son verecek olanın da bu şartların sahip olduğu toplumlardan çıkması kaçınılmazdır. Sömürünün ortaya çıkmasıyla ortaya çıkan devlet mekanizması da böylelikle sömürünün ortadan kalktığı bir toplumda yok olacaktır.

Genel hatlarıyla aktarmaya çalıştığımız Marksizm’de devlet düşüncesi kabaca bu şekildedir. Marksizm’de siyasal gücün kendisini neye dayandığı ve nasıl ürettiği ekonomik temel üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kurguda, toplumların temel yapısı ve gelişimi üretimle açıklanmış ve üretimi mümkün kılan koşulların gelişmişliği toplumların gelişmişliği ile birlikte düşünülmüştür (Sunar, 2010: 87). Dolayısıyla devletin yapısı da buradaki üretim koşullarının gelişmişliğine göre şekillenmiştir. Batı’da devlet, özel mülkiyetin gelişimiyle sivil toplum alanında, ortaya çıkan bir yapı olarak açıklanırken, Doğu’da özel mülkiyetin ortaya çıkmaması, devlete toplumun üstünde, müdahale edilmesi imkânsız aşkın bir karakter kazandırmaktadır. Yani mülkiyet özel şahısların ellerinde biriktikçe siyasal güç aşkın görünümünden sıyrılmakta ve toplumsal ilişkiler alanına bağımlı olmaktadır. Dolayısıyla Doğuda devletin “ceberut”, Batıda ise “demokratik” bir görünüm kazanması mülkiyetin karakterini belirleyen koşullara bağlı olarak açıklanmaktadır. Doğudaki durağanlığı bu çerçevede açıklayan Marksizm, kapitalizmin yayılmacı karakteri ile bu toplumlardaki durağanlık arasındaki çelişkinin bu toplumlara hem içsel (toplumdaki üretim ilişkilerini tamamıyla değiştirdiği için) hem de dışsal (bu toplumların bünyesinde ortaya çıkmadığı için) bir dinamizm kazandırarak sosyalizme geçecek imkânı kendilerine sunabileceğini öngörmektedir. Böylelikle Batı’da ortaya çıkan işçi sınıfı politik gücü ele geçirdiğinde, kapitalizm tarafından ezilen dünyanın bütün işçi sınıflarıyla birleşerek geleceğin dünya tarihini birlikte oluşturacaktır. Özet olarak Batı’da ortaya çıkan bir sorun (kapitalizm) yine Batı tarafından çözüme (sosyalizm) ulaşacaktır.

Kemal Tahir, imparatorluktan Cumhuriyet’e geçişte (Batılaşmada) ve sonrasında kapitalist Batının bu dönüşümdeki payını, biçimini (gönüllü değil zoraki) dikkate almış bir aydın olarak, bu tazyik karşısında Türkiye’nin hangi temel güçleriyle varlığını koruyabileceğini düşünmüş ve devletin toplumdaki konumunu bu güç ilişkileriyle birlikte düşünmüştür. Dolayısıyla sosyalist yorumunu da bu çerçevede geliştirmiştir. Şimdi Kemal Tahir’in sosyalist yorumunu bu kaygılar etrafında Marksist teorinin hangi imkânlarından faydalanarak geliştirdiğini anlatan çalışmamızın ikinci bölümüne geçelim.

İKİNCİ BÖLÜM

KEMAL TAHİR'İN SOSYALİZM ANLAYIŞINDA DEVLET

2.1. Kemal Tahir'in Devlet Yorumundaki Dönemsel Farklılığın Taşıdığı İçsel Bütünlük:

Türkiye, iki büyük dünya savaşı ile birlikte uluslararası ölçekte yaşanan pek çok krizin merkezinde bulunmuş ve bundan siyasal, ekonomik ve sosyal olarak önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada değişen güç ilişkileriyle uyumlu olarak devlet tarafından atılan demokratik atılımlar, bu uluslararası konjonktürün çerçevesinde gelişmiştir. Böylelikle 1946'lı yıllara gelindiğinde Batı, “yeni uluslararası gelişim süreci ile Türkiye'nin iç dinamikleri arasında bir uyumluluk sağlama amacıyla” kapitalist ekonomiyle birebir uyumlu politik yapının ülkede yerleştirilmesi hususunda –gerektiğinde müdahalelere varacak ölçüde- ısrarcı olmuştur (Gevgilli, 1987: 194). Böylelikle devlet, doğrudan toplumsal ihtiyaçla uyumlu bir siyaset üretmekten çok, dış sermaye ihtiyacıyla uyumlu bir siyaset üretmek zorunda kalmış ve böylelikle halkla arasına giderek büyük duvarlar örmek zorunda kalmıştır. Baykan Sezer, bu dönem Türkiye ve Batı ülkeleri arasındaki bu ekonomi-politik gelişimi “yeni sömürü” sistemi ile açıklamaktadır (Sezer ve Yazzoğlu, 1991: 8-9). Buna göre Batı ülkeleri arasında iki büyük dünya savaşıyla neticelenen sömürge mücadeleleri, değişen dünya karşısında bu ülkeleri yeni sömürge stratejileri üretmeye zorlamış ve böylelikle “Doğu halklarının yönetilmesinde içteki belli kadroların görevlendirildiği, Batı'daki yer ve göreve bağlı yeni sömürgecilik ilişkileri dönemi başlatılmıştır.” Bu ilişkiler sonucunda Doğu toplumlarındaki yönetici kadrolar, “çıkarları çatışma halinde olan iki tarafa, halklarıyla, Batı'ya aynı anda hizmet etmek gibi bir açmazın içine girmiş(tir)” (Sezer ve Yazzoğlu, 1991: 8-9). Böylelikle Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve hızla devam eden Batılaşma hareketleri, özellikle 1950-1960'lı yıllara gelindiğinde ülke sorunlarına çözüm yerine daha büyük açmazlar getirecek, bu açmazlar ülke ve dünyada yaşanan bunalımlarla birlikte kendisini daha fazla hissettirecektir (Sezer ve Yazzoğlu, 1993: 6).

1960'lı yılların bu ekonomik ve siyasal ikliminde, Türk solunda tartışılan konu başlıklarını ise H. Bayram Kaçmazoğlu şu şekilde özetlemektedir;

“Düzenin sorgulanması ve değiştirilmesi, sosyalizm ve Ortanın Solu, Osmanlı toplum yapısı, az gelişmişlik, planlama ya da devletçi bir politika ile kalkınma, sanayileşme, ulusal bağımsızlık, toprak sorunu, sosyal adalet, Batılı anlamda özgür ve demokratik bir rejime kavuşmak, bunun için Batı ile olan farklılıkları belirleyerek amaca ulaşma doğrultusunda bir strateji belirlemek” (Kaçmazoğlu, 2013: 12).

Kemal Tahir, temel düşüncelerini geliştirirken, dönemin bu tartışmalarına doğrudan temas etse de, kendisinin sosyalist yorumunu belirleyen esas çerçeve bu tartışmalar değil, bu tartışmalardan çok önce giriştiği Türk toplum yapısının temel kaynaklarına inme gayreti olacaktır. Batı toplumları ile Doğu toplumları arasındaki benzemezliklere odaklanan bu araştırmada yazarın hedefi, Türk toplumunun kurucu unsurlarını sosyalist bilimle ortaya koymak ve bu temelden hareketle bir yol haritası çizebilmektir. İşte devlet hakkında ileri sürdüğü fikirler, Doğu ve Batı toplumları arasında belirlediği temel benzemezliklerden hareket ederek ve Türk toplumunun kendisini gelecekte dayandıracığı esas temele işaret ederek zamanla teorik bir açıklama aracına dönüşecektir. Bu açıdan Kemal Tahir düşüncesinde 1960'lı yıllardan 1965'li yıllara doğru gelişen düşünsel gelişimi dikkatle takip edildiğinde, ortaya çıkan önemli yorum farklarının ardında tutarlı ve mantıksal bir bütünlüğün varlığı göze çarpmaktadır (Kayalı, 2000: 46). Bu bütünlük dikkate alınmadan Osmanlılık hakkında öne sürdüğü fikirlerin uğradığı dönüşümü doğru yorumlamak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu yorum farkını 1965 yılından sonraki konjonktürden ziyade bütünsel bir fikir arayışının içerisinde aramak daha isabetli görünmektedir. Bu bütünlüğü ise 1960'lı yılların öncesine götürmek mümkündür. Öyle ki Türkiye'de henüz Osmanlı tarih araştırmalarının fazla gündemde olmadığı yıllardan itibaren -1940'lı yılların sonu- yaptığı tarihsel araştırmalar, Batı ve Türk toplum yapısı arasında belirlediği farklılıkları öne çıkarmasında kendisine kalkış noktası sağlayacak ve temel tezlerini bu farklılık üzerine inşa edecektir. Kemal Tahir'in devlet hakkında düşünsel gelişim ve dönüşümünü, toplumun belirli bir tarihsel kesitiyle sınırlandırmak, iki dönem fikirleri arasındaki bütünlüğü kurmayı engellemekte ve bu durum, yazarın fikirlerini sosyolojik bir araştırmanın ötesinde ideolojik bir tartışmanın nesnesi haline getirmektedir. Fakat durum bu kadar basit

görünmemektedir. Kurtuluş Kayalı'nın dikkat çektiği üzere hayatı boyunca “sistem dâhilinde düşünmüş, sistem dâhilinde düşündüğü için de güncel siyasal zorluklardan, güncel politikalardan önemli ölçüde etkilenmemiş” (Kayalı, 2010a: 62) bir fikir adamının, devlet hakkında geliştirdiği fikirleri, geniş bir tarihsel perspektif ve yöntem dâhilinde ortaya koymak gerekmektedir. Bu nedenle Kemal Tahir'in 1960'lı yılların ikinci yarısında Osmanlılığı değerlendirme biçiminin önemli ölçüde değişmesi, tek başına konjonktürle açıklanabilecek bir mesele değildir.⁶ Bunun için düşünsel haritasının ortaya konulması ve bu harita içerisindeki bütünlük-ayrılıkların kendi içerisinde belirlenmesi gerekmektedir.

Bu açıdan Kemal Tahir'i 1960'lı yıllarda geliştirdiği temel düşünce çerçevesinde sosyalist çevre içinde ayrı bir konumda tutan ve daha sonraki fikirlerini aynı tez üzerine inşa etmesini sağlayan kalkış noktası Türkiye'deki sınıf hakkında öne sürdüğü fikirlerdir. Yazarın doğrudan devlet tartışmasının içinde yer alması, hatta Türk solunda toplumsal yapıda devletin konumunu sosyolojik tahlillerle tartışmaya açan isim olması (Kayalı, 2014: 1092) sınıf hakkında ileri sürdüğü tezle ilgilidir. ATÜT şemasıyla birlikte geliştirdiği fikirlerinin dönemin diğer ATÜT yorumlarından farklı olmasının nedeni de yine aynı tezle ilgilidir. Bundan ötürü Kemal Tahir'in, Türkiye'deki temel çatışmayı emek-sermaye üzerinden değil, devlet-halk bütünleşmesi çerçevesinde ele alması yine aynı tezin ürettiği bir sonuçtur. Osmanlıda sermayenin yokluğunu talan ile açıkladığı dönemden, bu farklılığın kendi içinde sosyalist bir birikime işaret ettiği dönem arasında her ne kadar büyük bir farklılık görünse de sınıf hakkında ürettiği fikirler değişmemiş, bu fikirleri zamanla daha yerel bir çerçeve içinde geliştirmeyi denemiştir. Bu açıdan Kemal Tahir'in meseleyi Batı'ya göre değil toplumun kendi birikimiyle açıklama çabasının kendisini ulaştırdığı yer ATÜT durağı olmuştur. Ve yine sınıf meselesine tamamıyla farklı bir yorum getirdiği için ATÜT şemasını Türkiye toplumuna göre yeniden, daha açık bir ifadeyle yaratıcı bir biçimde yorumlaması mümkün olabilmiştir.

⁶ Ki Tahir Alangu, Devlet Ana romanının yayınlandığı yıl May dergisinde, Kemal Tahir'in bu romanı, “1960'tan (beri) Osmanlı tarihi araştırmalarının bir sonucu, Türk toplum düzeni ile insan gerçeğinin Batıdan farkları üzerinde derlediği bilgilerin bir ürünü olduğunu” yazacaktır (Alangu, 1967: 4).

Bu çalışmada da Kemal Tahir'in sosyalist bir aydın olarak devlet hakkında ileri sürdüğü fikirleri dönemsel farklılıklara ayırırken, düşüncesinin temelini oluşturan sınıf analizine getirdiği yaklaşım takip edilmiş ve devlet düşüncesini teorik bir açıdan nasıl ortaya koyduğu belirlenirken, bu analiz temel alınmıştır. Böylelikle yazarın tahlilleri teorik bir dizge üzerinden takip edilmeye çalışılmış ve iki dönem arasındaki bütünlük ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.2. Kemal Tahir'de Doğu-Batı Farklılığı ve Devlet

“Türk denilen çocuk milletin basitliği, sabırsızlığı, acı çekmekteki dayanıklılığı için modern devlet hemen de başaramayacağı kadar karışık bir mekanizma idi”

(Kemal Tahir, 1992c: 111).

Yedi yüz yıla yakın bir süre ayakta kalabilen dünya imparatorluğunun parçalarının üzerinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin, kendisine ülke ve dünya siyasetinde bir konum bulmaya çalıştığı yıllarda, bu rejimi benimseyenlerce hayata geçirilmiş bir dizi inkılapla içeride yeniden tesis edilmeye çalışılan toplumsal bütünlüğün sınırları, dönemin pek çok sosyal ve siyasal krizlerine neden olacaktır.

Kemal Tahir kendisine Batılaşma hedefi koyduğunu ve tüm atılımlarını bu hedef üzerinden gerçekleştirdiğini iddia eden bir devletin, bu çerçevede yaptığı atılımlar ile o atılımların Batı toplumlarındaki karşılığı arasındaki çelişkilere odaklanmıştır. Burada imparatorluk üzerine kurulan cumhuriyetin siyasal aktörlerine yönelmiş, bu aktörlerin benimsediği Kemalist ideolojinin yürüttüğü Batılaşma politikasının çıkmazları üzerinde durmuştur. Sözgelimi devletin kendisini “demokratik” olarak tanımlarken toplumda oluşabilecek herhangi bir sınıfın varlığına karşı katı tutumu veya “halkçı” olarak tanımlarken halk iradesine olan mesafeli yaklaşımı arasında görülen çelişkilerden yola çıkarak, Batılı görünen siyasal atılımlarının ardında, tarihinden gelen süreklilik ve ayrılıkları tespit etmenin gerekliliğini duymuştur. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti'ni inşa eden kadroların da en nihayetinde bir Osmanlı aydını olduğu ve varlığını sürdürebilmenin garantisi

olarak her ne kadar Batılı olmayı gösterse de esasında bu garantiyi Doğulu geleneğin devam ettirilmesinde gördüğünü düşünmektedir (K, Tahir, 1992b: 35). Yazara göre devletin Batılılaşma politikasını iradi bir seçimden çok zoraki bir seçimle benimsemesi, tüm bu çelişkileri doğru anlamının önünü açmakta, bu seçimi iradi olarak görmenin gerçekliği tersine çevireceğini düşünmektedir (K, Tahir, 1991a: 334). Düşüncesinin temelini de aşağı yukarı bu gerçekliği tarihsel süreklilik içerisinde yeniden belirleme oluşturmaktadır.

İşte Kemal Tahir, bu sorunsalın çelişkilerini kendi hayatında da fazlasıyla yaşamış bir kuşağın aydını olarak daha 1955’li yıllarda Batılılaşma sorununun tarihsel kökenlerine inmeye başlamış, Osmanlı sorununu bu çerçevede gündemine almıştır. Tahir Alangu, yazarın bu çalışmalarını şöyle anlatmaktadır:

“Romancı 1955’ten bu yana sürekli olarak bu yıkılışın temeldeki sebeplerini araştırmaktadır. Türkiye’nin dışından bakılınca batıya yönelmek, kuruluşu batı modelinde yenilemek, demokratik hürriyet düzenini kurmak gibi görünen bütün çabaların, bu yolda girilen devrimlerin, aslında imparatorluğu yıkılıştan kurtarmanın çareleri olarak görüldüğünü, bu amaçla alınan tedbirlerin verdikleri sonuçlara bakarak sürekli yanılışımızı, kolayca kaçmaktan gelen şaşkınlığımızı tasvir etmektedir” (Alangu, 1965: 453).

Tüm çabalar bir imparatorluğun yıkılışını önlemek, bunu başaramayınca elinde kalan son toprak parçasını korumak için gösterildiğinden, (Alangu, 1965: 476) devletin bir başka toplumun tarihsel ve ekonomik birikiminin ürünü olan tecrübeyi (Batılılaşmayı) siyasal bir tercih olarak seçmesi, ortaya kendi birikiminden yola çıkan özgün bir siyasal program benimsemesine engel olmuştur. Özellikle Cumhuriyet’in ilk kuşak aydınlarının, Kemalizm’in siyasal doktriniyi ortaya koymaya çalışmaları (Kadro, Yön Hareketi gibi) izlenen siyasete bir tür meşru zemin bulma çabasından kaynaklanmaktadır.

Kemal Tahir’in düşüncelerini geliştirirken başından itibaren yapmaya çalıştığı şey de kendini topluma dayandıran, bu açıdan tarihsel birikimi merkeze alan bir siyasetin imkânlarını belirlemektir. Bu çalışma yazarda, zamanla Batılılaşma hareketinin kendini yeniden inşa etmeye çalıştığı tüm alanlarda kökten bir hesaplaşmaya dönecektir.

Yazarın Osmanlı tarihine duyduğu ilgi, bu çerçevede dikkate alınmalıdır. Kemal Tahir'in Osmanlılığı, düşüncesinin başından beri belirli bir toplum yapısı olarak değil bir siyaset olarak değerlendirmesi böyle bir arayışın sonucudur. Meseleyi Osmanlı vakanüvislerinden alıntıladığı “Osmanlılık bir ırk değil politikadır” cümlesiyle formüle etmiş (K, Tahir, 1992a: 168) ve bu politikayı değerlendirme biçimi zaman içerisinde önemli değişikliklere uğramıştır. Dolayısıyla sosyalizm yorumu da Osmanlılığı bakış biçimine bağlı olarak önemli ölçüde değişmiştir.

2.2.1. Kemal Tahir’de Sosyalizmin Yorumlanma Biçimi

Türkiye Cumhuriyeti devletini kuran kadroların, devlet ve milleti yeniden tanımlama olarak özetlenebilecek siyasal programa (Batılılaşma programına) uygun kadro yetiştirme sorunu dönemin entelektüellerinin gündemindedir. Kemal Tahir, böyle kadroların ortaya çıkarılabilmesi için atılacak öncelikli adımın ülkenin tarihsel birikimi ile uyumlu bir siyaset ortaya koymakla mümkün olduğunu düşünmektedir. Yazara göre tarihsel maddeci yöntemle Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal birikiminden yola çıkılarak, ortaya konulacak bir dünya görüşü ve siyasal kuram sosyalizmden başkası olmayacaktır (K, Tahir, 1992d: 71). Bu nedenle Kemal Tahir’in sosyalizm yorumunu başından beri, Türkiye’nin içinde bulunduğu çelişkilere bir çözüm bulma kaygısı belirleyecek ve teori ile ilişkisi ağırlıklı olarak tarihsel pratikten beslenecektir.

Kemal Tahir’in düşüncesinin ilk döneminde, Kemalist siyasetin devletçi politikasından, milli sosyalist bir program ortaya koymakta, belirli açılardan Yön grubu ile benzerlikler taşıdığı görülebilir.⁷ Bu açıdan *Yön* dergisi 7 Ekim 1962 yılında Kemalist-sol aydınların yapmış oldukları “Atatürk’ün Özlediği Türkiye’yi Kurabildik mi?” başlıklı açık oturum önemli bir örnektir. Kemal Tahir’in de katıldığı bu açık oturumda Atatürk ilkelerinin, özünde sosyalist değerlerle uyumlu olduğu ve Atatürkçü aydınların bu değerleri sosyalizmle birleştirerek devletçi/sosyalist bir

⁷ Öyle ki devletin kapitalist ekonomi yerine devletçi ekonomide devam etmesi gerektiğini belirten Yön Bildirisi’nde Kemal Tahir’in de imzası bulunacaktır. Bildiri ve tam imza listesi için bkz. Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, ss.309-327.

doktrin oluşturması gerektiği tartışılmaktadır. Özellikle “devletçilik” ve “halkçılık” ilkelerinin sosyalizm ile uyumlu olduğu, oturumun genel fikrini ortaya koyarken Doğan Avcıoğlu bu fikri bir adım daha ileri götürerek “1962 yılından itibaren bu ilkelerin uygulanmasının sosyalizmden başka bir anlama gelmediği”ni savunması, sosyalizmin Türkiye’nin belirli kesimlerinde nasıl yorumlandığını göstermesi açısından önemli bir örnektir (Avcıoğlu ve diğerleri: 1962).

Kemal Tahir’in de düşüncesinin ana temelini oluşturan esas konu Türkiye’de devletin Batı toplumlarındaki sınıf devletine benzememesidir. Yazar, Marksizm’e göre Batı’da toplumun tarihsel ilerlemesini sağlayan sınıfların yerini Türkiye’de devletin aldığını düşünmektedir. Devletin bu açıdan sınıflar üstü kuvvete nasıl ve ne zaman ulaştığı sorusu, yazarı Osmanlı siyasetini incelemeye götürür. Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlılık arasında, ekonomik temele bağlı olarak üretilen siyasetin bir yenilik taşımadığını tespit eder. Ve bu devamlılığı, Türkiye’yi Marksizm’in öngördüğü tarihsel ilerlemeden (sosyalizme geçişten) mahrum ettiğini düşündüğü için Türk toplumunun başındaki “en büyük bela” olarak değerlendirir (K, Tahir, 1992a: 31).

Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlılık arasında tespit ettiği devamlılıklar, Batı toplumlarından temelde taşıdığı farklılığa işaret etmektedir. Kemal Tahir’in bu dönem Batı toplumları ve Osmanlılık hakkında belirlediği farklılıklar, onun sosyalizm yorumunu doğrudan şekillendirecektir. Bu açıdan öncelikle klasik Marksizm’in hangi temel kabulleriyle Osmanlı meselesine yaklaştığını ve devlet düşüncesinin bu dönem sosyalist yorumunda nasıl geliştiğini gösterebilmek için öncelikle Batı toplumları ile Osmanlılık arasında tespit ettiği farklılıklara odaklanmak gerekmektedir.

2.2.2. Türkiye’nin Tarihsel Gelişiminde (Osmanlılıktan Cumhuriyet’e Geçişte) Devletin Konumu

Kemal Tahir, Osmanlılığın tarihsel gelişimini klasik Marksizm’in beşli (ilkel-köle-feodal-burjuva-sosyalist) evrimsel şema çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu açıdan toplumların gelişiminde temel referans noktası Batı toplumlarının ulaştığı kapitalist aşamadır. Sosyalizme geçiş ancak bu aşamadaki toplumların kat

edebileceği bir mesafedir. Osmanlılığa bu aşamaya neden ulaşamadı sorusuyla yaklaşmıştır. Bu nedenle tarihi, Batılı gelişim dinamikleriyle değerlendirme hususunda Seçkin Sevim'in de dikkat çektiği üzere "resmi ideolojinin bakış açısıyla örtüşen (bir) perspektiften" yorumlayacaktır (Sevim, 2003: 22).

Marksizm'e göre kapitalist ekonominin ürettiği bir yapı olan Batılı hukuk devletin oluşumu, tarihte özgür üreticinin ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. Türkiye'de oturtulmaya çalışılan demokrasinin istenilen sonucu ver(e)memesi, Batıda demokrasiyi meydana getiren sınıfların Türkiye'de bulunmaması ile ilgilidir. Kemal Tahir bu ana varsayıma Marksizm'in diyalektik materyalizmdeki temel kurgusuyla ulaşmıştır. Bu temel kurgu kısaca hatırlanacağı gibi dünyadaki bütün toplumların, ilkel sınıfsız toplumlardan sınıflı toplumlara doğru bir gelişim çizgisi takip etmekte olduklarıdır (Godelier, 1966: 7). Bu aşama toplumların mülkiyet anlayışına ulaşabilmeleriyle mümkün olmuş, böylelikle mülkiyet sahibi kesimlerin imtiyazlarını koruyabilme amacıyla politik gücü ellerine geçirme bilincine ulaşmaları, sınıfların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Toplumlar böylelikle kendilerini bir sonraki tarih aşamasına taşıyacak sosyal ve siyasal değişim dinamiklerine sahip olabilmişlerdir. Türkiye'nin tarihsel gelişimine bu temel kabulden hareketle eğilen yazar, ülkede Osmanlılıktan Cumhuriyet'e geçişi mümkün kılan Milli Mücadele'yi ekonomik-siyasal değişimin bir ifadesi olan ihtilal çerçevesinde okuma eğilimine karşı çıkmıştır. Burada savaşı yürüten kadrolar (Osmanlı bürokrasisi) ile Cumhuriyet'i kuran kadrolar (Kemalist bürokrasi) arasında ihtilal biçimini yansıtacak köklü bir değişimin aksine tarihsel bir devamlılığın varlığına dikkat çekmiştir (K, Tahir, 1993: 15).

Bu açıdan Milli Mücadele meselesine, Türkiye'de devleti yöneten kadroların Batı'daki gibi bir sınıf karakteri taşıyıp taşımadığı sorusundan hareketle eğilmiştir. Mücadelenin Batıdaki gibi sosyo-ekonomik güçlerin itilimiyle değil, Osmanlı'yı kurtarmak için yapılması, Kemal Tahir'i savaşı yürüten kadroların toplumun hangi zümrelerine ait olduğu sorusuna götürür (K, Tahir, 1993: 13). Bu kadroların önemli bir kısmının devletin asker veya memuru olması, mücadelenin halk tarafından değil kadrolar tarafından yürütüldüğünün göstergesidir. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı, sanıldığı gibi bir halk hareketi değildir (K, Tahir'den aktaran; Bozdağ, 2003: 71).

Bunu doğru anlayabilmek için öncelikle Anadolu Türklüğü ile Osmanlılığı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Anadolu halkı yüzyıllarca başındaki Osmanlılık yüzünden ekonomik-sosyal gelişimlerini Batı ülkeleri gibi yaşayamamış, bu nedenle de kendi haklarının peşinden giderek gelişiminin önündeki bu merkezi gücü yıkacak bilince ve güce ulaşamamıştır (K, Tahir, 1962). Osmanlılığın tarih boyunca izlediği tüm politika, toplumun kendisine karşı bu güce ulaş(a)maması üzerinedir. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nda, Osmanlılığa karşı "kendi milli kurtuluş savaşını açıp kazanacak" (K, Tahir, 1962: 17) politize olmuş halklar yerine, imparatorluğu yeniden kurtarmaya çalışan Osmanlının bürokratik kadroları bulunmaktadır. Bu nedenle bu kadroları, Batı'daki gibi temelden/halktan gelen politize olmuş sınıflarla karıştırmamak gerekir. Kemal Tahir bu dönem, sınıflar yerine devlet kadrolarında oluşmuş "grup"lardan söz etmektedir (K, Tahir, 1992c: 44). Bu nedenle Türkiye'de sosyalizme geçişin Batı'daki gibi sınıflar aracılığıyla aşağıdan yukarı doğru değil, kadrolar aracılığıyla yukarıdan aşağı doğru olacağını düşünmektedir (K, Tahir, 1992c: 139). Bu kadroların en önemli ihtiyacı, Kurtuluş Savaşı'ndaki gibi Osmanlılığı kurtarmak değil, tam aksine bu yapıyı tasfiye edecek yeni bir dünya görüşü olan sosyalizm ile bilinçlenmeleridir (K, Tahir, 1992c: 36). Kurtuluş Savaşı'nın lideri Mustafa Kemal'in konumunu da bu açıdan değerlendirmektedir:

"Mustafa Kemal, Anadolu Türklüğünün Osmanlı sultanından kurtulma savaşından gelmediği için, Anadolu Türklüğünün kurtuluşu için önceden hazırlanmış boğuşmaların gidişinde denenmiş bilimsel bir dünya görüşü ve böyle bir dünya görüşüyle yetişmiş bir kadro bulmuş değildir. Bu yüzden Kemalizm, ister istemez batmakta olan Osmanlılığı kurtarmak için Osmanlılar tarafından çok önceleri düşünülmüş fikirleri kullanmak zorunda kaldı" (K, Tahir, 1962: 17).

Kemal Tahir'e göre Milli Mücadeleden sonra kazanılan zaferin Türkiye'de yaşanan sosyo-politik sorunlara herhangi bir çözüm üretememesi, Cumhuriyet'i kuran kadroların "kurtarıcı bir dünya görüşü"ne (K, Tahir, 1992d: 28) sahip olamamalarıdır. Anadolu dışında diğer halkların "Osmanlı sultanından kurtulma" mücadeleleri vermelerine rağmen, Anadolu Türklüğünün bu mücadelede Osmanlılığı kurtarmak zorunda kalması, "Osmanlının ana prensibi olan sınıflaştırmama prensibini yalnızca Anadolu'da uygulayabilmesinden kaynaklanmaktadır" (K, Tahir, 1992c: 125-126). Eğer Anadolu halkları da Osmanlıdaki diğer milletler gibi

sınıflaşılabilseydi, millet olmayı başarabilecekti. Böylelikle Milli Mücadele bir ihtilale dönüşebilecek, Mustafa Kemal gerçekten kazanacak ve Cumhuriyet'ten sonra yürütülmeye çalışılan Batılaştırma politikası kendiliğinden başarıya ulaşabilecekti. Böylelikle yeni idarede Osmanlı kalıntısı zamanla ortadan kaybolacak ve ihtilal amacına ulaşmış olacaktı (K, Tahir, 1992c: 126-127). Fakat bu mümkün olmadığı için Anadolu'da kurulan yeni devlet, izlenen Batılaştırma politikasına uygun idareci kadroları yetiştiremeden Osmanlı kadrosuyla devam etmek zorunda kalmış böylelikle kendisini millete dayandıran “modern bir hukuk devleti kuramamıştır” (K, Tahir, 1992a: 58).

Kemal Tahir görüldüğü gibi Anadolu toprakları üzerine kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisini tabana değil, bürokratik kadrolara dayandığı halde Batılı sınıf devleti gibi politika yürütmesinin ortaya çıkardığı çelişkili görüntüyü Osmanlılıktan gelen tarihsel devamlılığa işaret ederek aşmaya çalışmaktadır. Yazara göre Osmanlılığın tarih boyunca yürüttüğü siyaset, Anadolu'da devlete temel olacak tabanın oluşmasını engellemiş ve kendisini bürokratik kadrolara dayandırmıştır. Cumhuriyet'e geçişin sınıflar aracılığıyla değil devlet aracılığıyla olması bu tarihsel devamlılığın bir sonucudur. Burada yapılması gereken, kendisini halk iradesine dayandıran yönetim biçiminin (demokrasinin) Türkiye'de tarihsel bir birikime karşılık olmadığının ortaya konulmasıdır. Bunun için de Anadolu Türklüğü ve Osmanlılığın tarihteki yerlerini doğru bir şekilde tespit etmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde imparatorluktan cumhuriyete geçişi sağlayan mücadelenin yapısı doğru yerine konulacak ve yaşanan sorunların çözümü kendisini sağlam bir temele oturtabilecektir (K, Tahir, 1962).

Tarihsel materyalizmin temel kabulleriyle Türkiye'de yaşanan ekonomik-siyasal ve sosyal değişimleri açıklamaya çalışan Kemal Tahir, -Batı anlamıyla- toplumsal temelin itimiyle meydana gelen ihtilalin, Türkiye'de neden ihtilal olamayacağını, Osmanlılıktan Cumhuriyet'e geçişin ifadesi olan Milli Mücadele'nin yapısı ile açıklamıştır. Türkiye'de devletin toplum üzerindeki merkezi kontrol gücünün tarihsel birikimi ile olan ilişkisinden yola çıkarak, ülkede aşağıdan yukarı doğru değişimi gerçekleştirebilecek sınıfların yokluğuna dikkat çekmiş ve ülkenin Batı toplumlarının ulaştığı tarihsel çizgiye (sosyalizme) Batı'dan çok daha farklı bir

biçimde ulaşabileceğini belirtmiştir. Burada Kemal Tahir’i dönemin Ortodoks Marksist çizgisinden ayıran ve Kemalist sol çizgiye yaklaştıran nokta Marksist teoride tarihi ilerletici unsur olarak belirlenen sınıflar yerine Türkiye’de devlet güçlerinin etkili olacağı varsayımıdır. Bu kurguya göre sosyalizmle Türkiye’de değişecek olan Batıdaki gibi devletin sönmelenmesi değil, aksine devletin güçlendirilmesidir. Ancak bu şekilde kendisini Batı karşısında “geri” bırakan unsurlardan kurtarabilir. Bu açıdan Kemalizm’in “Osmanlılığa en az bulaştırılmış, en az bulaştırıldığı için de yüzde yüz yararlı tek ilkesi (olan) devletçilik” (K, Tahir, 1962: 17) kapitalist değil sosyalist politika ile işler hale getirilebilir (K, Tahir, 1992a: 143-144). Kısacası burada söz konusu olan Türkiye’de devletin merkezi gücünün değil, devlet gücünü elinde tutan kadroların dünya görüşleriyle birlikte değişmeleridir.

Yazarın bu dönem Osmanlılık meselesine eğilmesi, genelde ülkenin kurucu unsurlarını ortaya koymak özelde ise Türkiye’nin izlediği/izleyeceği devletçi politikanın içeriğini belirlemektir denilebilir. Ancak bu şekilde Türkiye’nin geleceği hakkında doğru adımlar atılabilir. Konuyla ilgili bir notunda bu meseleyi şöyle ifade etmektedir:

“Herkes, Osmanlılık ve kapıkulu meselesini, ne kadar acıklıdır ki, tarihi ilgilendiren bir mesele sayıyor bugün.. Oysa bu mesele aslında, biz hepimiz salya sümük alıklar olduğumuzdan, bugünün bile değil, geleceğin, hem de iyice ilerideki bir geleceğin meselesidir. Bu meseleyi çözmedikçe hiçbir iyi niyetli ya da güçlü kuşak bu çöküntü batağından çıkamayacaktır” (K, Tahir, 1992a: 182).

Ve burada Osmanlılık yazara yeni Türkiye’nin neyi yapması gerektiğinden çok neyi yapmaması gerektiği konusunda bir malzeme sunmuştur.

Buraya kadar anlatılanlar Kemal Tahir’in Türkiye’de sosyalizme geçiş meselesini klasik Batı ve Osmanlılık arasındaki temel farklılıktan ötürü Marksizm’in öngördüğü biçimde yorumlamadığını ortaya çıkarmaktadır. Şimdi Kemal Tahir’in böyle bir sonuca nasıl ulaştığını ortaya koyabilmek için Osmanlılığın ekonomik-sosyal yapısını nasıl değerlendirdiğini incelemek gerekmektedir.

2.2.3. Birinci Dönem Osmanlı Ekonomi-Politliğini Değerlendirme Biçiminin Devlet Yorumuna Yansıması

Kemal Tahir, yukarıda da ifade edildiği gibi Anadolu ve Osmanlılığı tarihteki yerlerine doğru biçimde koyarak sorunların çözümleneceğini düşünmektedir. Bu ana hedefle Osmanlılığı eğilen yazar, bu yapının temelini Anadolu halkıyla arasında belirlediği kopukluktan yola çıkarak açıklamaktadır. Böyle bir kopukluk tespit etmesinin nedeni, Anadolu’da kurulmaya çalışılan ve yönetimde halkın iradesini esas alan bir sistemin (demokrasinin) neden devleti halka yaklaştırmadığı gibi belirli bir azınlığın (bürokratların) kontrolünde tutarak daha beter halktan uzaklaştırdığı sorusuna aradığı yanıttır. Böyle bir yönetim biçiminin belirli bir mülkiyet sisteminin üretimiyle mümkün olduğu kabulünden hareketle Osmanlılığı eğilmiş ve meseleye Osmanlılıkta bu sistemin varlığına nelerin engel olduğu sorusuyla yaklaşmıştır. Bu nedenle bu yapı ile Batı arasında tespit ettiği farklılıklar, tamamıyla “geri kalmışlık” çerçevesinde anlam kazanacak ve olumsuzlanacaktır. Ve sosyalizm, gelecekte Türkiye’nin ileri toplum seviyesine ulaşmasında, bu geri kalmışlık çizgisini aşacak bir düzen arayışının ifadesi olacaktır.

Buna göre Kemal Tahir, Osmanlılığı Batı toplumlarından ayıran iki ana özelliğe dikkat çeker; Bunlardan birincisi belirli bir millete (burada Anadolu Türklüğüne) dayanıp onu “hâkim millet sayarak ele geçeni onu zenginleştirmek için kullanmamak, ona doğru kök salmamak” (K, Tahir, 1992a: 153). “ikincisi bu davranışının sonucu olarak açık yağmacılıktan başka sömürücülüğü (ne feodal ne de burjuva biçiminde) sistemleştirmeme(k)” (K, Tahir, 1962: 17). Bu iki ana özellik Osmanlılığı bir sınıf değil memur devleti haline getiren ve halk ile arasındaki kopukluğu açıklayan iki temel farklılıktır.⁸ Bu iki temel farklılıktan yola çıkarak yazarın hangi kavramları öne çıkardığını ve bunun devlete nasıl bir görünüm kazandırdığının açıklanması gerekmektedir. Böylelikle yazarın sosyalizm yorumundaki temel farklılığın, Osmanlıda belirlediği bu temel farklılıklarla şekillendiği ortaya konulabilecektir. Bunun için öncelikle Kemal Tahir’in

⁸ Kemal Tahir bu dönem Osmanlılığın bu farklılığını şöyle yorumlayacaktır: “Osmanlı, halklara düşman olduğu kadar sınıflara da düşmandır. Bütün özelliği de buradan gelir” (Tahir, 1992c: 114).

Osmanlılığa özelliğini verdiğini öne sürdüğü bu maddelerin ne anlama geldiğini anlamak için yazarın Osmanlılığın kuruluş yıllarını nasıl açıkladığına kısaca değinmek gerekmektedir.

2.2.3.1.Osmanlılığın Tarih Sahnesine Çıkışı

Buradaki esas kurgu, Avrupa toplumlarını burjuva ekonomisine ulaştıracak derebeyleşmenin (herhangi bir soya dayanarak ortaya çıkacak ekonomik ve siyasal birikimin) Osmanlı’da başından beri oluşmadığı varsayımı üzerine temellenmiştir. Dolayısıyla yazara göre toplumların ekonomik-sosyal bünyesinde “daha ileri bir düzeyi” ifade eden tarihsel aşamaya geçiş için gerekli unsurlar Osmanlı’da kuruluşundan itibaren hiç oluşmamıştır. Bu nedenle Anadolu Türk halkı ile Osmanlılık arasındaki ilişki Batı ülkelerindeki devlet-halk ilişkisine benzememektedir.

Kemal Tahir bunun için öncelikle Osmanlılığın tarih sahnesine çıktığı döneme odaklanmış ve Anadolu halkı ile ilişkisinin nasıl bir mülkiyet biçimiyle şekillendiğini araştırmıştır. Tarihte imparatorlukları “esir çalıştırma ekonomisi ve hür emek çalıştırma ekonomisi” üzerine ikiye ayıran yazar, Osmanlılığı bu iki biçime de uymamasından ötürü “güdük”⁹ bir uygarlık olarak yorumlar (K, Tahir, 1992a: 20). Özel mülkiyet anlayışının geliştiği toplumlarda ekonomik ve politik dayanışmanın mümkün olduğu ve devletin ileri toplum olma yolunda kendisini sağlam temellere bu yolla dayandırabildiği varsayımından hareketle, Osmanlı’da toprak mülkiyeti yokluğunu geri kalmışlığın temel nedenlerinden biri olarak yorumlar.

Buna göre Osmanlılık, Batılı devletler gibi toplumların belirli mülkiyet anlayışına (özel mülkiyet) geldikten sonra girdikleri mülkiyet ilişkileri sonucu tarih sahnesine çıkmış bir devlet değildir. Anadolu’ya geldiklerinde “göçebeliliğin pederşahi devresini” yaşayan, Moğollar gibi “göçebe feodalizmine atlayamamış” bu nedenle kuruldukları bölgede yerli derebeylikleri ile anlaşamamış bir topluluktur (K, Tahir, 1992a: 29). Bu nedenle kurulduğu yıllarda, çevresindeki “farklı sosyal

⁹ Burada “güdük uygarlık” nitelemesini Toynbee’den ödünç alır.

zümreleri ekonomik temeller üzerine bir araya getirecek bir dünya görüşüne ulaşma(dığından) (...) devşirmelerle anlaşılabilmektedir” (K, Tahir, 1992a: 49-50). Bu düzenin bir sonucu olarak da savaşla aldığı topraklar üzerine İslam mülkiyet anlayışını getirerek “toprağı Allah adına devletin malı olarak” tutmuştur (K, Tahir, 1992b: 40). Böylelikle toplumda kendisini herhangi bir ırka, tabakaya dayandırmak zorunda kalmamış bunun yerine devşirme kadrolarla, “göçebelikten merkezi devlete atlayarak” imparatorluk kurabilmiştir (K, Tahir, 1992a: 198).

Bu bağlamdan yola çıkarak Kemal Tahir’in Osmanlılığı bir ırk değil, politika olarak değerlendirmesi, devletin kuruluş yıllarında kendisini toplumdan herhangi bir zümreye (burada Anadolu Türk Halkına) dayandırmamasıyla açıklanabilir. Zamanla “ırk” kavramının anlamı tamamıyla politik bir içerik kazansa da, buradaki anlamı daha çok ekonomik bir içeriğe sahiptir. Devletin, kurucuları Türk olduğu halde soy veya ırk aracılığıyla kendisini dayandığı bir Anadolu Türklüğü olmadığı ve mülkiyet düzeni olarak İslam mülkiyet sistemini getirdiği için toplumda tabakalaşma ortaya çıkmamış ve halk sermaye birikimine gidecek bir üretim imkânına sahip olamamıştır. Zaten yapının kendisini “Türk Devleti” veya “Kayı Devleti” değil de Osmanlı Devleti olarak adlandırması, Osmanlılığın bir siyaset biçimi olduğunun en açık göstergesidir (K, Tahir, 1992a: 50). Ve devlet, kendisini tamamıyla bu siyaset üzerinden üretecek ve bir memur devleti görünümü kazanacaktır.

Kemal Tahir, Osmanlılığın tarih sahnesine çıkışını çöküntü döneminin getirdiği boşluktan faydalanmakla yorumlar. Ve kuruluşundaki özel şartlar gereği Batı toplumlarındaki gibi mülkiyet anlayışına ulaşp, yeniden üretecek, böylelikle toplumları ileriye götürecek ekonomi-politik temellerden yoksundur. Bu ana varsayım üzerinden Osmanlılığın neden bu aşamaya gelemediğini açıklamaya çalışır. Fakat burada kuruluş olarak neden diğer toplulukların değil de Osmanlıların başarılı olduğunu, toprak mülkiyetsizliğini bu topraklarda nasıl sürdürebildiğini ve bu düzenin yedi yüz yıla yakın böyle bir “temelsizlik”le kendisini nasıl üretebildiğini tam olarak açıklayamamaktadır. Kemal Tahir için buradaki hedef Osmanlılığın ne olduğundan çok ne olmadığının ortaya konulmasıdır ve bu açıklamada temel referans kaynağı Batılı (Marksist) gelişim dinamikleridir. Aynı bakış açısıyla Cumhuriyet’e kadar varlığını sürdüren bu yapının “temelsizliğini” ortaya koyacak çeşitli

kavramlara başvurur. Bu açıdan Batıyı, kendisine “sağlam”, “ileri” uygarlık görüntüsünü veren üretim (sermaye) ekonomisi ile açıklarken Osmanlılığı, kendisine “güdük”, “temelsiz” bir uygarlık görüntüsü veren talan ekonomisi ile açıklamaktadır.

2.2.3.2. Talan Ekonomisi

Kemal Tahir’in Osmanlılığı Marks’ın öne sürdüğü beşli üretim biçimlerinden hiçbirine yerleştirememesinden ötürü temel farklılığı açıklamak için kullandığı temel kavramlardan birisi de talandır. Burada kavram, ileri toplumların temelini belirleyen sermayenin karşıtı olarak düşünülmüş ve devletin ekonomik geliri olmasının yanında kendisine memur devlet karakteri kazandıran bir açıklama aracı olarak kullanılmıştır. Kısacası Kemal Tahir’in burada talanı bir ekonomik sistem olarak düşünmesi, geri kalmışlığın, üretim ekonomisine geçemeyişin, mülkiyet anlayışına varamayışın dolayısıyla sınıf devleti olamayışın gerekçesini açıklayacak bir varsayıma duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

Buna göre Kemal Tahir, talanın Osmanlıda bir ekonomik sistem olmasını, bu yapının toprak düzeni ile ilişkilendirmiş ve Batı toplumlarındaki siyasal güce ulaşan ekonomik sistemin (burjuva iktisat düzeninin) ortaya çıkmama nedeni olarak düşünmüştür. Kemal Tahir’e göre talanın salt artık ürüne el koyarak elde edilen bir gelir olmasının yanında, bu gelirin toplumda birikime dönüşmesinin devlet tarafından engellenmesi, Türkiye’nin yaşadığı temel sorunlardan biridir. Dolayısıyla Batılaşma politikası çerçevesinde devlet tarafından yetiştirilen zenginler (yaratılmaya çalışılan burjuva sınıfı) bu soruna çözüm olamayacaktır. Çünkü Kemal Tahir’e göre salt zenginlik kendi başına toplumlara kalıcı bir refah sağlamamakta bu zenginliği yeniden üretecek olgunlukta bir ekonomik ve siyasal sistem de (yani kapitalist sistem) gerekmektedir. Bu nedenle burjuva ile zenginliği birbirinden ayıran yazar, burjuva insan tipinin oluşumundaki tarihsel birikime, dikkat çekmiştir (K, Tahir, 1992c: 15-16). Burada yalnız zenginlik değil, bu zenginliği yeniden üretecek bir “iş kabiliyeti”, bunu meşrulaştıracak bir “siyasal olgunluk” gerekmektedir ki getirilen sistemin ayakta kalmasını sağlayacak temel unsur bunlardır (K, Tahir, 1992c: 15-16). İşte Osmanlı’da bu temel unsurların varlığı başından beri oluşmamış, devlet varlığını

bu unsurların yokluğu üzerinden koruma altına almıştır.¹⁰ Kemal Tahir bu durumu “sömürünün sistemleşmemesi” şeklinde formüle edecektir (K, Tahir, 1962: 17).

Kemal Tahir’in Osmanlılığı Batıdan ayırdığını düşündüğü temel özelliklerinden biri olan “sömürünün sistemleşmemesi”¹¹, en kaba anlamıyla, toplumda sınıfları meydana getirecek biçimde bir sömürünün ortaya çıkmaması demektir. Kemal Tahir bu dönem, Osmanlı’da bir sömürünün varlığını kabul etmekle birlikte, bunun sınıfları ortaya çıkaracak bir noktaya varamayıp daha çok “açık yağma” biçiminde sürdürüldüğünü öne sürer (K, Tahir, 1962: 17). Yani devlet salt üretilen artı değere el koymakla kalmayıp ele geçirilen zenginliğin herhangi bir sermayeye dönüşmesini de engellediğinden, artı ürüne el koyma, sermaye biçimine değil açık yağma biçimine dönüşmektedir. Dolayısıyla burada açık yağma, halkı birikime götürecek araçlardan yoksun bırakma böylelikle daha beter fakirleştirme ve “fakir kalmaya da mahkûm etme” aracı olmaktadır (K, Tahir, 1992a: 35). Bu yüzden Kemal Tahir, toplumda sömürünün sermaye birikimine doğru olan varlığını olumlamakta¹², buna giden yolu engellemeyi ise geri kalmışlığın temel nedeni olarak görmektedir (K, Tahir, 1992a: 162-163) ki yazara göre Osmanlıyı Osmanlı yapan da budur.

Burada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yazarın Osmanlı toprak düzenine hangi yönden dikkat çektiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Buna göre Osmanlı mülkiyet sistemi toplumda devlet gücünü tehdit edebilecek herhangi bir birikimin oluşmaması üzerine kuruludur. Sistem kendisini “toprağın sahihsizliği (devlet mülkiyeti) ve tek ellerde toplanmaması” üzerinden var eder ve üretir (K, Tahir, 1992a: 56). Devlet en önemli üretim aracının sahibi olarak bu araç üzerinden üretilen değer miktarını kontrol altında tutmaktadır. Bunun için toprağı “gündelik ihtiyaçlardan fazlasına uzanmayacak çizgide tut(acak)” küçük işletmelere bölerek köylüye kira karşılığında vermektedir. Böylelikle toplumda üretilen değer büyük

¹⁰ Bu nedenle Kemal Tahir “Türkiye’de biricik mütegalibe Osmanlı kapıkulu (memur) devletidir” demektedir (Tahir, 1992c: 70).

¹¹ Kemal Tahir bir notunda bu meseleyi “halkın sermaye birikimi amacıyla hiçbir zaman sömürülmemesi” şeklinde açacaktır (Tahir, 1992a: 125). Ve bundan dolayı Osmanlıda her türlü zenginliğin talanı artırmaktan başka bir işe yaramadığını düşünmektedir (Tahir, 1992d: 133).

¹² Sömürüyü olumlama konusunda bu dönem çok çarpıcı notları bulunmaktadır. Örneğin; “Türkiye’nin bahtsızlığı, yalnız burjuvalaşmamasında değil, belli başlı sömürgelerin herhangi biri gibi Batı burjuvaları ve emperyalistlerince sömürülmemiş olmasından geliyor” (Tahir, 1992c: 63).

zenginlik farkları oluşturmamakta ve devlet varlığını garanti altına almaktadır. Burada toprak özel şahısların mülkiyeti olmadığından üretici “toprağa bağlı mal haline” (K, Tahir, 1992a: 270) gelmemekte ve toprakla bir serbest çiftçi olarak ilişkide bulunmaktadır. Bu nedenle mülkiyet idrakine var(a)mayan üretici, kişisel mülkiyetiymiş gibi ilişkiye girdiği toprağın devlet kontrolünde olmasını yadırgamamakta ve böylelikle herhangi bir mücadele içine girmemektedir. Kemal Tahir, bu sistemin, düzeni yok edecek sınıflar yerine “korkunç (bir) reaya garabeti” ürettiğini düşünür (K, Tahir, 1992a: 32). Böylelikle toplumda sermayeye dönüşecek sömürü gerçekleşmediğinden sahip olduğu birikimi pazara yatırarak ekonomiyi güçlendirecek ve düzenin devamlılığını sağlayan siyasal araçları ele geçirecek sınıflar ortaya çıkmamaktadır. Özet olarak buradaki üretim ilişkileri halkı mevcut düzeni değiştirmekten uzak hatta merkezdeki siyasal değişimler karşısında bile pasif ve umursamaz hale getirecek biçimde kendisini üretmektedir. Kemal Tahir’e göre bu sistemin sonucu olarak “Anadolu Türk reayası” Osmanlılıkta yabancı unsur haline gelebilmiştir (K, Tahir, 1992a: 270).

Osmanlılıkta devlet, varlığını tabanda bu güce hiçbir unsuru ortak etmeme üzerinden garanti altına almaktadır. Bu nedenle Batıdaki gibi tabandan yukarı doğru bir yönetim yerine yukarıdan tabana doğru bir yönetim söz konusudur. Kemal Tahir, bu ilişki çerçevesinde Osmanlılığın vatan ve millet anlayışının da Batıdakilere benzemediğini düşünür. Devletin toplumdaki herhangi bir tabakaya dayanmaması, sermayeye doğru gelişecek her türlü birikimi önlemesi varlığının zamanla tabana doğru yayılıp genişlemesini önlediğinden, hâkimiyeti altındaki topraklar vatan yerine mülk olmaktan, halk da millet yerine reaya olmaktan öteye geçmemektedir (K, Tahir, 1992a: 73). Bu nedenle yazara göre Osmanlılık aynı zamanda tarihte vatana ve millete dayanmayan bir devlet kurmayı başarabilmenin adıdır (K, Tahir, 1992a:164).

2.2.3.3.Kapıkulu-Memur Devleti

Kemal Tahir, Osmanlılığı Batı toplumlarını meydana getiren ne varsa onun tam tersi ile açıklanabileceğini düşünmüş ve Marksist diyalektiği bu ana varsayım üzerinden kullanmıştır. Dolayısıyla burada kullandığı “kapıkulu memur devlet” terimi de Batılı sınıf devletinin karşıtıdır ve bu terimle devletin kurucu unsurlarına

dikkat çeker. Bunlar, sınıf yerine, devlete kapılanmış ve memur olmaktan başka ekonomik bir statüye sahip olmayan yöneticiler topluluğudur. Başka bir deyişle burada “memur devleti” kavramıyla toplumsal tabakaların Batı’daki sınıf yerine kendilerini dayandırdıkları ekonomik tabana (devlete) işaret eder.

Kemal Tahir, düşüncesinin bu döneminde devlet yöneticisinin “kapıkulu” oluşunu devşirme sistemiyle, memur oluşunu da yine bu sistemin kendisine sunduğu ekonomik statüye dikkat çekmek için kullanmış gibidir. Burada devleti halka tamamen yabancı bir unsur olarak görmesi, Batılı sınıf devleti ile yaptığı kıyaslamadan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yönetici kadronun yabancılığı salt ekonomik anlam taşımaz. Kendisini hiçbir ırk, millet veya soya dayandırmamasıyla etnik bir temelsizliğe (veya tabana göre köksüzlüğe) dikkat çeken yazar, bu dönem Osmanlıdaki devşirme sistemini bu temel kurgu üzerinden değerlendirecektir.

Buna göre Osmanlı’da devşirme, devlete idareci yetiştirmek için ortaya çıkarılmış bir sistemdir. Kemal Tahir, çizdiği Osmanlılık çerçevesiyle uyumlu olarak bu sistemi devletin kendisinden başka dayanağı olmayacak biçimde idareci yetiştirmesi olarak yorumlamaktadır. Burada söz konusu devletin merkezi kontrol gücünü bozan her türlü birikim, tabakalaşmanın devlet katında önlenmesi olduğundan, devlete kapılananlar da devletten başka kendisini dayandırabileceği (ırk veya soyluluk gibi) bir yer olmayan idarecilerden oluşacaktır. Kemal Tahir, kapıkulunun en önemli özelliğinin “bir daha geriye, geldiği yere, dönemeyecek gibi idareci kadroya katılabilmiş kişi” olduğuna dikkat çekmektedir¹³ (K, Tahir, 1992a: 212). Osmanlı yönetiminin en tepesinde bulunan padişah da dâhil tüm yönetici kadro bu sistemin bir parçasıdır ve aynı yasalara bağlıdır. Burada Kemal Tahir düşüncesinde görülen en çarpıcı unsur, ırk değil politika olarak değerlendirdiği Osmanlılığı, kurucuları Türk olmasına rağmen, herhangi bir ırkın (etnik kimliğin) çatısı altında birleşmediğine dikkat çekmesidir. Ve devşirme sistemi ile halkla

¹³ Kemal Tahir burada devşirme sisteminden çok bu sistemin kullanılma şekline dikkat çekmektedir. Bu öyle bir sistemdir ki devlet, kendisine kapılanan memuru, kendisinden başka hiçbir dayanağı olmayan bir memur haline getirmektedir. Bu sisteme notlarının birinde şu şekilde dikkat çekmektedir: “en ideal memur, hiçbir dayanağı olmayan memurdur. Kendisine karşı kullanılacak ekmek parası şantajını ölene kadar yansırı gezdiren memurdur.” Ve yazara göre “Batı’nın sınıflı toplumlarında görülmeyen şey de” tam olarak budur (Tahir, 1992a: 196-197).

arasındaki mesafeyi (yabancılığı) hiçbir ekonomik, etnik bir tabana dayanmamakla açıklar. Osmanlılığı meydana getiren yalnızca politikadır.¹⁴ Bu durumu roman taslağı olarak tuttuğu notlarından birinde şöyle anlatmaktadır:

“Yıldırım Bayezid’den bu yana bu Osmanoğulları nikâhlı kadın almazlar(...) Çocuklar hep cariyelerden doğar! Cariyeler Türk’ten gayri kadınlardır. 33 kuşaktan 29 kuşak düşün ki hep yabancı kanla çiftleşiyor.. Sonunda binde bir Türk kanı çıkıyor.

Bunu söyledim de herifi az kalsın kan boğuyordu. Oysa ben bunu Osmanlı padişahları Osmanlı değil demek için söylemedim. Tersine, böylece, Türk kanını azalta azalta Osmanlılığı yaklaştılar, sahiden su katılmamış, süt be sür Osmanlı oldular demek istedim” (K, Tahir, 1991a: 274-275).

Burada devlet yönetimi, sistemin bir sonucu olarak Batı’daki sınıfların yerine padişah-asger-ulema üçlü arasındaki dengenin sağlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla Batı’daki gibi sınıflar arasında denge sağlamak için ortaya çıkan devlet yönetimi yerine, zenginliğe ulaşmada devlete kapılanmaktan başka yolu kalmayan kapıkulları arasında kurulan bir denge söz konusudur. Bu denge sistemi, üretim dinamiğine dayanmayan bir ekonomik temelin üst yapısal görünümüdür. Devlet, toplumdaki zenginliğin tek kaynağı olduğu ve bu kaynaktan faydalanmanın tek yolu da devlete kapılanmak olduğu için, mücadele “devlete kapılanlarla, kapıda olanların idareden söküp atmak istedikleri” arasında gerçekleşmektedir (K, Tahir, 1992a: 66).

Bu nedenle burada görülen ayaklanmalar, toplumu ekonomik-sosyal olarak ileri taşıyacak bir dinamizme bağlı değildir. Ayaklanan her iki tarafın tek hedefi, var olan üzerindeki payını artırmaktan (hazineyi talan etmekten) başka bir anlam taşımadığından söz konusu boğuşma sistemi değiştirmemekte, aksine yeniden üretmektedir. Dolayısıyla talan sisteminde toplumu ileri taşıyacak bir dinamizm olmadığı gibi bu haliyle toplumu geri kalmışlık çizgisinde tutacak bir pasiflik de

¹⁴ Bir notunda, Osmanlılığın, Batı’ya göre ters bir birikim görüntüsüne sahip bu sistemi, devam ettirme “becerisi” karşısında duyduğu şaşkınlığı şu şekilde ifade eder: “Osmanlı dünya görüşü, Osmanlı davranışı, tarihte hemen hemen hiçbir toplumda –hele yeniçağların hiçbir toplumunda– rastlanamayan bir garip özellik taşır. Bu özellik, dünyanın gidişinden samimi olarak habersiz olmayı sahiden becermek, bunun **tersi şartlarını** en akıl almaz ustalıkla bulup işletmekle sonuçlanmış bir ayırıcılık vasıtası olmaktadır. Devşirmecilik, çeşitli milletleri bir araya getirip ondan çeşitli milletleri birbirinden şiddetle ayrı tutan bir alet meydana getirmek bu vasitanın marifetlerinin başında gelir” (Tahir, 1992a: 53-54).

bulunmaktadır (K, Tahir, 1992a: 182). Ve Kemal Tahir’e göre Türkiye’de yaşanan tüm sıkıntıların esas nedeni budur¹⁵ (K, Tahir, 1992c: 67).

Bu kısmı toparlayacak olursak devletin, toprağı mülkiyetinde tutması, küçük işletmelere bölerek üretimi sermaye birikimine doğru geliştirmek yerine ihtiyaç çizgisinde tutması, bu sistemi hem devlet katında (devşirme ve müsadere sistemi ile) hem de halkta katı yasalarla devam ettirmesi, Kemal Tahir’e göre Osmanlılıkta “çöküntüyü sürdüren kanserli (bir) ur” dur (K, Tahir, 1992c: 21). Bu nedenle yazara göre toplumda sınıfları ortaya çıkaracak tüm mekanizmaların yokluğu üzerine kurulmuş bu sistemin ortadan kaldırılması için iki yol vardır: Bunlardan birisi “burjuva sınıfı bulup devleti ona dayatmaktır. (Tarihsel sebeplerden ötürü) bu mümkün olmayacağına göre (geriye kalan) biricik çıkar yol halkçı sosyalizmdir” (K, Tahir, 1992c: 68). Şimdi bu Kemal Tahir’in kurgu üzerinden şekillendirdiği sosyalist düzen konusundaki fikirlerini anlatalım.

2.2.4. Kemal Tahir’in Sosyalizm Anlayışı: “Geri Kalmışlık” Çizgisinin Aşılması ve Osmanlılık Düzeninin Tasfiyesi

Kemal Tahir, sosyalist dünya görüşü ile başından beri Türkiye’nin temel sorunlarını bilimsel bir dünya görüşü ile ortaya çıkarma ve burada da kalmayıp onu açacak temel araçları belirleme amacıyla ilişki kurmuştur (K, Tahir, 1991b: 11). Hiçbir zaman bütün ülkeler için hazır kurtuluş reçeteleri olduğunu düşünmemiş ve bunun için araştırmada önceliğini toplumu yakından tanımaya vermiştir. Bu nedenle Kurtuluş Kayalı’nın da dikkat çektiği gibi Kemal Tahir’de toplumun kurutuluşu için hazır siyasal program sunan “ileriye dönük dünya cenneti vaadi ve (konu ile ilgili) dar (bir) siyasal vurgu” (Kayalı, 2012: 325) bulunmamaktadır. Toplumlar arasındaki benzerliklerden değil aksine farklılıklardan yola çıkılarak ortaya konulacak mücadelenin sosyalist bir nitelik kazanabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle Marksist

¹⁵ Kemal Tahir bu meseleyi bir notunda şu şekilde özetlemektedir: “Ekonomik düzeni talana dayanan toplumlarda bütün üstyapı kuruluşları, dipteki talanı örtbas etmek için kullanılan peçeleme araçlarıdır. Hiçbir derde ilaç olamamaları hatta dertleri daha da ağırlaştırmaları da bundandır” (Tahir, 1992a: 130-131).

metodolojiyi kullanarak Türkiye sorunlarına yaklaştığı günden beri, Türkiye’de oluşabilecek herhangi bir düzenin tarihsel geçmişinden ayrı düşünülemeyeceği konusunda ısrarcı olmuştur. Bu nedenle ne Kemalizm’in devlet eliyle burjuva yaratmasına ne de buna karşılık Ortodoks Marksizm’in devleti ele geçirecek işçi sınıfının Türkiye’de varlık göstermeye başladığı varsayımına başından beri itibar etmemiştir.

Kemal Tahir’in sosyalist bir düzen için öncelikle toplumlar arasındaki farklılıkları ortaya koymak ve bunlarla uyumlu bir mücadele alanı belirlemek hususunda fikirleri değişmese de, ele aldığı tarihsel malzemeyi yorumlama biçimi zamanla önemli ölçüde değişecektir. Bu dönem Osmanlılıkta belirlediği farklılık, sosyalist mücadelenin biçimini belirlemekle birlikte, bu birikimin ülkeyi “geri kalmışlık” çizgisinde tuttuğunu düşünmesi, sosyalist düzeni ancak temel birikimin tasfiye edilmesiyle mümkün bir düzen olarak tasarlamasına neden olacaktır.

Buna göre yazar “geri kalmış ülkelerde sosyalist olmak, sosyalizmi kurmak değil, sosyalist görüşlerle gerçekleri bulmaktır” derken ülkeyi Batı toplumlarından geri bırakan unsurların varlığına dikkat çekmektedir. Yazara göre ileri bir dünya görüşü ve düzeni olan sosyalizmin geri kalmış ülkelerde uygulanması, Batı toplumlarındaki gibi ol(a)mayacaktır. Düşüncesinin bu döneminde, Osmanlılığı Batı’dan ayıran ve toplumun gelişimini engellediğini düşündüğü ekonomi-politik yapısının –bu yapıyı “kanseri ur” olarak ele aldığı hatırlanacak olunursa- sosyalizmle aşılabileceğini düşünmektedir. Burada Kemal Tahir’e göre sosyalizmin anlamı; tabanda ve dolayısıyla devlet katında üretim ekonomisini yaratmayan, halkın üretim etrafında örgütlenmesini çeşitli önlemlerle engelleyen, böylelikle devlet yöneticilerini hazırdan yiyen memur, halkı da üretimin –dolayısıyla siyasetin- dışında cahil ve yoksul bırakan sistemin tasfiye edilmesi anlamına gelmektedir. Yazara göre bu sistemi tasfiye edebilecek tek ekonomi-politik yapıyı üretecek olan sosyalizmdir ve bunu hayata geçirecek devlet kadrolarının sosyalist bilinçle yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Böylelikle devlet, üretim odaklı bir siyasetle halkı üretim döngüsüne ortak edecek, toplum kalkındırılacak ve devlet ile aralarında tarih boyunca oluşan kopukluk böylelikle ortadan kalkacaktır. Kemal Tahir’e göre devlet-

halk bütünleşmesinin anlamı budur ve sosyalizm, bu bütünleşmenin tek sağlayıcısıdır.

Kemal Tahir'e göre Türkiye'de yaşanan temel sorun bu iken, olmayan sınıfları varmış gibi sayarak, sosyalizmi toplumsal gerçekliğin dışına düşürmek yerine, Türkiye gerçekliği ile uyumlu bir sosyalist atılımın neler olabileceğini araştırmak gerekmektedir. Burada söz konusu olan Türkiye'nin temel birikiminin ortaya konulması ve onu aşan, tasfiye eden, ileri bir atılımın imkânlarının araştırılmasıdır. Kemal Tahir'e göre "sosyalizmsiz gerçek anlayışı nasıl mümkün değilse, gerçeklerin dışında sosyalizm de öylece mümkün" (K, Tahir, 1992d: 31) olmayacağından, geri kalmış bir toplumun sosyalistlerine öncelikli olarak bu gerçekliğin ortaya çıkarılması düşmektedir. Çünkü "onları değiştirmek için (öncelikle) anlaşılmaya açmak" (K, Tahir, 1992d: 30) gerekmektedir.

*"Hangi sebepten olursa olsun geri kalmış bir toplum, geri kaldığını idrak ettiği çağda, kurtuluşu, ileri gitmiş toplumların geçmişlerine, hatta yaşanan günlerindeki durumlarına gelmekle sağlayamazlar. Onların yaşanan günlerindeki durumlarından **ileriye** atlamak zorundadırlar. Bunu yapanlar kurtulur, yapamayanlar mahvolmağa mahkûmdur. Buradaki atlamak, sipsivri atlamakla olmaz. Bu atlama şuuruna varmakla, yani nereye niçin atlayacağını, orada kendi özelliğine göre neler yapmak zorunda olduğunu, bilim gücü kullanarak kestirmekle olur..."* (K, Tahir, 1992a: 210-211).

Kemal Tahir, Osmanlılık ile Batı toplumları arasındaki farklılıkları diyalektik yöntemle ortaya koyduktan sonra, bu farklılıkları dikkate alacak bir düzene nasıl ve kimler tarafından geçileceği sorusunu sorar. Bu dönem, Batı toplumlarının tarihsel olarak kat ettiği mesafenin, ileri toplum olmada zaruri olduğu konusunda bir şüphesi yoktur. Deyim yerindeyse dünyadaki tüm toplumları burjuva iktisat temeline ulaşabilen ve ulaşamayan topluluklar olarak değerlendiren yazar, bu iktisat temeline sahip olmayan toplumları temelsiz, bu iktisat temeline sahip olanlarca yok edilmeye mahkûm kuruluşlar olarak değerlendirmiştir (K, Tahir, 1992a: 54). Osmanlılığın ekonomik ve sosyal yapısını bu ikinci grup kuruluşlar çerçevesinde değerlendirerek, ortaya koyduğu bu farklılıkları geri kalmışlığın sebepleri olarak yorumlar.

Bu açıdan Türkiye'de Kemalist siyasetin yürütmeye çalıştığı Batılaşma politikası, (devlet eliyle zengin yetiştirme veya devlet kapitalizmi) geri kalmış

toplum çizgisinde bulunan Türkiye için Osmanlılıktan gelen çöküntünün devamından başka bir şey üretmeyecektir.

Buraya kadar anlatılanlardan görüldüğü üzere, Kemal Tahir'e göre Osmanlılığı geri kalmışlık çizgisinde tutan sermaye birikiminin yokluğu ve oluşmaması üzerine temellenen bir kuruluş olmasıdır. Burada “geri kalmışlık” kapitalist ekonomiye sahip Batı ülkelerinin bulunduğu aşamaya varamama anlamında kullanılmıştır. Kemal Tahir'e göre kurtuluş yine Batılaşma atılımlarıyla mümkündür fakat bu Batılaşma Kemalist siyasetin yürüttüğü burjuva yaratma şeklinde yürütülmeyecektir. Buna hem tarihsel imkânların yokluğu hem de –burjuva sınıfı oluşsa bile ki Kemal Tahir'e göre bu mümkün değildir- dünya pazarının yeni burjuvaları eritecek tekelleşmeye doğru gitmesi engeldir. Bu nedenle Türkiye'nin dünya pazarında bağımsız bir ekonomiye sahip olabilmesi için üretimin şahsi teşebbüsü öne çıkararak değil toplumu üretim etrafında örgütleyerek artırılması gerekmektedir.¹⁶ Toplum, Osmanlılıktan gelen düzenden ötürü böyle bir örgütlenme imkân ve becerisinden yoksun olduğundan (K, Tahir, 1991a: 79) bu örgütlenme, sosyalist bilince sahip kadroların oluşturduğu devlet tarafından yukarıdan aşağı doğru gerçekleşecektir. Çünkü yazara göre geri kalmış ülkelerde sosyalizm, sosyalist devletçilikle mümkündür (K, Tahir, 1992b: 36; 1991a: 95-96). Burada sosyalist devletçilik için söz konusu olan üretimin sosyalleştirilmesidir (K, Tahir, 1992c: 92). Böylelikle devlet ve halk arasında Osmanlılıktan Cumhuriyet'e devam eden kopukluk ortadan kalkacaktır.

Sosyalizmin Türkiye'de sosyalist devletçilikle mümkün olması Kemal Tahir'e göre Türkiye'nin özel şartlarına da uygundur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarih boyunca bütün değişimler devletten gelmiştir. Dolayısıyla sosyalizm de devletten gelecektir (K, Tahir, 1992c: 139). Üstelik bu kez belirli bir azınlığın değil,

¹⁶ “Ya devletçi daha doğrusu sosyalist olacağız. O zaman buna göre kökten davranış ister. Ya da devletçiliği tamamıyla bırakıp, devletçiliğe harcayacağımız paraları burjuvalara vereceğiz, bizim acemi burjuvalarımızın memleket zararına debelene debelene kendilerini yetiştirmelerine meydan bırakacağız. Oturup bu gelişmeyi sükûnetle telaşsız ve büyük zararları sineye çekerek bekleyeceğiz. Bunun ikisinin ortası olmaz” (Tahir, 1992b: 36).

“nüfus artımı, haksızlık, üretimin ilköllüğü” gibi tabanın ihtiyaçları bunu zorlayacaktır (K, Tahir, 1992a: 510). Kemal Tahir’e göre devletin sosyalizme geçişiyle tarihte ilk defa halkın isterleri etkili olacağından devlet de bürokratların değil halkın devleti olabilecektir (K, Tahir, 1992c: 139-140).

2.2.4.1. Sosyalizme Geçişte Kadro Meselesi

Kemal Tahir’e göre diğer tüm değişimler gibi yine sosyalizmin de devlet tarafından getirilmesine tarihte ilk kez tabanın ihtiyaçları zorlasa da, devlet ve halk arasında bu bütönlüğü sağlayacak sosyalist bilince sahip kadroların yetiştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu dış gelişimin (Batı ekonomi politiğin) iç gelişimi (Türk ekonomi politiğini) etkilemesi olduğundan tıpkı Kemalist Batılaşmasında olduğu gibi burada da bu gelişimi tabana yayacak kadroların oluşturulması sorunu gündemdedir. Kemal Tahir’e göre Kemalist siyaseti yürüten kadrolar, Osmanlılıktan kalma oldukları, ileri bir dünya görüşüne ulaşma imkânı bulamadıkları için (sosyalizm Kemal Tahir’e göre öncelikle ülke gerçekliğini tanıma aracıdır) Batılaşmanın gerekliliğini duysalar bile tarihsel imkânların yokluğundan ötürü Osmanlılığın sürdürölmesi (birikime izin vermeyen talancılık düzeninin sürdürölmesi) bu atılımı dejenere etmekle kalmamış ülke sorunlarını daha fazla artırmıştır. Dolayısıyla Kemal Tahir’e göre öncelikli olan, Türkiye’yi içinde bulunduğu çıkmaza sokan esas etkenlerin ne olduğunun bilimsel çalışmalarıyla ortaya konulması ve bu etkenleri aşacak, ortadan kaldıracak stratejilerin üretilmesidir. Buna göre Kemal Tahir’in belirlediği temel sorun, Osmanlılıktan beri devam eden halk ve devlet arasındaki bütönlüşmenin Cumhuriyet ile de sağlanamamasıdır. Batılaşma atılımı Kemal Tahir’e göre bu sorunun çözümü çerçevesinde düşünölmeli ve bu bütönlüğün sağlanabileceği çerçevede yeniden gözden geçirilmelidir (K, Tahir, 1992c: 167).

Kemal Tahir’e göre bunu mümkün kılacak ve böylelikle temel sorunları çözecek olan şey, “Anadolu’nun sivilizasyonu değil, modernizasyonudur” (K, Tahir, 1992c: 74). Bunun için devlet, yapısı itibarıyla toplumda üretim araçlarına sahip sınıflar yaratamayacağından –ki toplumda tek üretici gücün devlet olduğu bir düzendeki bu mümkün değildir- toplumu üretim araçları etrafında örgütleyecek kadrolar aracılığıyla bunu gerçekleştirmelidir. Bu nedenle yazara göre olmayan

sınıfları yaratmaya çalışan devlet kadroları yerine istihsal planı üzerinde çalışan ve devleti, üretimi örgütleyecek kurum olarak “yaratıcı kadroları yetiştiren birer temel müessese haline getir(ecek)” (K, Tahir, 1991a: 94-96) kadrolar oluşturulmalıdır. Böylelikle Kemal Tahir’e göre devlet, tarihinde ilk kez kapıkulu-memur devleti değil çalışanların (yani halkın) devleti olacaktır (K, Tahir, 1992d: 72).

Kemal Tahir’e göre sosyalist bilinçli kadroların oluşturulması, yukarıdan/devletten tabana/halka doğru genişleyen bir yönetim anlayışını geliştirecek –ki Kemal Tahir buna sosyalist bilinç adını verir- ara zümrelerin yetiştirilmesidir. Burada işaret etmiş olduğu ara zümrelerin kimlerden oluşabileceği sorusunun cevabını notlarında bulmak mümkündür: “Memleketin, hakikati görmüşler, teşkilatlanıp hızla kalkınması için gerekli kadroları başlangıçta ordudan, üniversite gençliğinden, devletçi işletmeler işçi ve personelinden hemen seçmek, ilerde bu kurumların kadro yetiştiriciliği üstünde durmak (gerekmektedir)” (K, Tahir, 1991a: 27).

Konu ile ilgili bir başka notunda ise bu görevi ordunun sağlayabileceğini düşünmektedir:

“...geri kalmış memleketler orduların –biricik köklü ve işe yarar organizasyonlarını- ordunun okumuş teknik kadrolarını belirsiz bir tarihte, belki de hiç patlamayacak savaşlar için, bekletip çürüteceklerine bilhassa siyasete karıştırmamaya gayret ederek memleketi sarıp basmış bulunan gerçek düşmanlara, gerilik, cahillik ve yoksulluklara karşı neden çıkarmasınlar? Memleketi kalkındıracak ekonomik sosyal ilerleme seferberliğinde ona layık olduğu yeri neden vermesinler? Bu açıdan bakıldığı takdirde orduları siyasetten uzak tutmaya çabalamak vatana ihanet olmaz mı?” (K, Tahir, 1991a: 66-67).

Bu iki notundan da anlaşılacağı üzere Kemal Tahir, Türkiye’de devlet eliyle geçilecek sosyalist düzende halka değil, devlet ve halk arasındaki ara zümrelere öncelik tanımaktadır. Çünkü yazara göre Türkiye’de devlet, Osmanlılıktan beridir “memur-aydın” devletidir. Bu nedenle devletten gelecek her türlü değişim ister istemez bu özelliği bünyesinde taşıyacaktır. Dolayısıyla başlangıçta sosyalizm de bu temel bünyeden ayrı olamayacağından “devlet sosyalizmi halk kitlelerine şuur verene kadar” bir süre “memur-aydın devlet sosyalizmi” olacaktır (Kemal Tahir, 1992c: 45).

Burada Kemal Tahir için esas mesele, Türkiye'nin bünyesine uyum sağlayacak düzenin Batı'daki gibi devrim yoluyla değil, aşamalı ve tarihsel birikime uygun olarak gelmesidir (Yavuz, 2000: 228). Buradaki dönüşümün hedefi halkın bu dönüşüme aşamalı olarak ortak ettirilmesidir. Bunu da ancak bu şuura ulaşmış kadrolar yapabilecektir.

Burada Kemal Tahir, Türkiye'de yeni bir düzene geçiş biçimi ve bu geçişte ara zümrelere tanıdığı öncelik bakımından belirli ölçüde sol-Kemalistlere yaklaşmaktadır. Bilindiği gibi sol-Kemalist çevre de (Doğan Avcıoğlu grubu) Türkiye'de sınıfların Batılı kapitalist ülkelerdeki gibi gelişmediğini ve bu nedenle burada halka doğru gelişebilecek herhangi bir dönüşümün ancak devlet tarafından gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Fakat Kemal Tahir'den farklı olarak burada yürütülecek devletçilik, toplumu kapitalist aşamaya doğru taşıyacak bir devletçiliktir. Böylelikle toplumda kendi işçi sınıfını oluşturarak Batı'daki gibi sosyalizme geçecek şartlar hazırlanmış olacaktır. Böyle bir devletçiliğin uygulayıcısı ise “asker-sivil-aydın zümre”lerdir (Atılğan, 2018: 87). Avcıoğlu'nun “zinde kuvvetler” olarak formüle ettiği bu zümreler, ülke üretimini kendi işçi sınıfını oluşturacak kadar geliştirip Batı'daki gibi sosyalizme uygun şartları toplumda yaratarak tarihsel vazifesini tamamlamış olacaktır (Atılğan, 2018: 89). Yani burada benimsenecek devletçi politika, Türkiye'de Kemal Tahir'e göre olmayan sınıfları ortaya çıkarmak için yürütülecektir ki bu yazara göre hiçbir zaman halkın devleti olamayacağı anlamına gelir. Çünkü yazara göre, Osmanlılıktan gelen devletin sermaye karşıtlığı üzerine ürettiği politika devleti toplumdan ayıran ana unsurdur (devleti sınıf değil memur devleti yapan unsur) ve esas mesele devleti belirli bir azınlığın değil halkın devleti haline dönüştürmektir. Bu nedenle Batıdaki gibi sınıfları üretemeyecek bir düzen üzerine temellenen bu dönüşüm de ancak eskinin düzenini Batılı kılıflarla yeniden devam ettirme anlamı taşıyacaktır. Burada Kemal Tahir için kadrolar, devleti halkın devleti haline getirene kadar görevlerini yerine getirecek geçici unsurlardır. Kapitalist ekonomi, yalnızca sınıfların olduğu toplumlarda gelişebilecek bir üretim biçimi olduğundan, bu Türkiye'de hiçbir zaman Batı'daki biçimiyle ortaya çıkamayacaktır. Bu nedenle burada söz konusu olan sermayenin devlet tarafından, özel şahıslar aracılığıyla değil, toplum aracılığıyla artırılmasıdır. Bu da kapitalist aşamayı atlayarak sosyalist aşamaya geçmekle mümkündür. Ki devlet ancak bu

şekilde aydın-memur devleti olmaktan halk devleti olmaya doğru gelişebilir. Diğer türlü Türkiye’de olmayacak bir sınıfı (işçi sınıfı) varmış gibi göstererek bu sınıf adına yapılacak tüm atılımlar, birer memur-aydın hareketi olmaktan başka bir anlam taşımayacaktır. Böylelikle devlet hiçbir zaman halkın devleti olmayacağı gibi, bunun hem de sosyalist etiketi altında başarılmış gibi gösterilmesi Türkiye için tek kurtuluş hareketi olabilecek sosyalist hareketi de halkın uzağına düşürecektir. Bu nedenle yazar hayatı boyunca esas kavgasını her zaman sosyalist çevreye karşı yürütmüştür.

Buraya kadar anlatılanlardan şöyle bir yoruma gidilebilir; Kemal Tahir için başından beri önemli olan, Batı’daki kalıplaşmış bir modelin Türkiye’de savunuculuğunu yapmak değildir. O, Türkiye gerçekliğine doğru aşılabilir bir düzenin arayıcısı olmuştur. Bu nedenle Batılaşmaya olumlu baktığı yıllarda da (sosyalist Batı olarak) ona bu gerçekliği yansıtabildiği ölçüde ilgi duymuştur.

Bu kısmı toparlayacak olursak, Kemal Tahir düşüncesinde esas nokta Türkiye’nin Batı toplumları karşısında ne olduğu/ya da kim olduğudur. Ancak bu ortaya konduktan sonra gelecekte ülkenin kendi tayin edebileceği bir düzenden söz edilebilir. Bu açıdan sosyalizm Kemal Tahir’e göre iki açıdan önemlidir: Bunlardan birincisi düşüncesinin her iki döneminde de ana hedefi oluşturması bakımından değişmemiştir; Bu, Türkiye gerçeklerini bilimsel olarak temellendirme ve onları anlaşılır kılarak değişime açma imkânı olarak metodolojik bir araç olması. Diğeri ise ele aldığı tarihsel malzemeye bakışındaki değişime göre önemli ölçüde değişecek olan siyasal-ekonomik düzen. Bu düzen birinci dönem Türkiye’yi geri kalmışlık çizgisinden kurtaracak bir siyasal-ekonomik düzenken; ikinci dönem Batı (kapitalist) ekonomi-politiğin karşıtı olarak üretilmiş Doğu (sosyalist) ekonomi-politik bir düzene işaret edecektir.

Türkiye’de sosyalizme geçişte devlete öncelik tanıyan kesimlerin ortak noktaları, ülkede Batı’daki gibi gelişmiş sınıfların bulunmadığı varsayımından hareket etmeleridir. Burada ülkede yaşanacak dönüşümün sınıflar aracılığıyla değil devlet aracılığıyla gerçekleşecek olması, esasında tabanın böyle bir beceriden yoksun bırakılması ile ilgilidir. Kemal Tahir’in bu dönem gündeminde Osmanlılık, bu beceriden yoksun bırakılmanın tarihsel sürecini anlatan birikime göndermede bulunacaktır. Dolayısıyla sosyalist düzen, Osmanlılık gibi bir mirasa sahip –

sömürüye/yani sınıfların oluşumuna izin vermeyen- toplumun üstesinden gelemeyeceği kadar karmaşık ve ileri bir düzene işaret edecektir. Böylelikle devlet ve halk arasında belirlediği kopukluğu/ayrılığı (Batıdaki sınıfların yerini) sosyalist bilince sahip kadrolar/ara zümreler dolduracak ve Batı'daki sınıfların görevini üstlenerek devlet kadrolarını ele geçirip halkı sosyalizme taşıyacaklardır. Kemal Tahir'e göre devlet, hem halkı üretimde örgütleyip hem de bunun sürekliliğini sağlayacak siyaseti üretebilecek devlet adamı yetiştirerek, kendisiyle halk arasında - sosyalist bilinç sayesinde- tarihten gelen kopukluğu aşabilecek bir ara vasıta olarak değerlendirilecektir. Fakat Kemal Tahir, burada halka bu düzeni getirecek –öncelikli olarak halkta böyle bir becerinin olmamasından ötürü- Osmanlıdan Cumhuriyet'e Batılaşmaya eğitim, kültür gibi alanlarda en fazla maruz kalan ordu, bürokrasi ve yükseköğrenim görmüş kişilere öncelik tanıyacaktır. Ve bu kesimlerin ancak sosyalist bilince sahip olduklarında devleti halkın devleti haline getirebileceklerini ve sahip oldukları imtiyazları ancak bu şekilde halkla paylaşabileceklerini öne sürecektir. Fakat bu kadrolar nasıl olacak da Osmanlılıktan itibaren topluma yabancılaşmış, Cumhuriyet'le birlikte (kapitalist ekonomi ile devlet tarafından zenginleştirilerek) elde ettikleri ayrıcalıkları halkla paylaşma gereği hissedeceklerdir? Kemal Tahir, sosyalist olmanın Milli çıkarları düşünmekle mümkün olabileceğini düşünür. Fakat burada ileride kurulacak bir düzen arayışı, toplumun temelinde bulunmayan ve Batılı bir gelişim dinamiğini yakalamaya çalışan biçimiyle göze çarpmaktadır. Bu açıdan Marksist teoride tarihsel malzemeye (Osmanlılığa) yaklaşım biçimi ve bununla uyumlu olarak bu birikimin gelecekte alabileceği görünüm açısından belirli ölçüde şematik kaldığı söylenebilir.

Şimdi Kemal Tahir'in bu dönem Osmanlılık ve Batı toplumları arasında belirlediği ve olumsuz değerlendirdiği temel farklılığı (sosyalist düzenin zıttı olan bir farklılık) tamamen olumlu, sosyalist düzene yakın bir birikim olarak değerlendirdiği ikinci kısma geçelim. Her iki farklılıkta da devletin taşıdığı merkezi rolü dikkatimizden kaçırmadan.

2.3. Kemal Tahir’de Doğu-Batı Çatışması ve Devlet

“(...) doğu için kendi tarihsel oluşu içinde kurtuluş vardır ve bu kurtuluş var olduğunu yirminci yüzyılın başlarında değil, on dördüncü yüzyılın başlarında Osmanlılıkta ispatlamıştır”

(Kemal Tahir,1992a: 434).

Kemal Tahir’in Osmanlı ve Batı toplumları arasında Marksizm’in temel kabullerinden hareketle belirlediği farklılıklar, Türkiye’nin gelecekte alabileceği muhtemel dönüşümün (bu dönüşüm yazara göre sosyalist düzendir) karakterini belirlemiştir. Düşüncesinin birinci döneminde de belirttiğimiz gibi yazar için başından beri asıl önemli olan Türkiye’nin içinde bulunduğu açmazlardan nasıl kurtulacağıdır. Bu ana soruya sosyalist dünya görüşü içerisinde cevaplar aramış ve yine Türkiye’nin farklılığı konusunda belirli kavramları bu dünya görüşü çerçevesinde öne çıkarmıştır.

Bu dönem toplumların sosyal ve ekonomik gelişimleri konusunda geliştirdiği yorumları doğu-batı çatışması çerçevesinde yeniden değerlendirmesi, Doğu toplumlarını Batılı tarihsel gelişim çizgisinde açıklamaktan tamamıyla vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Düşüncesinin birinci döneminde Marks’ın beşli tarihsel gelişim şemasından hareketle değerlendirdiği Osmanlılık, bu dönem yazar için deyim yerindeyse bir doğu gelişim çizgisini belirlemede kullanılacak ana malzemeye dönüşecektir. Böylelikle Kemal Tahir düşüncesinde bu dönem dönüşüme uğrayan Doğu-Batı toplumları arasında belirlediği farklılıklar değil bu farklılıkların değerlendirilme biçimi olacaktır. Başka bir anlatımla Doğu-Batı çatışması çerçevesinde yazar tarafından yeniden kurulacak olan toplumlar arasındaki farklılıklar değil, toplumlara bu farklılıkları kazandıran temel ilişki biçimleri olacaktır (Sezer, 2003: 28). Dolayısıyla Marksizm’in toplumlara tarihsel dinamizm kazandıran şeyin sınıf çatışması olduğu varsayımı Kemal Tahir’de bu dönem doğu-batı çatışmasına dönüşecektir. Böylelikle Marks’ın sömürü olarak belirlediği

hususlar Kemal Tahir’de toplum içi bir mesele olmaktan çıkacak ve Doğu ve Batı arasında toplumlar arası bir mesele olarak değerlendirilecektir. Böylelikle bu toplumların gelecekte alabileceği biçimler, geri kalmış bir toplumun ileri bir topluma uyum sağlaması biçiminde değil, iki zıt toplumun birbirine karşı varlık gösterecek güçlü araçlara sahip olma meselesine dönüşecektir.

Böylelikle Kemal Tahir’in devlet yorumu da Osmanlılık çerçevesinde yeni bir anlama kavuşacak ve sosyalist düzen konusundaki fikirleri de bu anlama göre şekillenecektir. Bu açıdan devletin Doğu toplumlarındaki merkezi konumu Batılı gelişim dinamikleri ile kıyaslanarak ulaştığı olumsuz anlamdan sıyrılacak ve bu merkezi konum, Doğu toplumlarına Batı sömürsü karşısında kendilerine kimlik kazandıran birer savunma aracına dönüşecektir. Burada artık kuruluşundan yıkılışına kadar ürettiği ekonomi-politik yapı ile halka yabancı bir unsur olarak kalmış devlet yerine, halkı ile bütünleşmiş ve bu bütünleşmenin ürettiği güçlü bir ekonomi-politik yapı ile Batı karşısında varlığını koruyabilmiş bir örgütlenme söz konusudur. Burada altı çizilmesi gereken nokta, Osmanlılıkta belirlediği bu ekonomi-politik yapının farklılık göstermesi değil, bu yapıyı Kemal Tahir’in ilk döneme göre farklı bir tarihsel gelişim çerçevesinde yorumlamasıdır. Dolayısıyla toplumları iki zıt kutba ayıran özel mülk sahipliği ve bu imtiyazı koruma üzerine şekillenen bir devlet biçimi (Batılı demokratik hukuk devleti) Doğulu devlet yapısının ulaşamadığı ileri bir gelişim evresi olarak değil, bu yapının tam karşıtı olarak varlığını devam ettiren bir yapı olarak yorumlanacaktır. Bu nedenle sınıf devleti karşısında memur devletinin ne anlama geldiği bu dönem sömürü ilişkileri çerçevesinde yeniden değerlendirilecektir. Böylelikle toplumların tarihsel gelişimi, kendi içinde taşıdığı zıtlıkların dinamizmiyle değil kendi dışında geliştirdiği karşılıklı güç ilişkileri çerçevesinde yeni bir anlama ulaşacaktır. Belirlenen bu güç ilişkisi çerçevesinde artık yazara düşen toplumun kendi gücünü, kendi tarihsel gelişimi içerisinde ortaya koymaktır ki bir toplumun siyasal ve ekonomik özgürlüğe ulaşması yazara göre ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir (K, Tahir, 1989: 299; 301). Dolayısıyla yazarın bu dönem sosyalist yorumu da tamamen bu gücü tanıma üzerine şekillenir ve Batılı sosyalist fikirleri de bu güç ilişkileri bağlamında değerlendirir. Bu nedenle bu ilişkilerin doğru bir şekilde

ortaya konulabilmesi için öncelikle Doğu ve Batı'nın birbirinden ayrılması ve araştırmalara ondan sonra başlanması gerektiğini düşünür:

“...toplumlar arasındaki ilintileri, özellikleri anlayabilmek için, her şeyden önce Doğu-Batı ayrımını koymak, araştırmalara ondan sonra girişmek şarttır. Böyle yapılmayıp işe klasik anlamda, ekonomik temel ve sınıflar açısından yanaşmağa kalkmak, bir çeşit Batılı-sömürgeci oyununa düşmek olur” (K, Tahir, 1992a: 364).

Meseleye artık doğu-batı karşıtlığı çerçevesinde yaklaştığı için Doğu toplumlarını tanımadan ortaya konulacak Batılı sosyalist fikirlerin de yalnızca Batı sömürüsünün bir parçası haline geleceğine dikkat çekmektedir. Yazara göre birbiri ile tarih boyunca çatışma içerisinde olan iki farklı toplum tipinden olduğu gibi alınabilecek herhangi bir fikir kalıbı olmadığı gibi, çatışmanın doğası gereği bunun olabileceğini varsaymak toplumlara çöküşten başka bir şey getirmeyecektir¹⁷ (K, Tahir, 1992d: 182-183; 1992c: 277). Dolayısıyla klasik Marksizm'in Batılı toplumlarının bir sonraki ileri aşama olarak kat ettiği ve Batı dışı toplumları geri kalmışlıktan kurtaracak olan sosyalist düzen yerine, Doğunun kendi bünyesinde var olan ve Batıya karşı kimliğini bu düzen sayesinde koruyabildiği bir birikime karşılık gelen Doğu'ya özgü bir sosyalist düzene işaret edecektir. Düşüncesinin bu döneminde Kemal Tahir, Doğu-Batı çatışması çerçevesinde, bir bakıma Batı'nın Doğu toplumları için ürettiği tüm tanımlamaları aşmayı deneyecektir. Batı menşeli bir fikir olan sosyalizmden Doğuya özgü bir sosyalist yorum geliştirme denemesi denilebilecek bu tavır, Lütfi Bergen'in deyiimiyle “Batılı Marks'a karşı Atütçü ve doğulu bir Marksizm” biçiminde özetlenebilir (Bergen, 2012: 127). Daha açık bir anlatımla Marksist dünya görüşünün belirlediği Batı sosyalizmine karşılık “Batı ile çatışan bir sosyalizm” (Bergen, 2012: 116) kurgusu söz konusudur. İşte burada Doğu'daki devletin konumu belirleyici bir yer tutmaktadır. “Batıdaki kişisel mülkiyete karşılık Doğudaki toplumsal mülkiyet” (K, Tahir, 1992a: 409) biçiminde formüle ettiği bu mülkiyet şekli, aslında Batı'daki özel mülkiyete karşılık doğudaki devlet mülkiyetine işaret etmektedir. Ve bu mülkiyet şekli Kemal Tahir'de Doğu toplumlarına özgü sosyalist yapıyı açıklama imkânı veren kavramsal bir araca dönüşür. Ve Batı kapitalizmine (sömürüsüne) güçlü bir devletle karşılık vererek bu

¹⁷ Ki Kemal Tahir'e göre Doğu toplumları için Batılaşma bir çöküşten başka bir şey değildir.

düzenin koruyucusu ve devamcısı olan bir tür Doğu sosyalizmi tasarlamıştır. Bu noktada kişisel mülkiyete karşılık toplumsal mülkiyeti ortaya çıkaran (Doğu'da devleti ortaya çıkaran şartlar da denilebilir) tarihsel şartlar ışığında Anadolu ve Osmanlılık, Kemal Tahir'in ATÜT yorumlarını belirleyen ana malzemeyi oluşturacaktır.

Doğu-Batı çatışması ile Kemal Tahir'in sosyalist yorumunda devlet düşüncesinin uğradığı dönüşüm özetle bu şekildedir. Kemal Tahir'in yorumunun bu şekilde bir dönüşüme uğramasında ATÜT önemli bir duraktır. Şimdi bunun ne anlama geldiğini açıklayalım.

2.3.1. Kemal Tahir'in Devlet Düşüncesinde ATÜT Durağı:

Kemal Tahir ATÜT tartışmasından önce Marks'ın beşli tarihsel şeması çerçevesinde yorumladığı Osmanlılık konusunda Türkiye'de devletin toplumdaki merkezi rolüne dikkat çekmiştir. Ve bu dönem kendisini Ortodoks Marksistlerden ve sol-Kemalistlerden ayıran esas nokta, Türkiye'de Batı'dan farklı olarak oluşabilecek herhangi siyasal-ekonomik ve sosyal hareketin geçmişte olduğu gibi gelecekte de devletten ayrı düşünülemeyeceği üzerinde durmuş olmasıdır. Bir Marksist yazar olarak Doğu ve Batı ayrımını bu noktada ortaya koymakta ve toplumların sosyo-ekonomik yapılarını Batı'da sınıfların Doğu'da ise devletin belirlediğini düşünmektedir. Dolayısıyla Marks'ın Asya Tipi Üretim Tarzı biçiminde formüle ettiği Doğu gelişim çizgisine bu temel kabul çerçevesinde yaklaşacak ve devletin bu toplumlar için merkezi konumunu açıklamada belirli meseleleri daha sistematik bir çerçevede açıklama imkânı bulacaktır.

Dolayısıyla Asya Tipi Üretim Tarzı şemasını da Marks'ın Doğu toplumları için ortaya koyduğu sonuçları aynen Türkiye toplumunu açıklamak için kullanmaktan çok birinci dönemde Osmanlılık ile Batı arasında belirlediği bu farklılığı açıklamada teorik bir araç olarak kullanacaktır. Yazarın teori konusundaki bu yaklaşımında şuranın altı çizilmelidir: Kemal Tahir 1960'lı yıllardan ölümüne dek, Türk toplumunun tarihi ve geleceği arasındaki devamlılıklara odaklanmış ve bu ikisi arasındaki devamlılıkların ne tür bir gelişim çizgisinde olduğu üzerindeki arayışını sürdürmüştür. Marksist diyalektikten faydalanarak tarih ve sosyoloji

arasında kurduğu ilişki sonucunda Osmanlılığın toplumsal ve siyasal sistemi üzerine yazılmış pek çok klasik yerli ve yabancı eserleri incelemiş ve bu çalışmalardan faydalanarak yapının kendi iç gelişim kanunlarını ortaya koymaya çalışmıştır (Hilav, 1974). Bu nedenle Kurtuluş Kayalı'nın sıklıkla dikkat çektiği gibi yazarda en başından beri tarihi, kronolojik olaylar dizisi olarak değil kendi içinde yasaları olan, başka bir anlatımla olguları sosyolojik bir bağlama yerleştirme denemesi hep vardır (Kayalı, 2010: 203, 2017: 177). Bu nedenle yazarın yorumlarında Türkiye'de gerçekleşebilecek bir sosyalist düzen arayışı kendisini Türk toplumunun kurucu unsurlarına (sosyo-ekonomik temeline) dayandırmış ve muhtemel görünüm bu unsurlara göre şekillenmiştir. Bununla ilgili olarak, Türkiye'de devlet meselesine yaklaşımı da tarihten gelen sürekliliklere (bir çeşit yasaya) bağlı yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle düşüncesinin ilk döneminde Marks'ın evrensel tarih şemasına yerleştiremediği için Osmanlılığı sözgelimi "güçük bir uygarlık" olarak nitelendirmek, yazarın kafasındaki meseleleri tam olarak yerine oturtamamaktadır. Osmanlıda Batı'daki gibi sınıfların ortaya çıkmamasını ve devletin bu konuda aldığı sıkı tedbirleri "yağmacılık", "köksüzlük", "temelsizlik" gibi açıklamak, bu yapının içsel gelişim dinamiklerini belirleme konusunda yüzeyde kalmaktadır. Halit Refiğ'in aktardığına göre Kemal Tahir, işte bu sıralarda Fransız Marksistlerinin Marks'ın Doğu toplumları üzerine çalışmalarına denk gelmiş ve esas olarak bu sorunları o zaman çözebilmiştir¹⁸ (Refiğ, 2015: 32-33). Burada şu yorumu yapmak mümkündür; Kemal Tahir, ATÜT şemasına, ortaya koyduğu bazı varsayımları tam olarak klasik Marksist şema içerisine de yerleştiremediği için ulaşabilmiştir. Kendisi bu durumu bir notunda şöyle anlatır:

"Biz de Batı kalıplarından yararlanarak tarihimizin üstünde durulacak hiçbir köşesi kalmamacasına aydınlandığını kabullenseydik, klasik Marksist literatüre yedi-sekiz yıl önce yeniden dönmez, dönmeyince de, batıda ve doğuda, ATÜT üzerinde yapılan çok ciddi, çok uyarıcı çalışmaların farkına varmazdık. Buna dair kitaplarla dergileri gözden geçirdikten sonra kitaplığımıza koyduğumuz halde, gene de farkına varmazdık" (K, Tahir, 1992a: 93-94).

¹⁸ Hatta Halit Refiğ, Kemal Tahir'in Osmanlılık ve Batı toplumları arasında belirlediği farklılıkların ATÜT şemasıyla Marks tarafından doğrulanmasının bu gerçekliği daha etkili hale getireceğini düşündüğünü anlatmaktadır (Refiğ, 2000: 33).

Bu açıdan Kemal Tahir'in düşüncesinde ATÜT, Baykan Sezer'in ifadesiyle "Batı Marksist çevrelerinde ATÜT'ün yeniden moda olması nedeniyle değil, (...) kendi özelliklerimizi, yapımızı, kimliğimizi, vb. tanımamıza yardımcı olduğu ölçüde ilgi çekici olmuştur" (Sezer ve Yazoglu, 1989: 22-23). Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarının Türkiye'de tarih ve sosyolojinin kesişmesi anlamına geldiğini ifade eden Kurtuluş Kayalı'ya göre ise Kemal Tahir'in altmışlı yıllardan önce başlayan, toplumu tarihsel yapı içerisinde anlama çabasının onu ATÜT'e götürmesi olağandır.¹⁹ Bu nedenle yazarın mezkûr şema konusunda Türkiye'deki tartışmayı başlatan kişi olması da bir tesadüf değildir (Kayalı, 2010b: 203-204).

Kemal Tahir'in birinci dönem Osmanlı ve Batı toplumları arasında belirlediği temel farklılıklar, Marks'ın ATÜT şemasıyla bu farklılığa teorik olarak işaret etmesiyle, kendisine bu farklılığı bir teori içinde açıklama imkânı sunmuştur. Ve Kemal Tahir, Marks'ın çerçevesini belirlediği şemaya kendi yorumunu getirerek, ilk dönem ortaya koyduğu farklılıkları yeni bir biçimde değerlendirmesini sağlamıştır. Böylelikle Kemal Tahir'in ilk dönem sosyalist yorumunda devletin oynadığı merkezi rol, ATÜT şeması ile birlikte kendi içerisinde tutarlı bir anlama kavuşacaktır. Başka bir deyişle Doğu toplumlarında devletin konumu, Batıdan farklı bir tarihsel gelişim içerisinde değerlendirilecektir. Bu nedenle iki toplum arasındaki benzerlik anlamına gelen Batılaşma, iki farklı toplumun karşı karşıya gelmesi değil, iki zıt toplumun çatışması biçiminde yorumlanacaktır. Burada toplumların ekonomi-politik yapılarını devlet merkezli toplumlar ve sınıf merkezli toplumlar olarak ayırdığını ve bu iki farklı yapının çatışma içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle Marks'ın ATÜT şemasında ortaya koyduğu biçimde devletin ortaya çıkma zorunluluğunu toplumun sınıflara bölünme zorunluluğu ile birlikte düşünmesi, yazarın bu şemaya ihtiyatla yaklaşmasına neden olacak ve mezkûr şemanın –temel yasaları da dâhil- Doğuya göre yeniden yorumlanması gereği üzerinde duracaktır (K, Tahir, 1992d: 27). Bu aynı zamanda döneminin diğer ATÜT yorumcularından çok

¹⁹ Kurtuluş Kayalı'nın dikkat çektiği bu durumu Kemal Tahir kendisiyle Devlet Ana üzerine yapılan bir söyleşide şu şekilde açıklamaktadır: "Ben 1948'den beri çeşitli dönemler için, çeşitli hazırlıklar yaptım. Bunların yazılması için, günümüzün ve geleceğimizin önemli meselelerinden birini veya birkaçını aydınlatacağına güvenilmesi gerek" (Tahir'den aktaran; Şengil, 1969: 17).

daha farklı bir ATÜT yorumu geliştirmesinin, dolayısıyla Osmanlı konusundaki değerlendirmelerinin de diğer ATÜT yorumcularından çok daha farklı olmasının en temel nedenlerinden biridir. Bu nedenle Marks'ın ATÜT dâhil ortaya koyduğu gelişim yasaları evrensel kabul etmenin Doğu'yu anlamada yeterli olmayacağı gibi Batı'nın Doğu sömürsünü daha da kolaylaştıracağını düşünmektedir. Burada ATÜT şeması yazara Doğunun kendi gelişim yasalarını ve Baykan Sezer'in ifadesiyle "açıklayıcı modellerini" ortaya koymada teorik bir araç olacaktır²⁰ (Sezer, 1979: 3). Dolayısıyla Doğu toplumlarının tarihsel gelişim meselesini –ilk dönem Osmanlılığı beşli şema çerçevesinden yorumladığı dikkate alınırsa- yeniden ele alınması gerektiğine dair uyarıda bulunması, Kemal Tahir'in ATÜT kavramını kuramsal bir araç olarak Doğu'ya göre yeniden yorumladığı anlamına gelecektir. Konu ile ilgili bir notunda şunları yazmaktadır:

“Yeniden işler hale konulması gereken şey, yalnızca Asya Tipi Üretim Biçimi kavramı değil, aynı zamanda “tarihsel zorunluluk” yani, tarihte kanun kavramıdır. Bu yapılmadıkça tarihçilerin körce başlayan çalışmaları yarın, dünyanın kaderine uğramak tehlikesinden kurtulamayacak ve bir başka planda da sosyal pratik nereden geldiğini, nereye gidebileceğini ve oraya nasıl gidilebileceğini bilmeden geliştirecektir” (K, Tahir, 1992d: 269).

Kısacası Kemal Tahir için düşüncesinin birinci döneminden itibaren Osmanlılığın Batı toplumları karşısındaki farklılıklarını açıklayacak kuramsal bir temel arayışında, ATÜT önemli bir durak olmuştur. Ve meseleye Türkiye'deki yaygın ATÜT yorumundan çok daha farklı bir noktadan bakması, esas olarak birinci dönem ortaya koyduğu farklılıklardan, yani tarihsel pratiği merkeze almasından kaynaklanmaktadır. Kurtuluş Kayalı'nın dikkat çektiği üzere Kemal Tahir ATÜT'ü “tanımlanmış bir kavram olarak görmemektedir.” Kavramın ülkenin tarihsel ve

²⁰ Bu nedenle yazar Asya Üretim Biçimi şemasını hiçbir zaman hazır kalıplar olarak değerlendirmemiş ve ancak bir toplumun gelişim dinamiklerini ortaya koyduğu ölçüde önemsemiştir. Bunu bir notunda şu şekilde ifade etmektedir: “Asyalı Üretim biçimi. Bir araştırmada açıklamayı kolaylaştırmak bakımından düşünceyi güçlendirmekte zorunlu bir araç ve doktrin sağlaması bakımından değerlidir. Yalnız nazari sistemin bilinmesi bütün toplumları aynı kalıba koymak, aynı açıdan değerlendirmek tarihsel gerçekleri toptan göstermek gücüne sahip değildir. Bu durumda bilim adamının çeşitli memleketlerdeki çeşitli durumları hep aynı prensiplerle açıklamağa kalkışmaktan veya sadece ad ve biçim benzerliklerini ortaya koymaya çalışmaktan çok, farklılıklardaki özellikleri yapan şartları ve belli gelişmelerin yöneldiği araçları ve bunları zorlayan güçleri belirlemektir” (Tahir, 1992a: 257-258).

sosyal şartlarına göre yeniden kurulması, başka bir deyişle “aşılması” gerektiğini düşünür. Diğer ATÜT yorumcularının çoğu ise tam tersi olarak kavramı tanımlanmış olarak görür ve bu nedenle Osmanlılığa uygularken şemanın belirlediği sınırların dışına çıkmamaktadır²¹ (Kayalı, 2000: 49). Meselenin konumuz açısından en önemli tarafı da buradadır. Kemal Tahir’i ATÜT kavramını yaygın kullanımından farklı bir biçimde kullanmaya iten sebep tarihsel pratiğe verdiği önceliktir kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla birinci dönem Osmanlılıkta sınıf ve devlet meselesine getirdiği yorumlar ATÜT kavramını kullanma biçimini doğrudan belirleyecektir. Şimdi Kemal Tahir’in ATÜT çerçevesinde sınıf ve devlet meselesini yaygın ATÜT yorumuna göre nasıl yorumladığını ortaya koyalım. Daha sonra doğruya özgü geliştirdiği bu yorumda Anadolu ve Osmanlılığın yerini gösterelim.

2.3.2. Kemal Tahir’in ATÜT Yorumu ve Sınıf Meselesi

Türk solunda Klasik ATÜT şemasını Türkiye’yi açıklamak için kullanan aydınlarının meseleyi daha çok Marks’ın ortaya koyduğu biçimle ele aldığı görülmektedir. Bu niteliksel benzerlik esas olarak sınıf meselesine yaklaşımla ilgilidir. Buna göre Doğu toplumlarında (dolayısıyla Osmanlıda) özel mülkiyetin olmaması, sınıfların oluşmadığı anlamına gelmez. Bu mülkiyet şekli kendi bünyesine uygun Batı’dan farklı bir sınıflaşma özelliği göstermektedir. Zira ATÜT toplumlarını ilkel toplumlardan ayıran esas nokta sınıflı bir toplum olmasıdır (Bağdatlı, 1975: 516). Buradaki kurguya göre devletin varlık nedeni olarak, üretilen artı değer bir kısmının kamu hizmetlerine yatırılma zorunluluğunun yanında geri kalanın önemli ölçüde devlet yöneticilerine akması toplumda Batı’dan farklı bir sömürü mekanizması ortaya çıkarmaktadır (Hilav, 1966: 14).

Osmanlılığın ATÜT özelliği gösterdiğini ileri süren ve meseleye Marks’ın çizdiği bu çerçeveden yaklaşan isimlerin bu toplumdaki sınıf yapısı hakkındaki düşünceleri ise kısaca şu şekildedir: ATÜT özelliği gösteren toplumlardaki sınıfların yapısı Batı toplumlarındaki gibi politize olmuş bir sınıf karakteri göstermez. Başka

²¹ Kemal Tahir’in şu notu meseleye nasıl yaklaştığını göstermesi bakımından önemli bir örnektir: “Oysa ATÜT’ün Marks’taki yeri Marks’ın ulaşabildiği kadarı değil, bundan yola çıkarak Üçüncü Dünya’nın tarihine, bugününe, geleceğine Batı şemalarının despotik sekterliğinden kurtularak bakabilmeyi sağlamasıdır” (Tahir, 1992d: 153-154).

bir şekilde söylemek gerekirse “sınıflar kendilerini sınıf olarak tanı(maz), yani kendi bilincine ulaşmış sınıflar değil; kendinde sınıflar söz konusu(dur)” (Bağdatlı, 1975: 516-517). Bunun nedeni bu sınıfların varlığının devletin varlığıyla dolayımlanmış olmasıdır. Bu nedenle Sencer Divitçioğlu’na göre bu toplumda sınıflar “devletin yarattığı “kapıkulu” sınıfı ile temsil edilir” (Divitçioğlu, 1966: 11). Burada sınıfın yapısı hakkında dikkat edilmesi gereken husus, “devletin kendi fayda fonksiyonuna göre artık değeri kamu yatırımları ve kapıkulu sınıfının geliri olarak bölüştür”mesidir (Divitçioğlu, 1966: 13). Bu, az gelişmiş ülkelerde sınıfların “Batı’daki gibi uzvi bir gelişmenin sonucunda (değil) fonksiyonel bir gelişmenin sonunda meydana geldiği” anlamı taşımaktadır (Divitçioğlu, 1966: 11).

Doğu ve Batı toplumlarında oluşan sınıfların yapısı hakkında belirlenen bu farklılık (biri “uzvi” diğeri “fonksiyonel”) onların toplumu sosyalizme taşıyacak dinamik unsura sahip olup olmamaları ile ilgilidir. Onlara bu dinamizmi kazandıran toplumdaki mülkiyet biçimidir. Batıda özel mülkiyetin oluşumu, buradaki sınıflara ekonomik ve dolayısıyla politik bir özgürlük tanımıştır. Bu nedenle bu toplumlarda devlet, özel mülk sahiplerinin elde ettikleri imtiyazı sürdürebilmeleri için ortaya çıkan bir araçtır. Doğu toplumlarında ise üretimi mümkün kılacak araçların oluşturulabilmesi ancak topluluk mülkiyeti ile söz konusudur. Bu nedenle toplum, ekonomik sebeplerden ötürü bir üst yapı etrafında örgütlenmek zorundadır. Bu nedenle burada devlet, toplumdan önce ortaya çıkmıştır (K, Tahir, 1992a: 309). Devletin böyle bir zorunluluk olarak ortaya çıkması burada ortaya çıkan yönetici sınıfı ekonomik olarak devletin varlığına bağımlı kılmakta bu da Batıdaki gibi politize olmalarını engellemektedir. Kısacası toplumu sosyalizme taşıyacak dinamik unsur olarak belirlenen sınıflar, burada bir “zorunluluk” sonucu ortaya çıktıklarından bu toplumları tarihsel ilerlemeye taşıyacak karaktere sahip olamamaktadır.

Kemal Tahir, Doğu’da devletin ortaya çıkma biçimi konusunda klasik ATÜT şemasının varsayımlarından belirli ölçüde yararlanmıştır. Örneğin Kemal Tahir de diğer ATÜT yorumcuları gibi burada merkezi iktidarın zorunluluğunu coğrafi şartlara göre yorumlamış ve toplumların böyle bir iktidar kurulduktan sonra onun etrafında toplandıklarını varsaymıştır (K, Tahir, 1992a: 304). Fakat Kemal Tahir bu toplumlarda sınıfların varlığını “uzvi” veya “fonksiyonel” hiçbir biçimde kabul

etmemektedir. Dolayısıyla bu dönem toplumların gelişim dinamikleri, durağanlık ve gelecekte alabilecekleri muhtemel görünüm gibi konularda yaygın açıklamaların dışında farklı sonuçlara ulaşacaktır.

Aslına bakılırsa Kemal Tahir'in konu ile ilgili düşünceleri ATÜT kavramından önceki fikirleriyle belirli bir bütünlük taşımaktadır. Düşüncesinin birinci döneminde de "sömürünün sistemleşmemesi" biçiminde formüle ettiği sermaye itilimine doğru bir gelişim çizgisinin Osmanlılıkta bulunmaması, Kemal Tahir'i Osmanlı'da Batı'daki gibi sınıfların oluşmadığı varsayımına götürmüştür. Burada talan ve müsadere usulüne ve devşirme sisteminin işletilme biçimine dikkat çekerek, toplumu sınıflara bölecek herhangi bir birikimin ne devlet katında ne de tabanda meydana gelmediğine dikkat çekmesi, ne beşli gelişim şemasındaki "kendi bilincine ulaşmış/uzvi sınıflar" ne de klasik ATÜT biçimiyle "kendinde/fonksiyonel sınıfların" Osmanlılıkta oluşmadığı sonucuyla bir bütünlük taşımaktadır. Dolayısıyla Kemal Tahir'in devlet ve halk arasındaki mülkiyet ilişkisi konusunda bu dönem getirdiği yorumlar yaygın ATÜT yorumundan tamamen farklı olacaktır. Ki zaten yazarın birinci dönem düşüncesi ile bu dönem düşüncesi arasındaki en keskin dönüşüm de yine bu ilişkiye bakış biçiminde ortaya çıkacaktır. Bu dönüşümün kaynağı toplumların tarihsel gelişiminde sınıf çatışmasının evrensel olduğu varsayımına karşı fikirlerinin tamamen değişmesi ve ATÜT ile birlikte bu çatışmayı Doğu ve Batı toplumları arasında tespit etmesinden kaynaklanmaktadır.²² Kemal Tahir bu nedenle -yukarıda işaret edildiği gibi- toplumların yapılarını açıklayabilmek için şemada yeniden işler hale getirilmesi gereken temel hareket noktasının "tarihte kanun" kavramı olduğuna dikkat çekmiştir. Düşüncesinin ilk döneminde Batı toplumlarını karakterize eden sınıfların Osmanlılıkta bulunmayışını, devletin kendisini dayandıracak temelden (yani bir nevi halktan) ve tarihsel dinamizmden yoksunluk olarak değerlendirirken –ki bu devleti halk üzerinde yabancı bir unsur haline getiren nedendir- aynı durumu ikinci dönem kendine özgü bir çeşit sosyalist düzene işaret eden dolayısıyla devlet ve halk arasındaki bütünlüğü sağlayan bir

²² Kemal Tahir'in bu konudaki fikrinsel dönüşümünü en iyi yansıtan eseri Devlet Ana'dır. Ayrıca kendisiyle Dost dergisi Devlet Ana soruşturmasında yapılan bir konuşma ve yine Devlet Ana romanı çerçevesinde yapılan Mehmet Seyda 'nın düzenlediği "Türk Romanı" açikoturumu da yazardaki bu dönüşümün anlaşılabilmesi için oldukça önemli metinlerdir.

açıklama aracı olarak kullanacaktır. Böylelikle Anadolu Türk halkı, yazarın düşünce dünyasında birinci dönem kendisine tamamen kapalı olan devletin ikinci dönem hâkim unsuru haline gelecektir. Kemal Tahir'in Türkiye'ye uygun sosyalist düzeni en başından beri devlet-halk bütünleşmesi şeklinde tasvir ettiği hatırlanacak olunursa, birinci dönem bu bütünleşmenin Osmanlılıkta olmaması, sosyalizmi yukarıdan gelecek (temelde olmadığı için dışarıdan) bir düzen olarak yorumlamasına ikinci dönemse zaten temelde var olan kendi bünyesindeki birikime işaret etmesine neden olacaktır. Kemal Tahir'in ikinci dönem açıklamalarını daha yerli unsurlara (örneğin Anadolu'nun ekonomik ve sosyal yapısına) dayandırması, bu unsurlara atıf yapması bu kurgu üzerinden daha anlaşılır olmaktadır. O halde Kemal Tahir'in bu dönem devlet-halk ilişkisi arasında ortaya koyduğu ve bünyesinde bir çeşit sosyalist düzeni çağrıştıran bu düzen nasıl açıklanmaktadır? Anadolu Türk halkı ve Osmanlılık arasında kurduğu bütünlüğü ATÜT çerçevesinde neye dayandırarak ortaya koymaktadır? Bunun ortaya konulabilmesi için öncelikle Osmanlıdaki mülkiyet ilişkilerinin yazar tarafından nasıl yorumlandığının açıklanması gerekmektedir.

2.3.3. Osmanlı Mülkiyet Sisteminde Devletin Konumu ve Devlet-Halk İlişkisi

Kemal Tahir, Osmanlılığı Batıdan ayıran en temel farklılığı (sınıfların olmayışını) bu dönem kendi bünyesinde sosyalist değerlerle uyumlu bir çerçeve ile açıklayacaktır. Bu mülkiyet sisteminde devletin bulunduğu merkezi konumu ATÜT şemasından farklı olarak Doğu toplumlarına özgü bir mülkiyet ilişkisi ile açıklayacaktır.

Buna göre Kemal Tahir'in buradaki üretim ilişkilerini yorumlamasındaki farklılığı ortaya koyan anahtar kavramlardan birisi Anadolu insanına atfettiği “devlet kuruculuk” özelliğidir. Bu, ilerleyen bölümlerde açıklayacağımız, -yazarın bir başka özgün kavramsallaştırmalardan birisi olan- “kerim devlet” düşüncesiyle bütünlük taşımaktadır. Kemal Tahir buradaki mülkiyet ilişkilerine bağlı olarak Osmanlıdaki devlet-halk ilişkisini artık çok farklı bir biçimde yorumlayacaktır. Burada devletin ortaya çıkma biçimi, ATÜT kavramı ile birlikte coğrafi ve tarihsel şartlar gereği

toplumların üzerinde değil, temelinde olan bir ihtiyaçla açıklanacak ve memur devlet –sınıf devleti olamayışın bir ifadesi değil- bu düzenin alabileceği doğal bir görünüm olarak değerlendirilecektir.

Kemal Tahir devleti, toplumsal bir ihtiyacın karşılığı olarak ortaya çıkan ve varlığını ve devamlılığını bu ihtiyacı karşılamak üzerinden sağladığı için, “kerim” olmak zorunda kalan bir devlet olarak tasvir etmiştir. Devletin gücünü toplumdaki hiçbir kesimle paylaşmaması, kurduğu düzenin ancak bu şekilde korunabilmesiyle ilgilidir. Ve Kemal Tahir devletin hâkim gücünü korumak için aldığı tedbirlerin belirli bir zümre çıkarı adına değil toplumun tamamının çıkarını korumak adına aldığını düşündüğünden bu politikayı “kerimlik” vasfıyla açıklamıştır. Bu nedenle halkın devletsiz devletin de halksız yaşayamayacağını öne sürerken, devletin kapılarını halka açık tuttuğu gibi gücüne hiçbir zümreyi ortak etmeyerek halkı büyük eşitsizliklerden koruduğu düşüncesinden hareket etmiştir. Kemal Tahir, burada “kerim” kavramına herhangi bir değer atfetmemektedir. Bu düzeni devletin dolayısıyla toplumun bölgesel ve tarihsel (yani ekonomik ve sosyal) ihtiyaçlarına karşılık gelen ekonomik bir zorunluluk olarak açıklamaktadır (K, Tahir, 1992a: 317-318). Dolayısıyla Kemal Tahir’in bu dönem Anadolu insanının “devlet kurucu” olması biçiminde formüle ettiği bu ilişki, bölgenin tarihsel şartlarının ürettiği sosyal bir gerçeğe işaret edecektir. Ve devletin kerimlik vasfı ile Anadolu insanının devlet yapıcı karakteri devlet ve halk arasında ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı ortaya çıkan doğal bir bütünleşme biçiminde açıklanacaktır. Burada Kemal Tahir için asıl hedef neden Batı ekonomi politiğin bu topraklarda tutunamayacağının tarihsel birikimle ortaya konulmasıdır. Mesele Kemal Tahir için yalnızca bir siyaset değişikliği değil, bir kimlik sorunudur. Ve Kemal Tahir “kerim devlet” kavramı ve “devlet kurucu bir halk” ile Batı karşısında ona tamamen zıt bir düzene işaret ederken bu toplumların kimliklerini bu düzen çerçevesinde kazandıklarının altını ısrarla çizecektir. Şimdi yazarın doğuya özgü birikimi sosyalist olarak değerlendirmesine gerekçe olarak bu birikimi bölgede ortaya çıkaran ekonomik ve sosyal şartları nasıl açıklandığını ortaya koyalım:

2.3.4. Anadolu’da Devleti Ortaya Çıkaran Nedenler:

Marksizm’e göre her siyasal hâkimiyetin temelinde sosyal bir fonksiyonu yerine getirme amacı yatmaktadır (Engels, 2010: 249; Godelier, 1966: 18). Toplumların bir arada olabilmesi için üretilecek çözüm siyasal hâkimiyetin niteliğini belirlemektedir. Kemal Tahir, bu varsayımdan hareketle Doğuda ortaya çıkan siyasal örgütlenmenin de buradaki toplumların ihtiyaçlarına çözüm üretebildiği ölçüde başarılı olduğunu ve buradaki bölgesel koşulların bu ihtiyaçlara ancak merkezi bir örgütlenme ile karşılık verebildiğini düşünmektedir. İşte Anadolu coğrafyası da tam olarak bünyesinde yalnızca güçlü merkezi bir örgütlenme ile toplumun ortak çıkarlarına çözüm olabilecek bir yapıdadır. Bu nedenle üzerinde kurulan toplulukların yapılarını bu coğrafyanın özellikleri belirleyecektir (K, Tahir, 1992a: 326).

Buna göre Kemal Tahir Anadolu’yu “devletçi sistemden vazgeçmeyen coğrafya ve toplum şartları” çerçevesinde değerlendirecektir (K, Tahir, 1992d: 259). Kemal Tahir burada Anadolu coğrafyasının üretim ekonomisini mümkün kılacak şartlara elverişli olmadığına dikkat çekmektedir. Buna göre bu bölgede topraklar verimsizdir. İklim de aynı şekilde kişisel çabayla (yani özel mülkiyetle) düzenli bir tarım yapmaya elverişli değildir. Kuraklık, taşkınların oluşturduğu toprak kaybı ve bataklıklar, üzerinde tarım yapmayı büsbütün zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu topraklarda üretim kişisel çabanın üzerinde daha büyük bir sosyal örgütlenmeyi gerektirmektedir (K, Tahir, 1992a: 164-165; 320; K, Tahir, 2016: 145). Tüm bu şartlardan ötürü yazara göre Anadolu topraklarında üretimin mümkün olması ve devamlılığın sağlanması ancak güçlü bir merkezi idarenin varlığına bağlıdır (K, Tahir, 1992a: 298-299). Dolayısıyla burada topraklar özel şahısların değil, devletin mülkiyetindedir. Bu da buradaki toplumlara Batıdan çok farklı bir görünüm kazandırmış devlet ile olan ilişkileri Batı halklarından çok farklı bir çerçevede geliştirmiştir (K, Tahir, 2016: 145; K, Tahir, 1971: 225-226).

Anadolu, bünyesinde taşıdığı bu şartlarla Osmanlılığa kadar pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Osmanlılardan önce bu toprakları “Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar kendi sistemlerine uydurmak için zorlasalar da Anadolu topraklarının verimsiz oluşu bu sistemin varlığını imkânsız hale

getirdiğinden ona uymak zorunda kalmışlardır” (K, Tahir, 1992a: 167). Kemal Tahir’e göre bu topraklar, üzerinde düzen kurmak isteyen topluluklara kendi ekonomik ve tarihsel özelliklerini dayatmış ve ancak bu özelliklerle uyumlu bir siyaset üretebilenler burada uzun ve kalıcı bir düzen kurmayı başaramışlardır (K, Tahir, 1992a: 363).

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılabileceği gibi Kemal Tahir, Anadolu’da ekonomik olarak devletin yerini açıklarken Asya Üretim Tarzı şemasının ön kabullerinden hareket etmektedir. Fakat diğer ATÜT yorumcularından farklı olarak Anadolu’nun fiziki yapısını devlet-halk arasında tespit ettiği ilişkiyi -sınıflaşma değil doğal bir bütünleşme biçiminde özetlenebilecek ilişkiyi- temellendirmede kullanacaktır.

2.3.4.1. Devletin Kuruluşunda Doğal ve Tarihsel Şartların Ürettiği İnsani Birikim

Kemal Tahir’in bu dönem düşüncesindeki en belirgin değişimden birisi Anadolu’daki insani birikimin devlet ile olan ilişkisidir. Ki diğer ATÜT’çüler arasında esas yorum farkını da bu ilişkiyi açıklama biçimiyle ortaya koyacaktır. Kemal Tahir başından beri Anadolu’daki birikime burada sömürü sisteminin neden yerleş(e)mediği sorusu ile yaklaşmıştır. Ve düşüncesinin bu döneminde Anadolu coğrafyası ve üzerinde yaşayan halkları bu sistemin tam karşısı biçimde örgütlendiği ve bunu da devlet kurarak başarımlarıyla cevaplandırmıştır. Burada altı çizilmesi gereken husus halkın devlet kurucu olması, dolayısıyla devletin esas sahibi olmalarıdır. Burada halk ekonomik zorunluluktan dolayı “devletten başka düzen getirici bir örgüt anlayışına varama(mıştır)” (K, Tahir, 1992a: 324). Ve bu düzeni topluluk mülkiyeti üzerinde, merkezi gücün garantörlüğünde, bu gücün devamlılığı adına sömürü sistemini engellemesiyle koruyabilmiştir. Kemal Tahir’e göre Anadolu haklarının mülkiyetle kurdukları bu ilişki onları “temelden doruğa ancak sosyalizme yatkın” kılmaktadır (K, Tahir, 1992b: 15).

Kemal Tahir, Anadolu insanının devlet kurucu özelliğini bölgedeki üretim şartlarıyla açıklamaktadır. Buna göre bölge üretimde hem kişisel mülkiyete izin vermeyen hem de topluluk mülkiyetiyle tam olarak çözilemeyen birtakım çeşitli

zorluklar taşımaktadır. Bundan dolayı halk, devleti yalnız üretim sorununu çözmek için değil, üretimden karşılayamadığı geçim eksiğini tamamlamak için de araç olarak kullanmaktadır (K, Tahir, 1992a: 167, K, Tahir, 1992b: 123). Kemal Tahir, Asya biçimi merkezi devletlerinin esas özelliğini idareci kadroların halka “aristokrasiye dönmek şartıyla” açık olmasıyla açıklamıştır (K, Tahir, 1992c: 370). Anadolu’da bu imkânın açık olması toplumlara kendilerini devletin doğal bir hissedarı sayma eğilimi kazandırmıştır (K, Tahir, 1992b: 74). Dolayısıyla burada yaşayan halklar devletten hiçbir şekilde vazgeçemedikleri gibi devlet yıkıldığında yenisini yaparak varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Çünkü burada devlet, Batı’daki gibi imtiyazlı sınıfların değil toplumun tümünün çıkarını yansıttığı (yani kerim olabildiği) ölçüde işlevini yerine getirebilmektedir. Dolayısıyla burada devlet, Batı’daki gibi toplumda sınıfların arasındaki denge aracı değil, ekonomik ve sosyal şartların topluma dayattığı bir zorunluluk olarak halkın doğal bir eğilimine karşılık gelmektedir. Bu eğilim, Kemal Tahir’in ifadesiyle “kalaycı, leblebici gibi baba zanaatı göster(en)” türde bir devlet kuruculuğunu yansıtacaktır (K, Tahir, 1992d: 23).

Burada Kemal Tahir’in ATÜT yorumundaki temel farklılık da ortaya çıkmaktadır. Halkın devlet kurucu olması, “üretimden elde edemediği geçim eksiğini devlet kapısında aramaları” ve çoğunlukla da bulmaları dolayısıyla kendilerini devletin “doğal hissedarı” saymaları, devlet yönetiminin “bürokratik bir kast”a dönüşmesini engellemektedir (Sezer, 2017: 53). Devlet kuruculuğun halkta baba zanaatını yansıtacak kadar doğal bir eğilim halinde bulunması, bu yapının ne tür bir toplumsal ihtiyaca cevap verdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle klasik ATÜT şemasında devletin ortaya çıkışının toplumu yöneten ve yönetilen biçiminde sınıflara ayırdığı varsayımına Kemal Tahir, Anadolu insanının devlet kurucu olduğu ve bu devletin “kerimlik” vasfını sürdürdükçe Doğulu bir devlet olabileceği varsayımıyla karşı çıkacaktır.

Kemal Tahir’e göre Anadolu, Osmanlılığın kurulduğu bölge olarak, sahip olduğu ekonomik-sosyal ve siyasal şartlarıyla burada yaşayan toplulukları, devlet idaresinde başarılı kılmış ve Osmanlılığın hâkim kadrosu olmalarını sağlamıştır. Kemal Tahir, Batı sömürüsü altında ezilen Doğu’nun er geç bu sömür karşısında bir güç olarak çıkacağını, bunu da geçmişte olduğu gibi güçlü merkezi bir devletle başarabileceğini

düşünmüştür. Bu nedenle Anadolu halkının böyle güçlü bir dünya devletinin hâkim kadrolarını oluşturması, geleceğin kurulacağı dünya düzeninde bu halkların birikiminden faydalanılabileceğine dikkat çekmiştir. Osmanlılık düzenini, -sömürüye karşı halkla bütünleşen güçlü merkezi devlet- sosyalist birikime yatkın bulduğundan, buradaki halkları da bu birikimin ürettiği insan gücü olarak değerlendirir. Yazara göre bu insan gücünü geleceğin sosyalist düzenine yatkın kılan özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Anadolu'daki hâkim yerleşim biçimi olan köylerdeki yaşama şartları (köyün otarşik özelliği) halkı “çile çekme ve azla yetinme” gücü vermiştir ki bu durum burjuva sisteminin yayılmasını engellemiştir (K, Tahir, 1992b: 123-124).

-Devlet düzeninin koşullandırdığı coğrafyada, bu kapının kendilerine açık olması, kendilerini devletin sahibi sayma eğilimi kazandırmış, toplumun “devletsiz olamayacağı sezgisini yüksek bir bilinç haline getirmiştir.” Bu nedenle devletle arası açıldığında bile Batı halkları gibi aktif bir direnişe geçmenin devleti –dolayısıyla toplumsal birliği- zayıflatacağını bildiklerinden pasif bir direnişle bu duruma karşılık vermektedirler (K, Tahir, 1992b: 122).

-Devleti ırk, din veya soy üzerine değil ekonomik zorunluluklar üzerine kurdukları için, yönetimi altındaki halklar arasındaki farklılıkları devlet çatısı altında birleştirmeyi başararak, bu halklar arasında bir çeşit “katalizör” olma özelliği gösterebilmektedirler (K, Tahir, 1992a: 298).

Kemal Tahir, burada Anadolu'nun kurucu özelliklerine odaklanarak hâkim siyasetin (Batılaşma: ekonomide kapitalistleşme) açmazlarına dikkat çektiği gibi gelecekte bu siyasetin toplumu esas olarak nelerden mahrum ettiğine işaret edecektir. Halk, tarih boyunca toplumsal birliğin garantisini devletin varlığıyla duymuştur. Ve devlet de bu birliği bölge ve insan birikimiyle uyumlu bir siyaset yürütebildiği ölçüde koruyabilmiştir. Batılaşma tamamıyla bu birikimin zıttı olduğundan devlet ve halkın arasını açmış ve toplumsal birliği/gücü zayıflatmıştır. Kemal Tahir Anadolu'daki birikimi, sosyalist değerlere atfettiği bütün olumlu anlamların (özgürlük, kardeşlik, adalet, barış, güven gibi) bir izdüşümü olarak değerlendirmiştir. Böyle bir değerlendirmede Batılaşma karşısında halkın gösterdiği direnci, tarihten

gelen birikimi dikkate alarak bilimsel bir çerçevede açıklama ihtiyacı göze çarpmaktadır. Nitekim Kemal Tahir bulunduğu düşünsel konumu her zaman “Ben Anadolu halkının yazarıyım” (K. Tahir’den aktaran Bozdağ, 2003: 204) biçiminde ifade edecek ve hayatı boyunca Anadolu’yu yüzlerce yıl ayakta tutan ham cevher arayışını sürdürecektir (Tükel, 1960). Dolayısıyla yazarın sosyalist yorumu bu arayışla birlikte gelişecek ve tamamıyla yerli unsurlar çerçevesinde biçimlenecektir.

2.3.4.2. Kerim Devlet ya da Doğuya Özgü Sosyalist Düzen

Kemal Tahir kerim devlet düzenini Batıdaki sömürü sisteminin tam karşısı olarak açıklayacaktır. Devlet ve halk arasında bölgesel ve tarihsel sebeplerin doğal bir bütünleşme gerektirdiği varsayımı sömürü sisteminin bu bölgede neden yerleşemediğinin bir açıklaması olacaktır. Dolayısıyla “kerim devlet” kavramıyla yazar, toplumun belirli bir kesimin değil tamamının devletini anlamaktadır. Marks’ın “ceberut devlet” karşısında geliştirdiği bu kavramla Türk solunda büyük tepkilere maruz kalan yazar, devletin kerim olmasının değil kime karşı kerim olduğunun ayırımına varılması gerektiğine dikkat çekecektir (K, Tahir, 1992d: 189). Böylelikle Batılaşmadan önceki devlet ile Batılaşmadan sonraki devlet arasında bu vasfın toplumun çıkarlarını koruma konusunda geçirdiği dönüşüme işaret ederek, devletin halkın çıkarlarını koruduğu ölçüde bulunduğu bölge ile tutarlılığını koruyabileceğini öne sürecektir. Yazara göre Doğu için kerim devlet “ancak imtiyazlı sınıflar olmadıkça var olabilir” (K, Tahir, 1992d: 186). Bu gerçek bilinmeden Batılaşma atılımlarının Türkiye’de neden istenilen sonucu vermediği gibi halk ve devleti karşı karşıya getirdiği de açıklanamayacaktır.

Kemal Tahir, toplumun ortak çıkarlarının korunduğu ölçüde kerim olabilen bir devlet fikrinden hareket ederek, halk ve devlet arasında oluşan doğal bütünleşmenin (ekonomik ve sosyal şartlar gereği) tarihsel sürecine odaklanacaktır. Böylelikle Doğunun tarihsel gelişimini, bünyesinde sınıfları var ederek Batıya bir şekilde yetişme biçiminde değil -ki bu yazara göre zaten mümkün değildir- devlet ile halk arasındaki bütünleşmenin var ettiği bir ilerleme ile açıklayacaktır. Böylelikle Batı’ya yapı itibarıyla hiçbir biçimde benzemeyen ve benzemeyecek olan toplumlara, olmayacakları bir şeyin peşinden gitmek yerine tarihsel kaderini kendilerinin

belirleyebileceği gücün peşine düşmelerinin yolu açılacaktır. Tarih, yazara göre toplumlara bu gücü kazandırdığı ölçüde gelecekleri konusunda yararlı olabilir. Toplumlara bu güçten mahrum etmek, geleceklerini belirleme gücünü elinden almak anlamına gelir. Çünkü “bir toplumun yolu geleceğinden değil tarihinden kesilir” (K, Tahir, 1975: 489).

Kemal Tahir’e göre Doğu toplumları için devlet kurmak ve yüzlerce yıl ayakta tutabilmek ancak büyük tarihsel bir birikimle mümkündür (K, Tahir, 1992d: 88). Osmanlılığı yedi yüz yıla yakın ayakta tutan bu gücün hangi birikimden geldiği ve kendisini nasıl ürettiği bilinmeden Türkiye’de devletin halk ile ilişkisi doğru yerine konulamayacaktır. Bunun için Kemal Tahir Osmanlılığın nasıl olup da bu kadar uzun süre imparatorluğu ayakta tutabildiği sorusunu soracaktır. Bu düzene göre devlet, gücüne ortak olabilecek her türlü tehlikeyi buna karşı geliştirdiği ileri bir müessese ile koruma altına alacaktır. Bunun için geliştirdiği yöntemler Kemal Tahir’e göre kısaca şunlardır: Osmanlılık devlet yönetiminde kabile, -Orta Asya’dan gelen- soy ayrıcalığını ve devletin aile arasında paylaşılmasını kaldırarak yönetime herkesi “devlete bağlılıkları ölçüsünde” dâhil edip (K, Tahir, 1992a: 411) devleti güçten düşürecek siyasi bölünmenin önüne geçmektedir. Ekonomik olarak toplum için en önemli üretim aracı olan toprakta kişisel mülkiyeti değil topluluk mülkiyetini (devlet mülkiyetini) geliştirip devam ettirerek “varlıkların tek ellerde kişisel mülkiyet haline gelmesini” önlemekte, mülkiyet üzerindeki merkezi kontrolünü sağlamlaştırmaktadır (K, Tahir, 1992a: 421). Böylelikle toplumda zenginliğin tek kaynağı devlet hazinesi olmakta, halka zenginlik yolu yalnızca kendisine kapılanarak açık tutulmaktadır. Fakat bu mümkün olduğunda da birikimin tehlikeli boyuta ulaşmaması için müsadere sistemi devreye girmekte, gerekli görüldüğünde kişinin bütün mal var varlığına –canı da dâhil- el konulmaktadır. Kemal Tahir, müsadere ve cezalandırmanın halktan çok bürokratik kadrolara uygulanması üzerinde, kişisel çıkarların toplumsal çıkarlara feda edilmesinin bu uygulamayla görünürlük kazanması açısından ayrıca durulması gerektiğine dikkat çekecektir (K, Tahir, 1992a: 505).

Kemal Tahir’e göre Osmanlıların devlet gücünü korumak için aldığı diğer önlemlerden birisi de dini devletleştirmesidir. Böylelikle tıpkı “mülkiyet gibi dini de

devlet üstü ve devlet dışı bir kategori saymayıp memur örgütü” haline getirecektir. (K, Tahir, 1992a: 421).

Alınan bütün bu tedbirler sayesinde devlet tek güç olarak toplumdaki fonksiyonlarını yerine getirebilecektir. Dikkat edilecek olunursa burada devletin gücüne kimseyi ortak etmemesi ilkel bir despotlukla açıklanamamaktadır. Devlet gerektiğinde, farklı toplumlardaki pek çok müesseseyi toplumun çıkarları ölçüsünde alıp kendi bünyesine göre reforme etmiş ve sistemin merkezine adalet anlayışını koymuştur. Servet birikiminin toplumun her kesiminde önlenilmesi halkı sömürü sisteminden korumak içindir ve tüm bu müesseseler de bunun için geliştirilip işletilmiştir. Öteki türlü salt despotlukla –ki despotlukta belirli bir zümrenin çıkarı söz konusudur- bir imparatorluk yüzyıllarca dünya devleti olmayı başaramayacaktır.

Peki, bu adalet sistemi iktisadi planda üretim ilişkilerine nasıl yansımaktadır? Kemal Tahir öncelikle üretici halkın, mülkiyetine sahip olmadıkları toprakla ne tür bir ilişki içerisinde olduğunu açıklayacaktır. Toprağı ekecek kişi, bu eylemini alacağı ürünün kesilmemesine duyduğu güven sürdüğü ölçüde devam ettirebilir. Batıda özel mülkiyet anlayışından ötürü kişilere bu güveni mülkiyet hukuku sağlamıştır. Ve tapu, kadastro gibi belgelerle bu korumayı güvence altına almıştır. Osmanlılıkta toprak mülkiyeti devletin olduğundan, devlet halka başka türlü bir mülkiyet güvencesi sunacaktır. Bu güvenceyi Yüksel Yıldırım “toprak işlendiği sürece (işleyen kişiye) toprak üzerinden alınan payın garantisi”ni sunma biçiminde özetlemektedir (Yıldırım, 2003: 245). Devlet, kanunlarıyla bu payın garantisini kendisi (mülkiyeti elinde tutup kira karşılığında köylüye vererek) gibi bir başkasının da toprağı elinden alamayacağı (toprak satışını yasaklayarak) biçimde yürüterek köylüye sağlamaktadır. Ayrıca devlet, toprağın verimliliği ölçüsünde köylüyü üretimden alacağı değere göre vergilendirerek gücünün üzerinde bir yükü ezilmesini engellemektedir. Bunun dışında devletin üretimden elde edilen değeri ihtiyaç çizgisinde tutması, pazardaki fiyat kontrolünü sağlaması, köyün bu düzen içinde “sabit (otarşik) değişmez karakteri”, üreticiye Batıdan çok farklı bir mülkiyet güvencesi sunmakta ve üretici bu garantiyi üretim için yeterli görmektedir (K, Tahir, 1992a: 125). Burada görüldüğü gibi mülkiyet ilişkileri, devletin halkı bir başka güç tarafından ezdirmemesi, halkın da bu garanti sayesinde toprağı işleyerek devletin bu hizmetlerinin devamlılığını

sağlayacak değeri üretebilmesiyle açıklanmaktadır. Özetle toplumda adalet sağlandığı ve korunduğu ölçüde üretim mümkün olabilmiş, üretim mümkün olduğu ölçüde devlet varlığını koruyabilmiştir.²³ Bu düzen, toplum çıkarlarının kişisel çıkarların üstünde tutulduğu bir devlet felsefesiyle korunmaktadır (K, Tahir, 1992a: 396; K, Tahir'den aktaran Bozdağ, 2003: 77-78).

Kemal Tahir'e göre Osmanlılığın kurmuş olduğu bu düzenle mülkiyet, topluluk halinde korunmakta ve burada herhangi bir sömürünün ortaya çıkmasına izin verilmemektedir. Bu birlik, beraberinde kolektif bir bilinç üretmekte ve toplumdaki ekonomik ayrışmaya devlet kadar halk da yanaşmamaktadır. Dolayısıyla halkın siyasal bilinci bu düzeni koruma üzerinden kendisini üretmektedir. Kemal Tahir'e göre kişi bu topluluğun içinde Batı insanından çok daha hürdür. Bu hürriyet, devletin varlığı sayesinde mümkün olabilmektedir; çünkü ekonomik olarak kölelik bu toplumlarda –devlet mülkiyetinden ötürü– mümkün değildir. Üretici, toprağın mülkiyeti devletin (yani toplumun) olduğu için, toprağı ekerken ürettiği değerle, toplumda belirli zümreleri güçlendirerek bu zümrelerin üretim vasıtası haline gelmemektedir. Dolayısıyla belirli zümrelerin çıkarlarının korunması için siyasal güç organları da ortaya çıkamamaktadır. Tam tersi bu değer, devletin kerimlik vasfını koruduğu müddetçe –belirli zümrelerin güçlenmesine izin vermediği ve bu şekilde adaleti sağlayabildiği ölçüde– kendisine geri döner. Esasında kişi bu döngünün sağladığı şartlar içerisinde belirli şahısların üretim aracı olmaktan kurtulur. Ve bu topluluğa dâhil oluşu ona Batıdan çok farklı bir özgürlük alanı sağlar (Seyda, 1969: 45-48).

Buraya kadar anlatılanlardan Kemal Tahir'in kerim devleti, toplumda sınıfların oluşumuna izin vermeyen ve toplum adına geliştirdiği araçlarla bu sistemi koruyan, korudukça ekonomik ve siyasal bütünlük içinde halkını da güvende tutan

²³ Kemal Tahir bu adalet sistemini, Kınalızade'nin “daire-yi adliyye” adıyla ortaya koyduğu düzenle açıklayacaktır:

1. Adalet devlet ile olur.
2. Devlet toprak (vatan) ile olur.
3. Toprak kul (asker) ile olur.
4. Kul hazine ile olur.
5. Hazine reaya (devlet) ile olur.
6. Reayanın varlığıysa devlet (Tahir, 1992a: 396).

bir düzen/siyaset olarak açıkladığı görülmektedir. Devlet, hem içeride hem de dışarıda güçlü olabildiği ölçüde bu vasfını koruyabilecektir. Bu düzenin devamlılığı, bu gücün korunmasına ve çevresindeki halkları da bu güce ortak etmekle mümkündür. Kemal Tahir bu bakış açısıyla birlikte bu dönem Osmanlı fetihlerini talan olarak açıklamaktan vazgeçecektir. Buna göre devlet, fethettiği bölgelere talan değil, Batıya karşı kurulan kerim devlet düzenine, başka bir deyişle toplumlara sağladığı adalet düzenine –buna doğuya özgü sosyalist düzen denilebilir- katılma imkânı tanımaktadır. Bu adalet düzeninin gerektirdiği tek şey sömürüye karşı olmaktır. Bu nedenle Osmanlılık, insanlardan dil veya din değiştirmeyi değil sömürüye karşı birleşmeyi istemekte (K, Tahir, 1991a: 329) ve getirdiği düzenin bir parçası olarak kapısı halklara açık olan dünya devletine “eşit olarak katılma hakkı” tanımaktadır (K, Tahir, 1992a: 413). Osmanlılığın bu yayılmasını salt talanla açıklamak, fethettikleri bölgede uzun süre nasıl hâkimiyet sağladıklarını açıklamaya yetmediği gibi dünya devleti olabilme becerisini görmezden gelme anlamına gelmektedir. Böyle bir sistemin dünya çapında yayılabilmesi için arkasında bu sistemi var edecek çok güçlü bir tarihsel birikim şarttır ki Osmanlılık, bu birikim üzerine ortaya çıkmıştır (K, Tahir, 1992a: 428-429).

Kemal Tahir’e göre devlet ve halk arasındaki bütünleşme ile üretilen bu siyaset, Batı kapitalizmine karşı doğu sosyalizmini temsil etmektedir. Dolayısıyla böyle toplumlarda Batılaşma, tarihten gelen bir süreklilik anlamı taşımadığı gibi bu yolun seçimi bu toplumlar için ölümü hızlandırmaktan öte bir işleve sahip olmayacaktır. Osmanlı bu yola içsel çelişkilerden dolayı değil, dış düşmanların güçlenmesiyle, başka bir deyişle gönüllü değil zorla girmek zorunda kalmıştır (Yavuz, 2000: 372). Kemal Tahir, meseleyi Doğu-Batı çatışması çerçevesinde ele aldığından, Batılaşma sürecini Osmanlılığın “geri kalmışlıktan” kurtulmak için yaptığı bir hamle olarak değil, Batıya karşı varlığını koruyabildiği devleti (dolayısıyla toplumu) kurtarma zorunluluğuyla açıklayacaktır. Bu nedenle Batılaşma önce yalnızca devleti güçlendirecek kurumlar üzerinde (sözelimi ordu ve bürokrasi gibi) yürütülmüş ve halk bu dönüşüme ortak edilmemiştir. Fakat Batı düzeninde geliştirilen kurumların Doğu devletinin üstesinden gelemeyeceği kadar pahalı olması, (K, Tahir, 1992a: 315) iç ve dış saldırılarla devletin özellikle dış gelir kaynaklarını giderek kaybetmesi, devleti merkezi gücünü kaybetmemek için geliştirdiği bütün sistemin çökmesiyle

sonuçlanacak önlemler almak zorunda bırakacaktır. Bunların en başında Tanzimat'la birlikte özel mülkiyetin serbest olması gelecektir. Peki, Kemal Tahir'e göre Osmanlı -bir doğulu devlet olarak- gücünü başka güçlerle paylaşmanın ölüm getireceğini bile bile bu yolu neden seçmiştir? Bu soruya verdiği yanıt, yazarın Türkiye'nin ana çelişkisi olarak belirlediği durumu ortaya çıkaracaktır. Buna göre Doğuda devlet, halka karşı yükümlülüklerini yerine getirebildiği ölçüde varlığını devam ettirebilmiş ve toplumsal birliği sağlamıştır. Osmanlı, dış düşmanların istilasıyla giderek güçten düştükçe halka karşı bu yükümlülüklerini yerine getirememiş ve bunları “Batıdakine benzer kişi ve kurumların omuzlarına yüklet(erek)” varlığını devam ettirmeye çalışmıştır (K, Tahir, 1992b: 315). Böylelikle devleti kurtarmak için seçilen yol, yine en fazla devleti zayıflatmakla sonuçlanacaktır.

Buraya kadar anlatılanlardan şöyle bir sonuca ulaşılabilir Kemal Tahir Doğu-Batı arasındaki ilişkileri uzlaşmaz iki farklı yapının karşı karşıya gelmesi biçiminde kurguladığından, Doğunun kendi dinamiklerini Batı ile olan bu çatışma çerçevesinde yeniden ortaya koymayı denemiştir. Buradaki kurguda kapitalist-sınıflı toplumlara karşı (Batı) sosyalist-sınıfsız toplumların (Doğu) karşılaşması söz konusudur. Burada Kemal Tahir'e göre Doğu ve Batı arasındaki ayrım coğrafi olmaktan çok siyasidir. Çünkü coğrafi olarak en doğuda bulunan ülkeler bile Batı sömürgesi olduğunda “Batı” sayılmaktadır (K, Tahir, 1992a: 490). Dolayısıyla burada çatışma içerisinde bulunanın iki farklı siyaset olduğu söylenebilir. Bu siyasette taraflardan birisi düzeninin temelindeki sömürü ile varlığını devam ettiren (Batı) bu nedenle yeni sömürü yolları için saldıran, diğeri ise bu sömürüye karşı güçlü merkezi devletlerle – bu devletlerin siyasi-askeri ve sosyal anlamda aldığı katı önlemlerle- karşılık veren ve bu durumu korumaya çalışan (Doğu) taraf şeklinde ortaya konulacaktır. Bu ilişki, iki zıt toplumun siyasetinde saldırı-savunu biçiminde kendisini üretecektir. İşte bu nedenle Kemal Tahir, Doğu toplumlarının kurtuluşunun, tarih boyunca bu ilişki içerisinde kazandıkları ve geliştirdikleri mekanizmaları günün koşullarına göre yeniden işler hale getirebilecek (bir anlamda reforme edebilecek) gücün tanınmasıyla mümkün olacağını düşünmüştür. Kemal Tahir, Osmanlılığı tarihte bu gücü Batıya karşı kullanan önemli bir miras olarak önemsemekte ve gelecekte Doğu toplumlarının Batıya karşı sömürge olmaktan korunmalarında bu mirastan

alınabilecek çok fazla şey olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle “Osmanlı Türk sosyalizmi” biçiminde formüle ettiği düzenle, kapitalist Batı karşısında ezilen Doğu toplumlarını bir araya getirebilecek ve bu getirişte dil, din, ırk değil sömürüye karşı olmada birleşerek bağımsızlıklarını koruyabilecek bir çeşit sosyalist dünya devleti modeli ortaya koyacaktır. Fakat burada özellikle belirtilmesi gereken nokta, bunun gelecekte kurulacak bir düzen vaadi değil, tarihte üretilmiş bir birikim gücünün kaynaklarına yönelme arayışı olduğudur (Yazoğlu ve Sezer, 1992d: 7).

2.3.4.3. Kemal Tahir’e Göre Doğu Reformu Olarak Kerim Devlet Modeli

Kemal Tahir, sosyalist düzeni, toplumların tarihsel gelişiminde kat ettikleri önemli bir mesafe olarak değerlendirmektedir. Çünkü yazara göre sosyalist düzen, insanın maddi yaşamını sürdürebilmesi için doğal şartlara bağlılığını sürdürdüğü dil, ırk, kan birliği üzerine değil, bu şartları aşacak ileri sosyal organizasyonlar yaratıp bunu geliştirebildiği ölçüde sağlanabilecek bir düzendir. Kerim devlet düzeni ile Kemal Tahir, Osmanlılığın Doğu toplumları içerisinde geliştirebildiği bu ileri sosyal organizasyona işaret edecektir. Burada devlet, kan, dil, ırk bağları üzerine değil, ekonomik sebepler üzerine ortaya çıkmış ve varlığını kendisini bağlayacak doğal şartların (kan, aile birliği vs) ömrüyle sınırlandırmamış; toplumların üretim sorunlarına getirebildiği çözüm ve bu çözümün gerektirdiği reform gücü ile devam ettirmiştir. Kemal Tahir, bundan dolayı Doğulu bir imparatorluk olarak Osmanlılar tarafından kurulan kerim devlet düzenini, Doğunun rönesansı ve modern çağın bir olayı varsaymaktadır (K, Tahir, 1992a: 494). Devlet kuruculuk bu topraklarda tarih boyunca toplumların ekonomik ve sosyal sorunlarını her çeşit sömürüyü engelleme biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu da kendi çağı içerisinde ileri ve gelişmiş bir sosyal organizasyon gerektirir (Sezer, 2017: 55). Bu nedenle Kemal Tahir, kerim devlet düzenini Doğu toplumlarının ulaştığı medeniyet çizgisinde ileri bir merhale olarak değerlendirecektir (K, Tahir, 1992b: 136).

Kemal Tahir Doğu toplum yapısındaki bu temel farklılığın kendi içerisinde değil Batı toplumları karşısında bir çelişki yarattığını (biri sömürü diğeri sömürü karşıtı düzen olduğu için) Doğunun bu çatışmada varlığını (bağımsız varlığını) devam ettirebilmek için Batı sömürüsüne karşı geliştirdiği düzeni (adalet düzenini)

korumak ve geliştirmek zorunda olduğuna işaret ederek, Doğunun gelişim çizgisini ortaya koymaya çalışır. Bu gelişim, temelini devletin merkezi gücünü koruma ve geliştirme üzerine inşa etmektedir. Kemal Tahir’e göre Osmanlılar, bunun için müesseselerini bu dünya görüşüne (Doğulu dünya görüşü) göre değiştirmek, reforme etmekten çekinmemiştir. Örneğin bir Doğulu imparatorluk olan “Bizanslardan çeşitli müesseseleri, Orta Asya Türklüğünden devlet anlayışını, Arap Mslmanlığından din anlayışını alıp dünya imparatorluğuna yarar müesseseler haline getirebilmişlerdir” (K, Tahir, 1992a: 490). Osmanlılığa bu reform gücünü veren üstlendiği tarihsel misyondur. Doğuyu Batıya karşı savunma biçiminde formüle ettiği bu misyonda (K, Tahir, 1991a: 339-340) devlet, Doğu toplumlarının Batı toplumlarına karşı yegne savunma aracı olduğundan, tüm müesseseleri sürekli gelişime açık olmak zorundadır (K, Tahir, 1992a: 501).

İşte Kemal Tahir modernleşmeye bu açıdan bakmış ve modernleşmeyi Doğunun değişen dünya karşısında, kendi varlığını üreten temel güçlerin bilinmesi ve bu güçlerin geliştirilmesi çerçevesinde değerlendirmiştir. Batılaşmanın Doğu toplumlarında bu şekilde değil tam tersi bu toplumların temel glerinden yoksun bırakma (bu nedenle öncelikle devleti hedef alması) ve bir daha bu glere dönmeyecek biçimde srdrlmesi, yazara göre bir modernlik çağırısı değil, sömürüyü kolaylaştırma yöntemidir. Bununla ilgili bir notunda şunları söylemiştir:

“Bizde Batılaşma bilmediklerimizi alarak, bilgimizi zenginleştirmek yoluyla işimize yarayacakken, bizde kendi milli bilgimizi tekmeleyerek bırakmak biçiminde uygulanmak istenmiştir. Batılaşmacılarımızda, halkın yadırgadığı işte bu düşman davranıştır” (K, Tahir’dan aktaran Bozdağ, 2003: 212).

Kemal Tahir, Batılaşmanın bu gücü unutturma biçiminde uygulanmasına karşıdır (K, Tahir, 1992b: 144). Batılaşmanın bu topraklarda tarihe sırt çevirme ile mümkün olmasının nedeni Kemal Tahir’e göre budur. Ve sosyalizme Doğunun kendi kaynaklarının bilinmesi ve kendini bu kaynağa dayandıran gücünü ortaya konulabilmesi açısından ilgi duymuştur. Daha açık bir anlatımla Batılı bir dünya görüşünü Doğunun gerçeklerini ortaya koymada kullanmış ve bütün Batılaşma hareketlerinin de bu ölçü ile değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur.

İşte Kemal Tahir, Doğunun reform gücünü güçlü merkezi devletler üzerinden üretmesini, bu toplumların geleceği için hayati önem taşıdığına dikkat çekerek, Batılaşma karşısında tarihte olduğu gibi yine devletlerini güçlü tutacak biçimde bir modernleşmeye ilgi duymuştur. Bu toplumların sosyalist yapısını devlet tarafından üretilen bir değerler bütünüyle –kerim devlet örneğiyle- ele alan yazar, geleceğin ileri toplum olma ölçütünün sosyalist düzenden geçtiği konusunda Marks’a katılmakla birlikte, bu gücün geleceğin bir konusu olarak Doğu toplumlarına Batı ülkeleri tarafından getirilecek bir devrimle değil; tarihsel birikimin (geçmişin) bir konusu olarak kendi bünyelerinde sahip oldukları güçlerin reforme edilmesiyle mümkün olacağını ileri sürmektedir.

Bu durumu başka bir biçimde ifade edecek olursak, Marks’ın gelecekte toplumların dil, din, ırk değil ancak sömürüye karşı mücadelede birleşeceği konusundaki öngörüsü, Kemal Tahir’de bir öngörü değil, Doğu toplumlarının – esasında Osmanlılığın- tarihte bu güçlü merkezi devletle gerçekleştirebildiği bir başarı olarak ele alınacaktır. Kemal Tahir’de sosyalist düzen, bir çeşit Doğu toplumlarının birikimine/yerelliğine gönderme yapmaktadır. Ve dünyayı sömürüden korumanın yolu gelecekte Batı toplumları tarafından getirilecek bir düzenle değil, tarih boyunca devlet aracılığıyla bütün mekanizmalarını bu sisteme karşı geliştirmiş Doğu’nun kendi birikimden üretilen mücadele ile mümkündür. Ve Kemal Tahir’in sosyalist yorumu bu birikimin/gücün kaynakları hakkında sürdürdüğü arayışa göre şekillenmiştir.

SONUÇ

Kemal Tahir'in bütün düşün hayatı boyunca üzerinde durduğu esas mesele Batılaşma karşısında Anadolu Türk halkının gösterdiği direnç olmuştur. Devlet meselesine yaklaşımını bu bağlamdan ayırmak imkânsızdır. Marksist oluşu meseleyi, daha sistematik bir düşünce çerçevesinde açıklamasını kolaylaştırmıştır. Bu açıdan Marksist dünya görüşü, tarihi metodolojik olarak değerlendirmesinde, konuyu üretim ilişkileri çerçevesinde ele almasında ve buradan belirli sonuçlara ulaşmasında yazar için önemli bir imkândır. “Fikirler ancak dünya görüşüyle değer kazanırlar” derken ürettiği fikirlerin sistematik yapısına dikkat çekmektedir (K, Tahir, 1992d: 29). Fakat yazarı salt Marksist teorinin sınırlarına hapsetmek de yanlıştır. Kemal Tahir, Marks ve Engels'in devlet konusunda ortaya koydukları teoriyi, Türkiye şartlarına göre yeniden yorumlamış ve özgün sonuçlara ulaşmıştır. Bu açıdan ısrarla “bilimsel sosyalizm” kavramına dikkat çekerken hem düşüncelerinin sistematik yapısına hem de teorinin dogmalaştırılmadan kullanılması gerekliliğine dikkat çekmiştir ve teori-pratik arasındaki ilişkiyi bu kavram çerçevesinde şu şekilde belirlemiştir; “Bilimsel sosyalizmin ödevi kendi halklarının gerçekleriyle derinden ilgilenmek, bu gerçeklerin özelliklerini arayıp bulmak, bu yoldan halklarını şuurlandırmaya çalışmaktır” (K, Tahir, 2016: 25-26) Araştırmamız, Kemal Tahir'in Marksizm'in teori ve pratik arasında kurduğu ilişkiden yola çıkarak, devlet hakkında özgün sonuçlara ulaştığı ve bu sonuçların genel bir değerlendirme yapılabilecek bütünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun için öncelikle beslendiği düşünsel kaynağın (Marksizm'in) meseleyi nasıl ele aldığı ve Kemal Tahir'in buna nasıl bir yorum kattığı üzerine ulaştığımız sonuçları aktarmak gerekmektedir.

Marks ve Engels, devleti ekonomik temel üzerinden açıklamış ve bu yapının ortaya çıkışını, -topluma önceliği ve sonralığını- üretimin koşullarına göre belirlemiştir. Buna göre devlet, özel mülkiyetin ortaya çıktığı toplumlarda (Batıda) mülkiyet sahiplerinin imtiyazlarını korumak için siyasal gücü de ele geçirmeleriyle ortaya çıkmıştır. Devlet yönetimindeki yöneten-yönetilen ilişkisini, egemenlik-bağımlılık çerçevesinde üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar biçiminde açıklayan Marks, üretim araçlarının toplumun kontrolüne geçmesiyle devlet erklığının de giderek kendisini yok edeceği ve toplumun sosyalizme ancak bu şekilde

ulaşabileceğini öne sürmüştür. Fakat özel mülkiyetin ortaya çıkmadığı toplumlarda (Doğuda) tek üretici güç devlet olduğu için, üretim ilişkileri de devletin kontrolünde geliştiğinden, bu toplumların sosyalizme geçişi ancak bir dış unsurla mümkün olacaktır.

Kemal Tahir devlet hakkındaki fikirlerini geliştirdiği dönem boyunca Marksist kavramlar dizgesine bağlılığını sürdürmüştür. Temel kalkış noktası Türkiye toplumunun şartları olduğundan, teoriyi bu şartlar çerçevesinde kullanmıştır. Bu nedenle Türkiye’de Batılaşma hareketiyle kapitalist ekonomi biçimine, halk tarafından değil devlet tarafından geçilmesi, yazara göre iki toplum arasındaki benzerliği ortaya çıkaran en temel nedenlerden birisidir. Dönüşümün tabandan değil devletten gelmesi ve bu dönüşüme tabanın ısrarla direnmesi, Kemal Tahir’e meselenin tarihsel boyutuyla değerlendirme gerekliliğini duyurmuştur. Burada teori ile ilişkisi tarihsel pratiği açıklama üzerinden şekillendiği için, Türk toplumu ve Batı toplumları arasında teori aracılığıyla belirlediği farklılıklar, Kemal Tahir’in devlet yorumunu şekillendiren en önemli temeli oluşturmaktadır. Burada Türk toplumunun tarihsel gelişimini açıklamada, iki önemli düşünsel dönüşüm yaşadığı görülmektedir. 1960-1965 yılları arasında Türk toplumunun tarihsel gelişimini Marks’ın beşli tarihsel şemasıyla açıklamış ve Batı ve Türk toplumu arasında tespit ettiği farklılıkları bu gelişim şemasına göre yorumlamıştır. 1965’ten ölümüne kadar geçen sürede ise belirlediği bu farklılıkları Doğu gelişim çizgisi üzerinden yorumlamaya çalışmış ve teoriyi daha özgün bir biçimde kullanmıştır. Bu düşünsel farklılığın konumuz için en önemli yanı, Kemal Tahir’in devlet konusunda, klasik Marksizm’in tarihsel yasayı açıklamada kullandığı sınıf analizine yaklaşımıdır. Düşüncesinin her iki döneminde de Türk ekonomi-politiğinde –dolayısıyla toplumsal yapısında- Batı’daki gibi gelişmiş sınıflar yerine devletin merkezi bir konumda bulunduğunu iddia etmiş, dolayısıyla bu toplumların sosyalizmle ilişkisini de bu temel varsayım üzerinden değerlendirmiştir. Düşüncesindeki farklılık ise bu meseleye yaklaşma biçiminde ortaya çıkmıştır. Birinci dönem olarak ayırdığımız dönem, Türkiye’de Batı tipi sınıflar yerine devletin bulunmasını kapitalist Batı karşısında geri kalmışlığın nedeni olarak değerlendirirken; ikinci döneminde aynı durumu Doğunun kendi tarihsel gelişiminde ileri bir aşama olarak değerlendirmiştir.

“Doğu-Batı Farklılığından Devlete Bakışı” bölümünde açıklamaya çalıştığımız dönem, Kemal Tahir’in Marks’ın toplumların gelişiminde tarihsel yasa olarak sunduğu evrensel beşli şemadan hareketle devletin Osmanlı tarihindeki konumunu incelediği dönemdir. Burada Türkiye’de kapitalist ekonominin neden tabanda değil devlet tarafından oluşturulmaya çalışılan “sınıflar”la yaratılmaya çalışıldığı sorusundan hareketle tarihi incelemiştir. Başka bir deyişle Batı’da sınıfların ortaya çıkardığı devleti, Türkiye’de devletin ortaya çıkardığı sınıf görünümü kazandıran “ters birikmenin” (Alangu, 1965: 499) ne olduğu ve nasıl açıklanabileceği sorusuyla tarihe yaklaşmıştır. Ve Osmanlıdaki ekonomik-sosyal yapıyı, bünyesinde Batı tipi sınıfları neden çıkaramadığı sorusuyla incelemiş ve tespit ettiği farklılıkları geri kalmışlık ölçütü olarak değerlendirmiştir. Kemal Tahir için esas mesele Batılaşma ile birlikte toplumdaki “üretim ve paylaşım arasındaki dengenin” (Akın, 2000: 180) halkın aleyhine bozulmuş olmasıdır. Ve bu bozulmanın temelini Batılaşmada değil Osmanlılıkta aramış ve Osmanlılığın toplumun hiçbir kesimini gücüne ortak etmeme üzerine yürüttüğü siyasetin –özel mülkiyet yokluğu, talan, müsadere, devlet kadrolarına devşirme bürokratların yerleştirilmesi, köyün kapalı ekonomi içerisinde tutulması- bu bozulmanın kaynağı olarak tespit etmiştir. Bu temel üzerine seçilen devlet eliyle zengin yetiştirmenin dengeyi daha beter bozduğunu ve halkın bu nedenle Batılaşma karşısında direnç gösterdiğini iddia etmiştir. Kemal Tahir için önemli olan, toplumda üretim ve bölüşümün adil bir biçimde paylaştırılması ve toplumsal refahın sağlanmasıdır. Onun sosyalist düzenden anladığı budur ve bu dönem modernleşme olarak kapitalist Batının değil sosyalist Batının hedef alınması gerektiğini düşünmektedir. Fakat bunun nasıl mümkün olacağı sorusunu toplumun kurucu unsurlarını dikkate alarak cevaplamış, dolayısıyla Türkiye’de sosyalizme geçişin hiçbir biçimde Batı’daki gibi işçi sınıfının devlet erkliğini ele geçirerek yaşanacağını düşünmemiştir. Bu nedenle Kemal Tahir, modernleşme biçimini “Anadolu’nun sivilizasyonu değil modernizasyonu” (K, Tahir, 1992c: 74) olarak belirlemiştir. Kemal Tahir için ölçü “..bize benzeyecek olan şeyi(n), bilimsel sosyalizm ölçülerine göre geliştirip yaşat(ılmasıdır)” (K, Tahir, 1992c: 139). Bu dönem Osmanlılığın merkezi gücünü toplumun hiçbir kesimle paylaşmamasını, bu gücü halka karşı koruması biçiminde değerlendirmiş ve tekrar halkın devleti olabilmesinin, ihtiyaç çizgisinde tutulan üretimin, şahsi teşebbüsle

değil, sosyalleştirilerek artırılmasıyla mümkün olacağını ileri sürmüştür. Dikkat edileceği gibi burada sosyalizm, devletin sahip olmadığı, sosyalist Batıya göre kendisini modernleştireceği, topluma yukarıdan –dışarıdan- gelecek bir düzen olarak değerlendirilmiştir. Kemal Tahir’in bu dönem kapitalist Batıya değil, sosyalist Batıya bakışı olumludur ve bu düzene geçiş Osmanlılık düzeninin tasfiye edilmesiyle mümkündür.

“Doğu-Batı Farklılığından Devlete Bakışı” bölümünde açıklamaya çalıştığımız dönemse, Kemal Tahir’in tarihsel yasanın kendisini sorguladığı ve birinci dönem Türkiye’nin Batı’dan tespit ettiği temel farklılıklardan hareket ederek Marks’ın Asya Üretim Tarzı şemasını yeniden yorumladığı dönemdir. Bu dönem, Türkiye toplumunun yapısı –sınıf değil devlet merkezli yapısını- daha teorik bir çerçevede açıkladığı görülmektedir. Ki Kemal Tahir’in Türk solundaki konumu tam olarak bu dönem tartışmalı hâle gelmiştir. Bunun esas nedeni ise Kemal Tahir’in Batılaşmayı sosyalist Batıyı da kapsayan biçimde eleştirmesi ve tarihi evrensel sınıf çatışmasından değil Doğu-Batı çatışmasından değerlendirmesidir. Böylelikle Osmanlılığın merkezi gücünü hiçbir kesimle paylaşmayışı –sınıfların oluşumuna izin vermeyen siyaseti- tamamıyla olumlu biçimde değerlendirecek ve özellikle sol kesimde gericilikle, yobazlıkla suçlanacaktır. “Kerim devlet” kavramsallaştırması ve Anadolu halkının devlet kurucu özelliği, bu dönem düşüncesinin en temel değişiminden birisidir. İlk dönem devletin yürüttüğü siyaset halkla arasını açan bir neden olarak öne sürülürken –özel mülkiyetin yokluğu, talan, müsadere, vs- bu dönem halkı her türlü sömürden koruma biçiminde yorumlanır. Ve devlet kapısının halka açık olduğunu ileri sürerek, devlet ve halk arasında doğal bir bütünleşmenin olduğunu, bunun da kendi içinde sosyalist bir birikime yakın olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle ilk dönem Kemal Tahir’e göre devlet tarafından halka doğru gelecek bir sosyalizm değil, temelde var olan fakat devlet kurumlarının Batılaşarak dejenere edilen bir sosyalist birikim söz konusudur. Dolayısıyla modernleşme dışarıdan topluma getirilecek bir düzen değil –ne sosyalist ne kapitalist anlamda- toplumun temelinde var olan birikimin reforme edilmesiyle mümkün olacak bir süreçtir.

Kemal Tahir özellikle ikinci dönem daha yerel unsurlara atıf yapmış ve Türk toplumsal yapısını, devletiyle kaynaşmış ve bu kaynaşma sayesinde toplumsal adalet, hürriyet, barış ve güveni sağlamış bir toplum olarak değerlendirmiştir. Bu dönem Osmanlılığı ön plana çıkarması Çağan'ın dikkat çektiği üzere yine Marksist referanslarla (Çağan, 2010: 335) mümkün olmuş ve buradan Batıdan farklı bir toplumsal yapı inşa etme imkânı bulmuştur. Tarihsel ilerleyişin çatışma ile yürümesi (doğu-batı temelinde), toplumda adalet, hürriyet, eşitliğin sağlanması (devlet tarafından), mülkiyet temeli üzerinden bir toplum yapısı açıklaması (özel mülkiyetin yokluğu üzerine temellenen bir toplumsal yapı), bu temelin ürettiği üretim ilişkileri (devlet ve halk arasında bütünleşme yaratan ilişki türü) ile Türk toplum yapısını Marksist teori içerisinden açıklamış, fakat teoriyi kullanırken yerel unsurları dikkate almıştır. Ve Türk toplumsal yapısının –ekonomi-politik yapısının- sınıf merkezli değil, devlet merkezli olduğu iddiasıyla Marksizm'i niteliksel bir dönüşüme uğratmıştır. Bu nedenle esas mesele Kemal Tahir'in Marksist oluşu değil Marksist teoriyi nasıl kullandığıdır. Ve buradaki tavır teorinin daha yerli unsurlara doğru aşılması biçimindedir. Ki Halit Refiğ, Kurtuluş Kayalı, Baykan Sezer gibi isimler de yazarın Marksist kimliğinin değil Marksizm'i kullanma biçiminin tartışılması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Çünkü Kemal Tahir Marksistliği konusunda hayatı boyunca olumsuz bir söz etmediği gibi ölmenden önceki son gecesine kadar sistem üzerine düşündüğünü söylemiştir (Kayalı, 2012: 332). Böylelikle Kemal Tahir'in sosyalist bir aydın olarak geliştirdiği devlet yorumu salt Marksist çerçeve içerisinden anlaşılamayacağı gibi yalnız öne çıkardığı toplumsal pratikle de anlaşılamayacaktır. Ortaya bütünlüklü bir devlet yorumu konulabilmesi için her iki unsurun da dikkate alınması şarttır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, Tektaş (1974). “Hep Korktular, Gocundular”, **Türkiye Defteri Dergisi**, S.6, Nisan.

AKIN, Rıdvan (2000). “Kemalist Devrim ve Devlet Tartışmasına Katkı”, **Toplumbilim Dergisi**, S.11, Temmuz.

ALANGU, Tahir (1965). “Kemal Tahir Demir”, **Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman- Öncüler 1930-1950**, C.2, birinci basım, İstanbul: İstanbul Matbaası.

ALANGU, Tahir (1967). “Devlet Ana”, **May Dergisi**, S.3, Aralık.

ALANGU, Tahir (1967). “Devlet Ana”, **Varlık Yıllığı 1968**, İstanbul: Varlık Yay.

Doğan AVCIOĞLU ve diğerleri (1962). “Atatürk’ün Özlediği Türkiye’yi Kurabildik mi?”, **Yön Dergisi**, S.47, 7 Ekim.

ATILGAN, Gökhan (2018). **Yön Devrim Hareketi; Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, ikinci basım, İstanbul: Yordam Kitap.

BAĞDATLI, Selahattin (1975). “Selahattin Hilav’la Konuşma”, **Türkiye Defteri Dergisi**, S.18, Nisan.

BELGE, Murat (1998). “Kemal Tahir ve Tarık Buğra’da Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”, **Edebiyat Üzerine Yazılar**, birinci basım, İstanbul: İletişim Yay.

BELGE, Murat (2009). “Kemal Tahir, Tarık Buğra, Erol Toy: Osmanlı’dan Başlama”, **Genesis; Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni**, ikinci basım, İstanbul: İletişim Yay.

BERGEN, Lütfi (2012). “Yerlilik Ekseninde Kemal Tahir”, **Hece Dergisi**, S.181, Ocak, Ankara.

BOTTOMORE, Tom (2012). **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Mete Tunçay (Çev. ve Der.), beşinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

BOZDAĞ, İsmet (2003). **Kemal Tahir’in Sohbetleri**, üçüncü basım, İstanbul: Yaba Yay.

CEM, İsmail (2000). “Yorulmayan Savaşçı”, **Gerçeğin Değişkenliği**, Halit Refiğ, (Der.), birinci basım, İstanbul: Ufuk Kitapları.

CORNU, Auguste (2009). “Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı Giriş”, **Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, Kenan Somer (Çev.), ikinci basım, Ankara: Sol Yayınları, ss.210-249.

ÇAHA, Ömer (2012). **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, beşinci basım, Ankara: Orion Yayınları.

ÇAĞAN, Kenan (2010). “Kemal Tahir’de İdeoloji ve İktidar”, **Kemal Tahir 100 Yaşında**, Ertan Eğribel, M. Fatih Andı (Ed.), birinci basım, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer (1966). **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler**, birinci basım, İstanbul: Elif Yay.

DİVİTÇİOĞLU, Sencer (1966). “Doğan Avcıoğlu’nun Yazısı Üzerine”, **Yön Dergisi**, S. 171, 8 Temmuz.

ENGELS, Friedrich (2010). **Anti-Dühring**, Kenan Somer (Çev.), beşinci basım, Ankara: Sol Yayınları.

ENGELS, Friedrich (2015). **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Kenan Somer (Çev.), on yedinci basım, Ankara: Sol Yayınları.

GEVGİLLİ, Ali (1987). **Yükseliş ve Düşüş**, ikinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

GODELİER, Maurice (1966). **Asya-Tipi Üretim Tarzı**, Atilla Tokatlı (Çev.), birinci basım, İstanbul: Sosyal Yayınları.

HİLAV, Selahattin (1966). “Asya Tipi Üretim Nedir?”, **Yön Dergisi**, S.150, 11 Şubat.

HİLAV, Selahattin (1968). “Kemal Tahir’in Felsefi Düşüncesi ve Devlet Ana”, **Dost Dergisi**, S.39, C.20, Ocak.

HİLAV, Selahattin (1974). “Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak”, **Türkiye Defteri Dergisi**, S. 9, Temmuz.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram (2013). **27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri**, üçüncü basım, İstanbul: Doğu Kitabevi.

KAYALI, Kurtuluş (2000). “Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entelektüeli Doğru Anlamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer”, **Doğu Batı Dergisi**, S.11, Mayıs-Haziran-Temmuz, Ankara.

KAYALI, Kurtuluş (2010a). “Doğumunun 100. Yılında Kemal Tahir Soruşturması”, **Umran Dergisi**, S. 188, Nisan <http://www.umrandergisi.com.tr/u/umran/pdf/188-1363267316.pdf> (15.03.2018).

KAYALI, Kurtuluş (2010b). “Sonuç Niyetine: Kemal Tahir; Tarihçi, Sosyolog, Romancı”, **Bir Kemal Tahir Kitabı: Türkiye’nin Ruhunu Aramak**, Kurtuluş Kayalı (Ed.), birinci basım, İstanbul: İthaki Yay.

KAYALI, Kurtuluş (2012). “Kemal Tahir’in Durumun Farkında Olan ve Olmayan Takipçileri”, **Hece Dergisi**, S.181, Ocak, Ankara.

KAYALI, Kurtuluş (2014). “ATÜT Tartışmalarının Hafife Alınmasının Nedenleri ve Bu Tartışmaların Atlanan Ruhunu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünceler**, C.8 (Sol), Murat Gültekinil (Ed.), üçüncü basım, İstanbul: İletişim Yay.

KAYALI, Kurtuluş (2017). “Türk Siyasal Hayatı Araştırmacıların Hayalet Öğretmeni: Kemal Tahir”, **Tezkire Dergisi**, S.60, Nisan-Mayıs-Haziran, İstanbul.

KÜÇÜK, Yalçın (1985). “Ahir Zaman Peygamberi: Ebu Cahil Kemal Tahir”, **Bilim ve Edebiyat**, birinci basım, İstanbul: Tekin Yay.

MARKS, Karl ve Friedrich Engels (1976). **Seçme Yapıtlar-I**, Muzaffer Erdost, Sevim Belli, Ahmet Kardam, Kenan Somer (Çev.), birinci basım, Ankara: Sol Yayınları

MARKS, Karl ve Friedrich Engels (2009). **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri**, Kenan Somer (Çev.), dördüncü basım, Ankara: Sol Yayınları.

MARKS, Karl ve Friedrich Engels (2013). **Siyasi Yazılar**, Ahmet Fethi (Çev.), ikinci basım, İstanbul: Hil Yayınları.

MARKS, Karl ve Friedrich Engels (2015). **Alman İdeolojisi**, Sevim Belli (Çev.), dokuzuncu basım, Ankara: Sol Yayınları.

MARKS, Karl ve Friedrich Engels (2016). **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, Muzaffer Erdost (Çev.), on birinci basım, Ankara: Sol Yayınları.

MARKS, Karl (1979). **Grundrisse-Ekonomi Politîğin Eleştirisi**, Sevan Nişanyan (Çev.), birinci basım, İstanbul: Birikim Yayınları.

MARKS, Karl (1997). **Kapital-III**, Alaattin Bilgi (Çev.), üçüncü basım, Ankara: Sol Yayınları.

MARKS, Karl (2009). **Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi**, Kenan Somer (Çev.), ikinci basım, Ankara: Sol Yayınları.

MARKS, Karl (2011). **Kapital-I**, Alaattin Bilgi (Çev.), onuncu basım, Ankara: Sol Yayınları.

NEWMAN, Micheal (2005). **Sosyalizm**, Hakan Gür (Çev.), birinci basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

REFİĞ, Halit (2015). **Kemal Tahir’le Birlikte**, birinci basım, İstanbul: Dergâh Yay.

SAVRAN, Gülnur (2013). **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marks**, üçüncü basım, İstanbul: Belge Yayınları.

SEVİM, Seçkin (2003). **Kemal Tahir’in Türk Romanı Düşüncesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

SEYDA, Mehmet (1969). **Türk Romanı**, birinci basım, İstanbul: Tekin Yayınevi.

SEZER, Baykan (1979). **Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları**, birinci basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

SEZER, Baykan ve Cengiz Yazoğlu (1989). “Önsöz”, **Notlar-1: Sanat-Edebiyat**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

SEZER, Baykan ve Cengiz Yazoğlu (1991). “Önsöz”, **Notlar-9: Roman Notları-3**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

SEZER, Baykan ve Cengiz Yazoğlu (1992). “Önsöz”, **Notlar-13: Sosyalizm Toplum ve Gerçek**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

SEZER, Baykan (1992). “Kemal Tahir, Türk Sosyolojisi ve Doğu-Batı Çatışması”, **Dergâh Dergisi**, C.2, S.25, Mart.

SEZER, Baykan ve Cengiz Yazoğlu (1993). “Önsöz”, **Notlar-14: Kitap Notları**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

SEZER, Baykan (2003). “Kemal Tahir Üzerine-İki Televizyon Konuşması”, **Sosyoloji Yıllığı 10. Kitap: Kemal Tahir’in 30. Yıldönümü Anısına**, Ertan Eğribel, Ufuk Özcan (Ed.), İstanbul: Kızılelma Yay.

SEZER, Baykan (2017). **Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları**, birinci basım, İstanbul: Doğu Kitabevi.

SUNAR, Lütfi (2010). **Karl Marks ve Max Weber’in Doğu Toplumlarına Yaklaşımı**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.

TAHİR, Kemal (1962). “Anadolu Türklüğü Açısından Atatürkçülük”, **Yön Dergisi**, S.47, 7 Ekim.

TAHİR, Kemal (1971). **Devlet Ana**, C.I, üçüncü basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TAHİR, Kemal (1975). “Bir Derginin İlkeleri Ne Olmalıdır ve Meseleler”, **Türkiye Defteri Dergisi**, S.18, Nisan.

TAHİR, Kemal (1989). **Notlar-2: Sanat-Edebiyat**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (1991a). **Notlar-8: Roman Notları 2; Batı Çıkmazı**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (1991b). **Notlar-9: Roman Notları 3; Gülen Azap Çıkmazı**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (1992a). **Notlar-10: Osmanlılık-Bizans**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (1992b). **Notlar-11: Batılaşma**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (1992c). **Notlar-12: Çöküntü**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (1992d). **Notlar-13: Sosyalizm Toplum ve Gerçek**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (1993). **Notlar-14: Kitap Notları**, birinci basım, Ankara: Bağlam Yay.

TAHİR, Kemal (2016). **Yorgun Savaşçı**, dokuzuncu basım, İstanbul: İthaki Yay.

TAŞDİKEN, Mehmet (1973). “Edebiyatımızda Milli Mücadele”, **Pınar Dergisi**, S.21, C.2, Eylül.

TÜKEL, Turhan (1960). **Beş Romancı Tartışıyor (Fakir Baykurt-Kemal Tahir-Mahmut Makal-Orhan Kemal-Talip Apaydın)**, birinci basım, İstanbul: Düşün Yayınevi.

YAVUZ, Hilmi (2016). “Kemal Tahir ve Marksizm”, **Notos-Öykü Dergisi**, S.57, Nisan-Mayıs.

YAVUZ, Nevzat (2000). **Kemal Tahir’in Siyasal ve Toplumsal Görüşleri**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

YILDIRIM, Yüksel (2003). “Kemal Tahir Düşüncesinden Bir Kesit: Osmanlıda Toprakta Temel Mülkiyet İlişkileri”, **Sosyoloji Yıllığı 10. Kitap: Kemal Tahir’in 30. Yıldönümü Anısına**, Ed. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul: Kızılelma Yay.